



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn



ØSTJYSK
HJEMSTAVN
80. ÅRGANG



ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING
2016

Årbogen er udgivet med tilskud fra:

Aarhus Kommune
Favrskov Kommune
Tømrermester Helge Kragelund
Nordea Danmark-Fonden

Redaktion og produktion: Kurt Quist Nielsen, e-mail: quistn@gmail.com
Tryk: WERKs Grafiske Hus A/S

Omslagsbillede Omslaget denne gang stammer fra Nationalpark Mols Bjerger - en af højene omkring Agri. Det er redaktøren, der har fotograferet. Det indsatte billede er fra Odderbanen, der blev indviet i 1884 og nu har afsendt det sidste tog. Se historien inde i bogen.

Billederne, der er benyttet til illustration af artiklerne, tilhører, hvis ikke andet er anført, de respektive forfattere.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

Til medlemmer: Indsend venligst e-mail til 'karenms@privat.dk' for at lette indkaldelse til møder mv.

Oplysning: "Kend din by 1 og 2" er nu til salg som e.bøger på saxo.com

ISSN 0108-3570

Årbog 2016 med et meget afvekslende indhold

Det er Ole E. Mogensen, der beretter om Odderbanen og dens lange historie. Fredag den 26. august 2016 kørte det sidste tog på banen efter 132 års jernbanedrift.

'Da præsten i Borum blev myrdet', hedder en artikel af Peter Poulsen. Det er 364 år siden, men en dag fik Lokalhistorisk Arkiv en mail fra Karlsson i Sverige.

En mere fredelig artikel er skrevet af Tage Franck på baggrund af et interview med 95-årige Helga Andersen.

Erna Bachmann beretter om Mjesing Musæum (det blev stavet sådan).

Henning Nicolaisen beretter i år blandt andet om et barokbæger fra Skanderborg og dets historie siden 1753, hvor det blev fremstillet til et bryllup. Det var et ølbæger.

Erik Møller beretter spændende om 'Mulkter og fængsel for skoleforsømmelser i Låsby i 1838 - 1839'.

Herluf nydam Jensen har fundet materiale om 'Hadsteneognens Andels Maskinstation', som blev oprettet i 1947 og beretter herfra.

Herman Rasmussen har haft blikket rettet mod søfart og fortæller om skibsreder Arne Schmiegelow.

Ingelise Smed Rasmussen fortæller i historien 'Bonden, Hingsten og Kunstneren' om slægtsgården 'Blæsborg' og dens beboere. Der er også en beretning om hesteavl og kunstneren bag jyske hingst i Randers.

Jens Knud Bomholt beretter meget grundigt om forholdene på Dyrkærsgaard i Tvingstrup fra slutningen af 1700-tallet frem til årtusindskiftet.

Jen Peter Randløv Boes har nyt fra landsbyen Hem syd for Mossø.

Kirsten Elgaard ser tilbage på sin tid via nogle glansbilleder, som pludselig dukkede op.

Ove Jensen beretter om en bitter strid i historien 'Da sognepræst og friskole røg i totterne på hinanden'.

Viggo Frederiksen beretter om Gjessø-skolelæreren S. P. Petersen, der var meget aktiv også 'udenfor skoletid'.

Jeg har selv begået en artikel fra Museum Østjylland og den nye årbog herfra..

I afsnittet 'Litteratur siden sidst' fortæller jeg om Kurt Villy Rasmussen, der via masser af postkort holder Hadstens historie levende.

Hanne M. Kirkegaard fortæller om Århus Journalistforening gennem 100 år.

Desuden berettes om 'Red Barnet', der i 2015 kunne markere, at det var 70 år siden foreningen begyndte sit hjælpearbejde til gavn for verdens nødlidende børn.

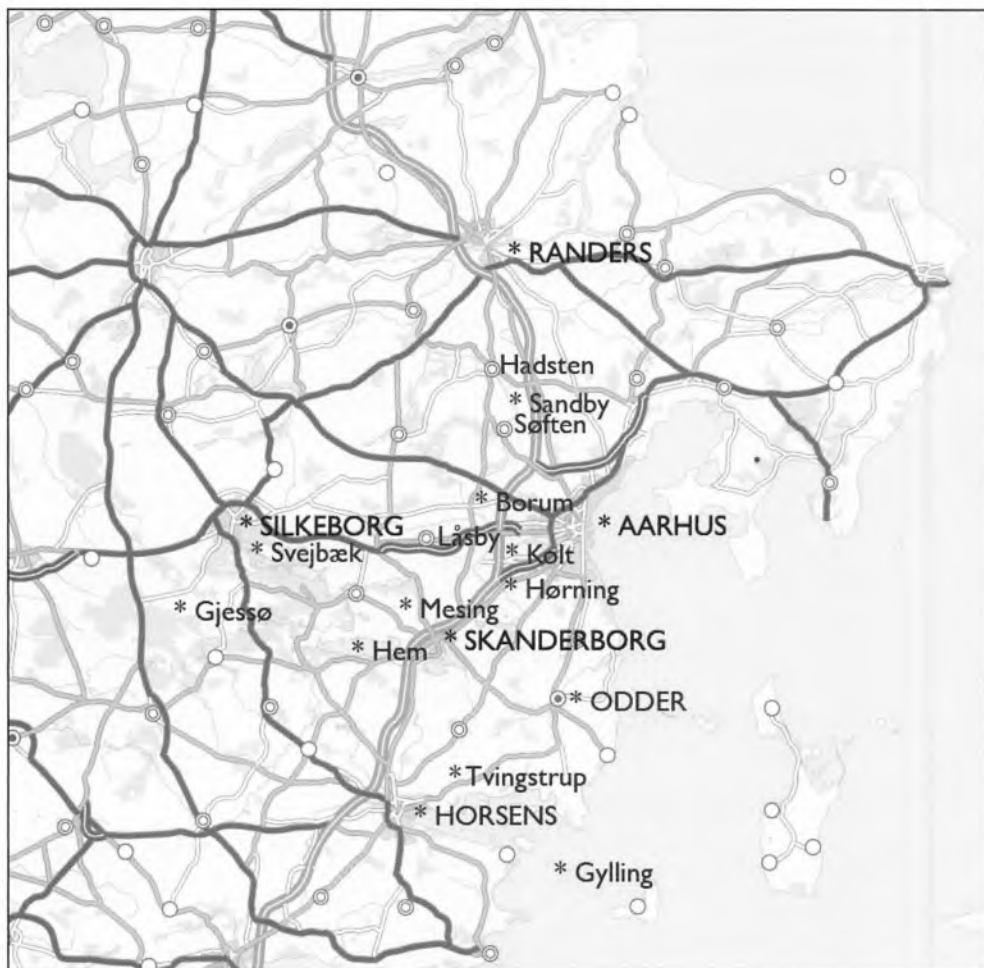
Herman Rasmussen beretter om "Sammenlignende Vanndalisme", en bog af Teresa Østergaard Pedersen om Asger Jorn, den nordiske folkekunst og arkæologien.

Mogens Højmark fortæller i bogen 'Kun et lille lys' om Karen Jeppe, Armeniernes Moder, som var en pige fra Gylling, der som ung blev grebet af at høre om, hvordan det armenske folk blev forfulgt.



Kurt Quist Nielsen
Redaktør

Oversigtskort



Indhold

Da sognepræst og friskole røg i totterne på hinanden 11 <i>Af Ove Jensen</i>	Et liv i hotelbranchen 133 <i>Af Tage Franck</i>
Mulkter og fængsel for skoleforsømmelser i Låsby i 1838-1839 23 <i>Af Erik Møller</i>	Mjesing Musæum 141 <i>Af Erna Bachman og Svend Aage Sørensen</i>
Barokbæger fra Skanderborg 31 <i>Af Henning Nicolaisen</i>	Hem en lille landsby syd for Mossø 149 <i>Af Jens Peter Randsløv Boes</i>
Dyrkærgard i Tvingstrup 37 <i>Af Jens Aage Bomholt</i>	Museum Østjylland 160 <i>Af Kurt Quist Nielsen</i>
S. P. Petersen 55 <i>Af Viggo Frederiksen</i>	Referat for det forløbne år..... 163 <i>Af Karen Margrethe Gadegaard Sørensen</i>
Da præsten i Borum blev myrdet 59 <i>Af Peter Poulsen</i>	Litteratur siden sidst 178
Hadsten Andels Maskinstation 71 <i>Af Herluf Nydam Jensen</i>	
Karen Jeppe 79 <i>Af Mogens Højmark</i>	
Bonden, hingsten og kunstneren 85 <i>Af Ingelise Smed Rasmussen</i>	
Glansbilleder 91 <i>Af Kirsten Elgaard</i>	
Farvel til Odderbanen 101 <i>Af Ole Edvard Mogensen</i>	
Armsborg og skibsredder 117 Arne Schmiegelow <i>Af Herman Rasmussen</i>	

ØSTJYSK

HJEMSTAVNSFORENING

Bestyrelsen er valgt på generalforsamlingen den 21. november 2015 og konstitueret på bestyrelsesmødet den 1. december 2015.

Karen Margrethe Gadegaard Sørensen (2014)
Æresformand, FU
Ormslevvej 432, 8260 Viby J, 86 28 33 71.
Mobil 22 65 75 18
e-mail: karenms@privat.dk

Ove Kjær (2014)
Næstformand FU, Turudvalg, Redaktionsudvalg
Hørgaardsvej 31 B, 8240 Risskov,
86 17 92 30, mob. 28 14 92 31
e-mail: kok8888ok@youmail.dk

Herman Rasmussen (2014)
Kasserer, FU, Redaktionsudvalg
Linåtoften 18, Linå, 8600 Silkeborg
86 94 87 57. Mobil 22 25 88 02
e-mail: herman.rasmussen@skolekom.dk

Jørn Kirkegaard (2015)
FU, Turudvalg (Formand)
Søparken 5, Stilling, 8660 Skanderborg
86 57 20 07. Mobil 20 45 30 07
e-mail: jorn_kirkegaard@yahoo.com

Søren Chr. Sørensen (2015)
Turudvalg
Alling Gl. Skole, 8680 Ry, 86 89 19 76
e-mail: alling@pc.dk

Ulla Lauritsen (2015)
Turudvalg
Bøgebakken 3, Lillering, 8462 Harlev J,
Mobil 53 20 27 04
e-mail: ulla.ame@mail.tele.dk

Eigil Sennels (2014)
Turudvalg
Banegårdsparken 7.2.008, 8300 Odder,
86 55 41 62. Mobil 24 23 63 15
e-mail: eigil.sennels@gmail.com

Jørgen Møller Bitsch (2014)
Turudvalg. Skovbyparken 11, Skovby
8464 Galten, 86 94 39 36. Mobil 50 71 48 83
e-mail: bitsch@os.dk

Tage Franck (2014)
Redaktionsudvalg
Amerikavej 73, 8883 Gjerm, 29 89 86 83
e-mail: franck@fibermail.dk

Mogens Weinreich (2014)
Redaktionsudvalg
Ringgaardsvej 6, 8270 Højbjerg, 86 11 03 06.
Mobil 28 29 53 36
e-mail: wein-@mail1.stofanet.dk

Ingelise Smed Rasmussen (2015)
Turudvalg. Vestergade 17, 8370 Hadsten,
86 98 09 48. Mobil 21 70 91 48
e-mail: ingelise_smed11@yahoo.dk

Vagn Hammer (2015)
Redaktionsudvalg
Plutovej 16, 8370 Hadsten, 86 98 33 24.
Mobil 30871723
e-mail: hammers@privat.dk

Lars Holger Mortensen (2014)
Turudvalg
Teglværksgade 19, 2.tv. 8000 Århus C
31 50 16 07
e-mail: larsmortensen51@gmail.com

Kurt Quist Nielsen (2015)
Venusvej 21 . 8370 Hadsten, 20 47 70 45
e-mail: quistn@gmail.com

Helle Reinholdt (2015)
Redaktionsudvalg
Adelgade 7
8660 Skanderborg
26 78 68 80
e-mail: he.reinholdt@gmail.com

Årbogsredaktør: (2006)
Kurt Quist Nielsen
Venusvej 21, 8370 Hadsten, 20 47 70 45
e-mail: quistn@gmail.com

Suppleant til bestyrelsen: Jens Bay
Visbjerg Hegn 23
8320 Mårslet, 31 78 17 43
e-mail: frilandsvej13@gmail.com

Revisorer:
Mogens Lindekilde (2014)
Rosenvænget 79, 8362 Høring, 86 92 18 39
e-mail: moli@live.dk

Troels Smidt (2015) e-mail: btsmidt@gmail.com
Højagerparken 21, 8471 Sabro, 27 26 74 25

Hjemmeside:
www.ostjysk-hjemstavn.dk

Forfatterbiografier



Jens Peter Randsløv Boes, f. 1932 i Hem, læreruddannet 1953 fra Gedved Seminarium, vikar i Voerladegaard Skole 1953, soldat 1953-55 og lærer i Addit Skole 1955-60, viceforstander i Høvelte Skole 1960-62, øvelsesskolelærer og seminarielærer ved Th. Langs Skole og Seminarium i Silkeborg 1962-86, Århus Seminarium 1986-87, Silkeborg Seminarium 1987-2002. Har skrevet artikler om skole/pædagogik.



Henning Nicolaisen, f. 1946, udlært i Vejle indenfor tekstilbranchen. Har i mere end 35 år interesseret sig for gammelt dansk sølvtøj, sølvsmedene og deres mærker.



Viggo Lovdal, f. 1935 i Them Sogn. Pensioneret fra DSB. Medarbejder ved Jernbane Tidende og frivillig medarbejder ved Galten Lokalarkiv.



Tage Franck, f. 1939 i Sondrup ved Horsens Fjord. ærereksamen fra Aarhus Seminarium 1964. Lærer ved Gjern Skole 1964-2002, minus orlov som lærer i Jakobshavn på Grønland 1976-78. Siden 1989 leder af Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune. Foredragsholder ved aftenkoler mv. Bor i Gjern. Bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnsforening.



Herluf Nydam Jensen, f. og opvokset i Lyngå på slægtsgården Nydamsgård, som han har ejet og drevet fra 1970 til 2007. Var med i organisationsarbejde i landbrugets organisationer i mange år (Århusegnens Andel) og byrådsmedlem i 12 år.



Karen Margrethe Sørensen, f. i Hørslevbol. Sygeplejeelev på Århus Amtssygehus. Kontorassistent ved Viby Postkontor. Formand for Østjysk Hjemstavnsforening siden 1986 samt kasserer i Dansk Lokalhistorisk Forening. Har siddet i Århus Byråd i 12 år.



Ove Jensen, f. 1941 i Enslev, Kolt Sogn. Lærer fra Marselisborg Seminarium i 1968 og har arbejdet i bl.a. Hinnerup og Aarhus kommuner. Interessen for det historiske kaster af og til en artikel med lokalhistorisk emne af sig.



Herman Rasmussen, f. i Marstal 1947. Søn af en skipper - hans oldefar byggede "Fulton". Læreruddannet - ansat i 36 år på Herskindskolen i Galten Kommune. Bosat i Linå ved Silkeborg. Arbejdet mange år med lokalhistorie, bl.a. i Sabro. Medlem af bestyrelsen for Østjysk Hjemstavnsforening siden 1989. Kasserer i foreningen siden 1999.



Kirsten Elgaard, f. 1946 i Bendstrup (ved Hornslet). Flyttede til Kirkeskoven i Skjød 1947 og i 1952 til Søften på den tidligere fattiggaard, nu Søften Vestergaard. Gik i Søften Forskole og blev 1960 konfirmeret i Søften Kirke. Ud af skolen efter 7 år, havde forskellige jobs i Aarhus. Nu pensioneret og besøgsven hos Ældre Sagen. Interesser: traveture, opera, musik fra 1960'erne, historie og kulturarrangementer.



Ingelise Smed Rasmussen, kontoruddannet, har ejet og drevet slægtsgården Blæsborg i Sandby sammen med sin mand P. Smed Rasmussen fra 1964 til 2010 som 7. generation. Har i mange år drevet Bondegårdspension. Medstifter af "Landsforeningen for Landboturisme". Bestyrelsesmedlem i forsk. foreninger, nævn og kommission. Medl. bestyr. for Østjysk Hjemstavnsforening siden 2005.



Jens Knud Bomholt, f. 1931 i Hem ved Skanderborg. Praktisk landbrug. Egå Efterskole, Vallekilde Højskole, Malling Landbrugsskole. Cand. agro. fra Den Kgl. Veterinær- og Landbo-højskole 1955. Landbrugslærer ved Asmildkloster Landbrugsskole 1956-57. Husdyrbrugskonsulent i Skanderborg Amt og Bjerre Herreds Husmandsforeninger 1958 - 1971...



Peter Poulsen. Født 1954 i Viborg. Matematisk studentereksamen Viborg Katedralskole 1972. Bosat i Borum By, Framlev Herred, siden 1974. Danmarks Journalisthøjskole 1976-80. Journalist og redaktionssekretær ved Århus Stiftstidende siden 1980. Begyndte at rode lidt med lokalhistorie i 1978. Medstifter og leder af Lokalhistorisk Arkiv for Borum og Lyngby Sogne.



Ole Edvard Mogensen, f. 1952 i Vrå. Tog realen med og kom til banen. Siden stationsleder og regionschef. Nu konsulent. Bor i Ry. Har skrevet flere bøger og adskillige artikler om jernbanehistorie i årbøger og tidsskrifter.



Svend Aage Sørensen, født i 1950 i Hjortlund ved Ribe. Elektroniktekniker. Ansat hos Jydsk Telefon i 1976 ved Kabel TV afd., der senere blev til YouSee Kabel TV og var der i godt i 38 år, senest som produktspecialist. Nu pensionist og bl. a. medhjælper på Lokalarkiv Veng. Bor i Mesing ved Skanderborg.



Erna Koust Bachmann, f. 1943 i Kastbjerg Sogn. Bankuddannet, administrationschef i Coop Logistik i Hasselager indtil pensionering i 2006. Arkivar i Veng Lokalarkiv. Formand for Veng-Mesing Menighedsråd. Redaktør og medforfatter til HISTORIENS SPOR i Veng og Mesing sogne. Redaktør af Veng og Hørning Lokalarkivers årsskrift.

Da sognepræst og friskole røg i totterne på hinanden

Af Ove Jensen

Eksamen den 2. april 1928

Den 2. april 1928 er en særlig dag for eleverne i Kolt Friskole, idet de skal have afprøvet deres kunnen. Der er eksamen, og den skal begynde kl. 9. På det tidspunkt er skolekommissionen ankommet med sognepræsten Lauge Kokkenborg i spidsen. Han er formand. Fra Friskolen er selvfølgelig dens leder H.P. Berthelsen til stede samt – og det er usædvanligt – tre bestyrelsesmedlemmer og fire forældre.

Inden eksamen går i gang, forlanger skolekommissionsformanden at få pensaoopgivelser for historie og geografi. Berthelsen svarer, at det vil ske, når man kommer til de fag, og at han nu vil starte med læsning. Kokkenborg insisterer imidlertid og gør opmærksom på, at det er kommissionens ret at bestemme eksamensformen. Det protesterer Berthelsen imod, og han sekunderes af bestyrelsens formand, Frode Andersen, og en af forældrene, Halfdan Teilmann. Disse fortæller skolekommissionen, at dens rolle er at være tilhørere, at overvære undervisningen. Efterfølgende kan man så fremkomme med sin bedømmelse. Kokkenborg afviser dette og går ind i et tilstødende

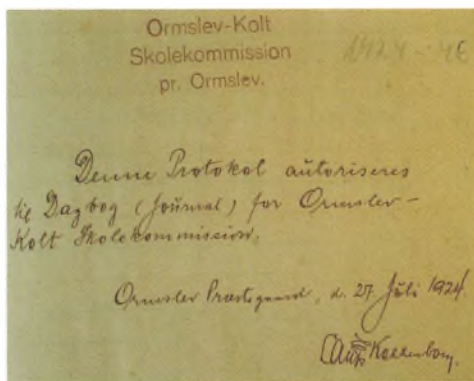
lokale, hvor kommissionen holder et kort møde og vender tilbage med den besked, at eksamen er hævet, og at man vil høre nærmere fra myndighederne. Skolens protokol fortæller, at man derefter selv satte eksamenen i gang og fortsatte til kl. ca. 16.

Skolen

Kolt Friskole startede den 11. november 1881. Præsten for Bering Valgmenighed, Jørgen Teilmann, havde købt en lille landbrugsejendom på, hvad der i dag er adressen Beringvej 1, og havde indrettet den til skole. Lærerpæren Julie og Kristian Højmark flyttede ind og holdt skole her. Hun var lærerdatter fra Skåde og han lærersøn fra Stautrup. Begge tilhørte den grundtvigske bevægelse på Aarhusegnen, og skolen havde da også i hele sin levetid stærk tilknytning til Bering Valgmenighed. Der var således tale om en grundtvig-koldsk friskole. Højmarks købte skolen, da den havde været i gang i få år og afhændede den igen i 1924 til kredsen omkring skolen. En af dennes første handlinger var at ansætte et nyt lærerpæren, nemlig Margrethe og H.P. Berthelsen, der kom fra Sdr. Onsild. De stod i spidsen for skolen til 1946.

Lauge Kokkenborg

Samme år, som Berthelsens kom til Kolt Friskole, fik Ormslev og Kolt sogne ny præst, nemlig Lauge Kokkenborg. Det skulle jo ikke betyde alverden for Friskolen, der var tæt forbundet med den grundtvigske valgmenighed i Bering. Alligevel opstår der problemer, idet sognepræsten er født formand for skolekommissionen, der har som en af sine opgaver at føre tilsyn med undervisningen på kommunens skoler og altså også med den frie skole ved landevejen mellem Skanderborg og Aarhus. Den nye sognepræst og nye formand for skolekommissionen indkøber en protokol, og hans indførelser i denne er præget af omhu og orden. Der er styr på tingene. Han laver straks en nøgtern beskrivelse af Kolt Friskole og noterer et elevantal på næsten 60 elever, der hovedsagelig kommer fra Kolt og Ormslev sogne. Ægteparret Berthelsen er eneste fastansatte ved skolen.



"Skolekommissionsformandens første notat i den nye protokol"

Sognepræsten vogter nidkært sin opgave som formand for skolekommissionen og ønsker at indføre uanmeldte visitater på kommunens skoler. Desuden skal lærerne oplyse pensa til kommissionen, der så umiddelbart

før eksamen fortæller læreren, hvad man ønsker, eleverne skal eksamineres i.

Det varer imidlertid ikke længe, inden det kører skævt for den nye sognepræst. Efterhånden vokser uroen og resulterer i, at menighedsrådene føler sig taget ved næsen af præsten og opfordrer Kokkenborg til at afgive sit embede, men sognepræsten står fast og forbliver i præstegården i Ormslev. End ikke biskoppens "skarpeste Misbilligelse" får ham til at ændre mening.

Hver søndag er der i en af kirkerne gudstjeneste med en anden præst, der prædiker for Kokkenborgs modstandere, og disse udgør efterhånden en menighed, der endeligt dannes i 1933 som Ormslev-Kolt Frimenighed.

Skolekommissionens indberetning

Den gængse opfattelse af Kokkenborg er, at han er en stejl og stridbar herre, der har lagt sig ud med store dele af sit sogn. Der har flere gange været kontakt mellem Berthelsen og Kokkenborg, og det fornemmes, at tingene er ved at udvikle sig i uheldig retning. Dette indtryk får man ved at betragte de notater, der er gjort om eksamenerne på Friskolen. Første gang – det er i 1925 – lyder skolekommissionens bedømmelse således: "Børnene var særdeles vel underviste". Næste år er de "vel underviste", og i 1927 kan det kun blive til "nogenlunde tilfredsstillende". Der er tale om en stejl nedadgående kurve, der nok må tolkes som værende udtryk for et dårligere og dårligere forhold mellem skole og kommission.

Inden eksamen den 2. april 1928 har Berthelsen henstillet, at forårseksamenen blev afholdt inden 11. april, hvor en lærer skulle rejse. Datoen blev sat til den 2., men med meget ringe frist, og 1. klasse skulle først begynde sin eksamen kl. 16. Det finder Berthelsen for sent og kontakter Kokken-

borg, der beskriver forløbet således: "*Paa Skolebestyrelsens telefoniske Besværing til Kommissionens Formand over det sene Tidspunkt for yngste Klasses Vedkommende, indgik Formanden paa at lade Eksamen afholde for denne Klasse til Efteraaret*". Citatet er hentet fra den indberetning, skolekommissionen indsendte til Skoledirektionen om den afbrudte eksamen. Berthelsens henvendelse bliver karakteriseret som en "besværing" med det formål at vise, at sådan er den mand jo, mens Kokkenborg selv er imødekommende og går med til at flytte eksamenerne - oven i købet frem til den 2. april og til efteråret.

Han opfordrede også efter eget udsagn til et møde på selve eksamensdagen, men dette nægtede skolebestyreren og bestyrelsen at imødekomme. (Dette forløb kan disse ikke genkende og dementerer det senere.) Indberetningen slutter således: "... *Kommissionen ser sig nødsaget til at nægte at afholde Eksamen i Kolt Friskole, saa længe den nuværende Bestyrer er der, da Kommissionen ikke kan være tjent med fremdeles at være udsat for Ubehageligheder af en saadan Art, at det nødvendigvis maa nedbryde den almindelige Agtelse for Skolekommissionens Arbejde og Mynlighed*". Kokkenborg understregede "nægte" i denne ultimative udtalelse.

Bestyrelsens bemærkninger til Skoledirektionen

Friskolens bestyrelse bliver selvfølgelig bedt om at give sin version af forløbet. Der indledes med en bemærkning om, at man ikke vil udtale sig om tidligere relationer mellem Kokkenborg og Berthelsen, og det er en åbenlys bekræftelse af, at noget har skurret. Dette siges da også helt tydeligt i det følgende: "... *da vi efterhaanden har faaet et afgjort indtryk af, at der vilde blive*

lagt alle tænkelige Hindringer i Vejen for Skolens fremtidige Arbejde, besluttede Bestyrelsen at møde ved Eksamen". Man vedgår, at man på eksamensdagen har givet udtryk for over for kommissionen, at "*Form og Fremgangsmåde*" er bestyrelsens afgørelse, og at skolekommissionens rolle er tilhørers, og der kan så bagefter gives en bedømmelse af skolens arbejde. Det understreges, at man ikke har lagt hindringer i vejen for skolekommissionens arbejde, og at man heller ikke har til hensigt at gøre det fremover. Dog! Der er en undtagelse: "... *undtagen for dens Formand, Hr. Pastor Kokkenborg, som herefter vil blive nægtet enhver Adgang til Skolen, saalænge den nuværende Bestyrelse har Ansvaret for denne, da vi efterhaanden har tabt al Agtelse for denne Mand og vil ikke have noget med ham at gøre hverken som Privatmand eller som Skolekommissionsmedlem*". Understregningen er bestyrelsens og svar på kravet om afskedigelse af Berthelsen. Fronterne af uforsonlighed er trukket hårdt op.

Berthelsens forklaringer til Skoledirektionen

Gennem hele forløbet står bestyrelse og skoleleder skulder ved skulder. Det er tydeligt, at de er enige i deres skolesyn, og at det er værd at kæmpe for.

Berthelsen uddyber sagen over for Skoledirektionen og fortæller om den foregående eksamen, hvor skolekommissionsformand Kokkenborg flere gange blandede sig i eksamensforløbet ved at rette på eleverne og stille spørgsmål til dem. Desuden afbrød han læreren og "*generede ham*". Denne erfaring gjorde, at man "*rustede*" sig på Friskolen, og både bestyrelse og forældre mødte frem.

Den 8. marts havde Berthelsen sendt et brev til skolekommissionen angående pla-

cering af den forestående eksamen, men først torsdag den 29. gives der svar med besked om, at eksamen kan afholdes den følgende mandag den 2. april. Det siges ikke direkte, men antydes, at det ikke er tilfældigt med den korte frist. Brevet indeholdt også oplæg til *"Forhandling om en Ordning af Tilsynet med Skolen her, som alle Parter kunde godkende"*. Det er der ikke svaret på.

Om forløbet ved eksamen den 2. april mener Berthelsen, at Kokkenborg brugte *"en bydende Tone"* over for ham, da han udbad sig pensaaopgivelserne. Desuden karakteriseres svaret til Frode Andersen og Halfdan Teilmann som *"aldeles utilbørlig(t)"*.

Det helt centrale er iflg. skolelederen: *"En Friskole bestemmer selv, hvilke Midler og Maader den vil anvende i sin daglige Undervisning. Det maa da kræves, at en Skolekommission i en saadan Skole forholder sig som Tilhørere og overlader Eksamen til Skolens Lærer, saaledes at han frit kan bruge sine Midler og Maader og fremstille sin Skole, som den er"*. Det var også det synspunkt bestyrelsesformand og forældre fremførte, og det kan karakteriseres som friskolebevægelsens principielle holdning.

Skolekommissionen har et meget kontant magtmiddel, idet den kan fratage skolen statstilskuddet, og denne afgørelse kan ikke ankes. Berthelsen er klar over faren og henstiller til Skoledirektionen, at der skabes en anden ordning på Kolt Friskole, og slutter: *"Saalænge Pastor Kokkenborg har Tilsynet med Kolt Friskole, vil Kampen være standende. Som Skolens Leder og Lærer maa jeg erklære, at jeg hverken kan eller vil finde mig i hans Overgreb eller hans Forsøg paa at slaa Skolen ned som grundtvig-koldsk Friskole"*. Med den



H. P. Berthelsen 1929

sidste bemærkning får Berthelsen drejet opmærksomheden hen på det skolepolitiske, på kampen mellem de frie skoler og den offentlige skole, der ses over hele landet. Striden omkring Kolt Friskole er således principiel.

Undervisningsministeriet kommer ind i sagen

Man kan ikke være i tvivl om, at fronterne er trukket skarpt op. Skoledirektionen tygger på sagen sommeren over, og det ender med, at man sender den videre til Undervisningsministeriet. Det sker den 30. september, og da ministeriet har grundet over sagen, sender man 10. december sit svar til Skoledirektionen. Man har imidlertid ikke forstået sagen ret og beklager, at et spørgs-

mål om fagenes rækkefølge kan afføde den aktuelle strid, men man gør også rede for, hvilke paragraffer, der omhandler tilsynet med de private skoler.

Lovgrundlaget hentes langt tilbage, 2. maj 1855 og 30. april 1864. Love om skolekommissionens både ret og pligt til at føre tilsyn med den private undervisning for på den måde at sikre, at den er på niveau med folkeskolens. Eksamensformen afgøres af kommissionen, der også bestemmer fagenes rækkefølge. Den er således ikke kun tilhører. Hvis Friskolens bestyrelse nægter formanden for skolekommissionen adgang, mister man samtidig retten til, at eksamen afholdes på skolen, hvilket har til følge, at eleverne skal gå til eksamen på en skole i eget skoledistrikt.

Kokkenborg smager sejrens sødme

Skolekommissionens triumf er total - eller rettere: Kokkenborg har sejret, for han er skolekommissionen og åbenbart eneherkende. Han har sikkert nydt sin sejr, og den 2. januar 1929 tager han telefonen og ringer til Kolt Friskoles formand, der nu hedder Jens Juul. Denne inviteres til et møde med Skolekommissionen dagen efter kl. 15. På dette møde, der foregår i præstegården, bliver Jens Juul spurgt, om man nu vil modtage kommissionen ved den kommende eksamen, og svaret herpå vil få afgørende indflydelse på, om kommissionen kan anbefale skolens ansøgning om statstilskud. Imidlertid undslår Kokkenborg sig for at formulere dette skriftligt, og det minder da også lidt om et tilbud om at slå en handel af. Først nogle dage senere bøjer han sig og skriver til bestyrelsen for Kolt Friskole. Man mærker mellem linjerne hans tilfredshed med ministeriets afgørelse, når han spørger, om man fortsat vil "...nægte Skolekommissionen eller dens Formand Adgang

til Skolen ogsaa ved de af Kommissionen fastsatte Eksaminer. Endvidere om Skolen er villig til at underkaste sig ordinære Eksaminer under den Form, som det af Skolekommissionen maa blive bestemt ...". Der trædes godt og grundigt på skolen, når der bruges ordet "underkaste". Det udtryk er valgt med omhu af Kokkenborg, der desuden får fortalt, at man kan aflægge besøg "også" uden for eksamenstid.

På baggrund af holdningen i brevet og indhøstede erfaringer har bestyrelsen ingen tiltro til de afsluttende forsikringer: "Skolekommissionen har altid været og er fremdeles villig til at stille sig særdeles imødekommende overfor Friskolens ønsker og Henstillinger, naar blot disse ikke betyder en Hindring for en Løsning af den Opgave, som er henlagt til Skolekommissionen". Der tales således med to tunger, hvilket Kokkenborg også gjorde i skrivelser til menighedsrådene for at forsvare sin stilling som sognepræst. Det gør modparten utryg.

Friskolens bestyrelse og dens leder er virkelig presset op i en krog. Skrivelsen føles som en ildevarslende trussel mod skolens eksistens. Man beslutter, at man ikke på dette tidspunkt vil tage stilling til de spørgsmål, skrivelsen rummer. Hovederne lægges i blød, og man rådfører sig med Dansk Friskoleforening. Resultatet bliver, at der skal sendes en henvendelse til Undervisningsministeriet. Dels skal der indsendes en klage over skolekommissionen, og dels skal der søges dispensation fra tilsynsordningen.

Henvendelserne til undervisningsministeriet

Det er et par tykke breve, der sendes til ministeriet. Berthelsen og bestyrelsen forfatter hele 13 sider, men også friskolekredsen fremsender sine synspunkter, der er af



Lauge Kokkenborg midt i 1930'erne

samme omfang, og det er velvoksne sider, der er tale om. Der er ingen overlapninger, og koordineringen ved udarbejdelsen af brevene fungerer. Medlemmer af bestyrelsen og Berthelsen drager til København for dér at mødes med Dansk Friskoleforenings bestyrelse, der giver deres anbefaling og sætter deres navne under. Skrivelserne gør selvfølgelig rede for det forløb, som er skildret ovenstående, hvorfor der i det følgende kun medtages synspunkter, der ikke tidligere er nævnt:

Skrivelsen fra bestyrelse og bestyrer

Skolekommissionen mener sig i sin gode ret til at kræve en ekstraordinær eksamen, hvilket er bekræftet af skoledirektionen, men skulle det komme dertil, vil kommissionen blive nægtet adgang til skolen, og

man vil gå til domstolene. Man beder om, at sagen vil blive sendt til udtalelse hos Dansk Friskoleforening, og den har jo givet sin anbefaling ved mødet i København.

Skolekommissionen har nægtet Friskolen statstilskud for 1928. Der argumenteres for, at dette er sket på et forkert grundlag, og nu bliver det subtilt. Det, der skal danne grundlag for tildelingen af tilskuddet, er vurderingen af, om skolens elever følger undervisningen, og om de har et standpunkt, der svarer til deres jævnaldrende i de offentlige skoler. Imidlertid kan skolekommissionen ikke have nogen viden om elevernes standpunkt, eftersom kommissionen forlod eksamen efter kort tids forløb, mener friskolekredsen. Dette må medføre, at beslutningen om at fratage skolen tilskuddet er taget på et forkert og dermed ulovligt grundlag, så *"Vi tillader os herved at klage over Ormslev-Kolt Skolekommission, at den paa lovstridig Maade har behandlet Kolt Friskoles Ansøgning om Statstilskud for Aaret 1928 og afgivet sin Erklæring uden at have det lovbefalede Grundlag. Vi maa kræve Skolekommissionens Erklæring afvist"*.

Anfægtelse af afgørelsen af 10. dec. 1928

Henvendelse til ministeriet

Ministeriet har givet skolekommissionen ret i dens tolkning af bestemmelserne i forbindelse med eksamination, og det gør det nødvendigt, at bestyrelse og bestyrer får forklaret, at man har henholdt sig til den tidligere kultusminister Keiser-Nielsen, der i 1914 i Folketinget udtalte: *"... at Skolekommissionen ikke maa blande sig i Undervisningen ved Eksamen. Den har at komme og høre paa den og derefter bedømme, om den kan anbefale Skolen til Statstilskud"*. Det hævdes, at bestyrelse og forældre frem-

førte netop Keiser-Nielsens redegørelse til eksamen. Ja, nærmest citerede ham ordret. Man fortæller også, at man forinden havde rådført sig med Dansk Friskoleforenings formand, Jørgen Jørgensen Borup, og dermed får man trukket hele foreningen ind i sagen, der således hævdes at have landsdækkende karakter, og har den ikke haft det, får den det i hvert fald fremover. Der spilles dermed både på det lokale og på det landsdækkende.

Og hvad netop det lokale angår, da spiller skolekommissionens formand den helt afgørende rolle, hvilket man gør opmærksom på ved at skrive: *"Ministeriet formaner til Fred og Fordragelighed, men naar vi ser paa den Ufred og Ufordragelighed – for at bruge det allermildeste Udtryk – Hr. Pastor Kokkenborg ved sin offentlige saavelsom ved sin private Færd har fremkaldt her i Sognene – noget vi er rede til at dokumentere – saa kan Kolt Friskole aldeles ikke vente imødekommenhed eller Forstaaelse fra denne Mand. Nej, saalænge han har Tilsynet, vil Kampen være standende"*.

Der køres rigtig hårdt på skolekommissionens formand, og man nøjes ikke med at påpege, at han er uvenlig stemt over for det grundtvig-koldske skolesyn, men går direkte efter manden. Det bunder selvfølgelig i, de sammenstød, der har været mellem Kokkenborg og Berthelsen. Dog inddrager man også hans stilling som sognepræst, der er kørt helt skævt, og jo har resulteret i en skrivelse fra menighedsrådene med opfordring til at frasige sig embedet som sognepræst. Ordlyden af skrivelsen bringes i henvendelsen til ministeriet.

På Friskolen har man samme holdning til Kokkenborg, som store dele af sognene har, og man anser ham for at være en farlig mand, der vil skolen og dens undervisning til livs og ikke er bange for at bruge sit vå-

ben, nemlig fratagelse af statstilskuddet.

Henvendelsen er en anmodning om at blive fritaget for et tilsyn, hvor pastor Kokkenborg er formand. Man foreslår et andet tilsyn af uvildige personer, så længe der ikke er nogen afklaring i form af en ny tilsynsordning.

Den nærmeste, offentlige skole, Katstrup Skole, inddrages også i argumentationen, idet der bringes erklæringer fra skolens førstelærer S.A.M. Jensen, af hvilke det bl.a. fremgår, at skolen har fået sine eksamensopgaver dagen før eksamen, hvilket ikke er praktiseret på Friskolen. Det opfatter man her som en åbenlys og villet forskelsbehandling.

Man vover sig også udi en interessant beskrivelse af, hvad det vil sige at gå egne veje: *"En Friskole opfattes indenfor det Sogn og den Egn, hvor den dannes og opretholdes, af de Folk, der lader deres Børn søge den offentlige Skole, ofte kun som en skillen sig ud fra og gøren sig bedre end andre Mennesker: "Deres Børn maa jo være bedre end vi andres, siden de er for gode til at gaa i Skole sammen med vore Børn!" siges det spottende fra Folkeskole-Forældre, naar Talen er om Friskolen. Der er gerne et mindre godt Forhold mellem de udtraadte og de i Folkeskolen tilbageblivende. De sidste er gerne i stort Flertal og fristes let til at bruge Flertalsmagten overfor de udtraadte"*. Man argumenterer videre med, at friskolerne ikke nyder samme beskyttelse som de frie, kirkelige menigheder og derfor er sårbare. Har man ikke indsigt i, hvad det grundtvig-koldske skolesyn er for en størrelse, har man heller ikke den fornødne kompetence til at bedømme dets skoler. Her møder man eksempelvis ikke den udenadslære, der praktiseres i den offentlige skole, og man

understreger, at man ikke er modstander af kundskaber, men sådanne kan erhverves på anden måde end ved terperi.

Til slut afleverer man visitkortet: *"Vi er Friskolens og Højskolens Børn; Arvtage-re og Videreførere af noget, der ved vore Forældre og Forgængere og med os har staaet sin Prøve, men som trænger haardt til mere Frihed for at kunde leve og udfolde sig nu og i Fremtiden"*. Man føler sig som led i en lang historisk kæde, der imidlertid nu har brug for bedre vækstbetingelser i form af en ny tilsynslov.

Ny skolekommission

I 1929 tiltræder en ny skolekommission, og med den opstår nye tider. Ingen af de fire medlemmer er blandt Kokkenborgs støtter, men kan tværtimod tælles blandt hans modstandere i den folkekirkelige strid, hvor valget til menighedsrådene det følgende år viser, at kun 3 medlemmer af 13 støtter sognepræsten. To af de nyvalgte til skolekommissionen er udpeget af sognerådet, der også er nyvalgt med Kokkenborg som en af de nye. Sognerådet har tydeligt ønsket at styre skolekommissionsformanden ved at sætte socialdemokraten Martin Jensen i kommissionen. Han og sognepræsten har i forbindelse med valget haft voldsomme sammenstød, der resulterede i, at Kokkenborg måtte melde sig ud af partiet.

Et andet nyt medlem af skolekommissionen er Jens Thomsen, der er tilknyttet den grundtvigske kreds i Bering, hvilket vil sige, at Friskolen har fået et talerør i den nye kommission. På sin vis kan man sige, at Friskolen er blevet imødekommet i sit ønske om en midlertidig nyordning af tilsynet.

En anden ikke uvigtig spiller er provst Jens Christensen, der er placeret i en dobbeltrolle, idet han er biskoppens forlængede arm på det kirkelige område og har været

stærkt involveret i behandling af Kokkenborgs tjenstlige problemer, men har ikke formået at finde en farbar vej ud af disse. Jens Christensen har således et indgående kendskab til skolekommissionsformanden, hvilket han ikke kan have undladt at gøre brug af i sin anden rolle som medlem af Skoledirektionen, der jo skal tage sig af sagen fra Kolt Friskole.

Ved eksamen i 1929 på Friskolen er der kun to medlemmer af skolekommissionen til stede, nemlig Jens Thomsen og Martin Jensen, og dette er udtryk for den styring, der er sat ind for at løse problemerne. Bedømmelsen af skolen tager sig også anderledes positiv ud: *"Alle de skolepligtige Fag blev gennemgaaet. Baade Lærer Berthelsen og Fru Berthelsen udviste stor Energi for at Børnene kunde faa det bedste Udbytte af deres Skolegang."*

Skolens ansøgning om statstilskud får dermed skolekommissionens anbefaling, og der sker ligeledes en efterbetaling af det statstilskud, man var blevet nægtet for 1928.

I marts 1930 noterer skolekommissionsformand Kokkenborg lakonisk i protokollen: *"Formanden for Skolekommissionen ønsker ikke at overvære Eksamen"*. Sagen er nok, at han tværtimod gerne ville, men han er nu så stækket i sin rolle som formand, at han i forhold til Kolt Friskole ikke kan foretage sig noget. Lidt bølgeskvulp er der fra tid til anden, idet han møder modstand, når han handler uden medlemmernes samtykke.

Striden breder ud

Hidtil har vi beskæftiget os med, hvad der foregik lokalt, men i det følgende skal gøres rede for, hvilken virkning det fik i friskolekredse over resten af landet, og det er derfor nødvendigt at søge tilbage til start.

Skolekommissionen indberettede som beskrevet til skoledirektionen, hvad der var foregået på Kolt Friskole på eksamensdagen den 2. april 1928. Denne skrivelse bad Skoledirektionen bestyrelsen på Friskolen udtale sig om, og bestyrelsen var helt klar over, at det nu gjaldt om at handle rigtigt. Derfor kørte en delegation på tre mand tværs over Jylland til Bøvling for dér at søge råd og vejledning hos Dansk Friskoleforenings formand, Jørgen Jørgensen Borup. Denne fører dem rundt i lovgivningen på området og nævner bl.a. kultusminister Keiser-Nielsens udtalelse fra folketingets talerstol om, at skolekommissionens opgave er at være tilhører ved eksamen. Da man kører hjemad er man fortrøstningsfuld og overbevist om, at man har Dansk Friskoleforenings opbakning.

I juni holder de jyske friskoler sommermøde på Eriksminde ved Odder, og her gør skolebestyrer og bestyrelse fra Kolt Friskole rede for, hvad der er passeret i forbindelse med forårets eksamen på skolen. Det viser sig, at man i Sættrup-Hornum i Himmerland også har haft kontroverser med sit tilsyn. Disse to indlæg afføder debat om friskolernes vilkår på tilsynsområdet, og Sættrup-folkene, fremlægger et dokument, hvor man argumenterer for et nyt tilsyn, valgt af forældrene. Dette oplæg til debat skal nu køre videre i de enkelte kredse. Der er således tale om en støtte til Kolt-sagen. Det er ikke nogen ny debat, og senest har man i 1925 formuleret ønsker om, at tilsynet skal udgå fra forældrene, der har påtaget sig ansvaret for at drive skole. Siden har spørgsmålet kørt på lavt blus, men diskussionen her på sommermødet giver i den grad ilt til emnet, og de næste mange måneder debatteres på livet løs i foreningens blad, Bavnen. Kolt-sagen, som den kaldes, optager det diskussionslystne

friskolefolk, der på mødet stiftede bekendtskab med folkene fra Kolt, der angrebsivrigt proklamerede, at hvis man ikke fik den nødvendige frihed, måtte man tage den. Dog ville det være bedst ad lovgivningens vej (Berthelsen). Halfdan Teilmann udtalte efterfølgende, at *"vi maa komme så vidt, at vi, naar Skolekommissionen kommer til vor Skole, drejer Nøglen om og siger Hus forbi"*. En mødedeltager betegnede disse udtalelser som opfordring til oprør.

Eriksmindemødet bliver avisstof, og de store avisoverskrifter kommer frem. Der er en grotesk af slagsen imellem: En far fra Kolt er blevet idømt skolemulkt, men denne nægter han at betale og må derfor vandre i fængsel. Historien er pure opspind, og man må da undre sig over, hvordan den har fundet vej til avisspalterne.

H.P. Berthelsen er ivrig og flittig deltager i den debat, der i den følgende tid kører i Bavnen, og i et af sine indlæg skriver han: *"Maa jeg til Slut opfordre alle Friskolefolk til at støtte de to Kredse i deres Kamp, baade for disse Kredses Skyld og allermost for Skolefrihedens Skyld, at det kan blive muligt for Dansk Friskoleforenings Styrelse at faa det bedste Grundlag for et Arbejde*



"Dansk Friskoleforenings blad"

for en ny Tilsynsordning". De to kredse er Sættrup-Hornum og Kolt.

Det er uomtvisteligt, at man i Kolt havde aftalt at sætte hælene i over for skolekommissionen, hvilket er fremkaldt af, at man

frygtede at blive "kørt over" og dermed miste sin identitet som fri skole, der selv kunne bestemme, hvilken skole man ville have, og hvilke undervisningsmetoder man ville anvende. Desuden har den dårlige kemi mellem Kokkenborg og Berthelsen spillet en central rolle, og sidstnævnte har mødt forståelse og har fået opbakning i skolekredsen, der var fuldt vidende om den Ormslev-præsts meritter. Retfærdighedsvis skal siges, at begge kombattanter synes stridbare. Man måtte søge en løsning på problemet, og en sådan hed en ny tilsynsordning. Om man havde forestillet sig den turbulens, det medførte i friskolekredse over det ganske land, er dog tvivlsomt. Nu må man agere i det store spil, og det slipper man ikke for godt fra.

Efter mødet på Eriksminde kører debatten i de enkelte friskolekredse og som sagt i Bavnen, men der bliver ikke udsendt noget oplæg fra friskoleforeningen, der forholder sig afventende, og efterhånden kører snakken skævt. Der opstår rygter om, hvorfor begivenheden i Kolt den 2. april løb af sporet, og i Bavnen efterlyses flere gange en redegørelse fra Kolt, men den kommer ikke. Berthelsen afviser, selv om "*Rygter og Sagn gror op om os her i Kolt*", og man må spørge hvorfor? Min vurdering er, at man i Kolt har frygtet, at eksamensforløbet let kunne blive for personfikseret og koncentrere sig om den dårlige kemi mellem skolekommissionsformand og skolebestyrer. Diskussionen kunne så dreje hen mod en opfattelse af, at det først og fremmest var et Kolt-problem, der ikke havde megen relevans for den øvrige friskoleverden. Mange steder forløb tilsynet jo uden problemer.

Et fejlskøn

På et tidspunkt føler Berthelsen sig presset

til at skrive, at man i Kolt har handlet "*efter de Raad og Anvisninger, Dansk Friskoleforenings Formand havde givet forud for det afgørende Brud, og alt, hvad der siden er foretaget, er efter Samraad med samme Mand, som er fuldtud underrettet baade mundtligt og skriftligt*". Med disse sætninger trækkes formand Jørgen Jørgensen Borup for alvor ind i sagen, idet han fremover må ses som en medsamsvoren. Formålet har altså været at vække foreningens medlemmer til dåd og kamp for en ny tilsynslov, mener mange.

Men se over for denne udlægning siger formand Borup fra. Han fortæller, at han har givet råd og vejledning til folkene fra Kolt, men det er ikke ensbetydende med, at han nødvendigvis er enig i alt, hvad de har udtalt eller skrevet. Man må konstatere, at debattens karakter gør, at Borup må placere sig afventende og ikke på dette tidspunkt kan melde klart ud, og dette har Berthelsen ikke set. Han føler sig efterhånden stillet i en noget udsat position, og hans indlæg røber et iltet temperament, der til tider spænder ben for den gode sag. Om de uafklarede kan han skrive: "*De, der ønsker at forblive i Trældommen, skal ogsaa have Lov til det*". Med en sådan uforsonlighed hverver man ikke tilhængere, men man kan ikke tage engagementet fra ham.

Andragendet til ministeriet

Efter at have været gennem mange overvejelser i sommerens løb udsender friskoleforeningens bestyrelse i oktober 1928 et forslag til andragende til ministeriet, altså en henvendelse vil vi sige nu til dags. Det er skrivelsen fra Sættrup-Hornum, der blev præsenteret på Eriksminde, som nu kommer frem. Man plæderer for en ny tilsynsordning, hvor tilsynet er valgt af forældrene.

De enkelte skolekredse har dermed fået et konkret udspil, der kan debatteres, og som man kan bakke op om eller sige fra overfor.

Lige efter nytår 1929 kan den endelige henvendelse sendes til ministeriet. Man peger på behovet for en nyordning, hvor forældre, der ønsker at påtage sig det fulde ansvar for deres børn, tilgodeses ved tildeling af størst mulig frihed. Ordningen tegnes således: "*det eventuelle offentlige Tilsyn med Undervisningen indskrænkes til kun at omfatte en aarlig Prøve i Regning, Skrivning, Læsning og skriftlig Dansk med Børn mellem 11 og 14 Aar*" og "*de statsunderstøttede Friskolors Bestyrelse afgiver til Ministeriet de fornødne Indberetninger, der danner Grundlaget for Statstilskudet*". Det "*eventuelle*" tilsyn røber den uenighed, der er i friskolekredsene, hvorfor man udtrykker sig så vagt. Der er ikke fuld enighed om et rent forældretilsyn.

Uro i Dansk Friskoleforening

Den megen uro om tilsynsordningen har givet især foreningens formand, Jørgen Jørgensen Borup, nok at se til, og han belastes yderligere af voldsomme angreb i forbindelse med et forstanderskifte på lærerskolen i Elbæk, hvor man uddannede lærere til friskolerne. Ganske overraskende meddeler han i juli 1929, at han trækker sig fra formandsposten i Dansk Friskoleforening, idet han forklarer: "*Grundet paa det sidste Aars private og offentlige Angreb paa mig som Formand ...*". Sagen om Elbæk har udgjort den væsentligste belastning, men også Kolt-sagen har været udfordrende. Efterfølgende vælges Frode Andersen fra Kolt-kredsen som medlem af bestyrelsen i den jyske afdeling af friskoleforeningen, og det fortæller da, at de synspunkter, man forfægter i Kolt, nyder pæn opbakning.

De udtalelser, Jørgen Jørgensen Borup fremkom med, da han trak sig fra formandsposten, var også møntet på H.P. Berthelsen, der et par måneder senere begiver sig ud i et forsvar og oven i købet har ros til overs for Borups indsats. Selv har Berthelsen til tider følt sig truffet af "*... ubegribelige private og offentlige Angreb*". Dette skal opfattes som en konstatering, klynkeri er det ikke.

Ny undervisningsminister

Efter valget i foråret 1929 må den friskolevenlige Byskov forlade stolen i Undervisningsministeriet uden at have fået lovgivet på området og overlade sædet til socialdemokraten F.J. Borgbjerg, der om efteråret det følgende år fremlægger forslag om en ny tilsynsordning. Forinden da har friskoleforeningen gjort, hvad man kunne for at "klæde ham på", ligesom man forsøger at påvirke debatten, mens den foregår i folketing og i landsting.

Endelig i foråret 1933 ser den nye tilsynslov dagens lys, "*Lov om Folkeskolens Styrelse og Tilsyn og Tilsynet med de private Skoler*", og den bærer i høj grad præg af, at man på tinge har lyttet til friskoleverdenens ønsker. Der er da også udbredt tilfredshed i skolekredsene landet over.

Den nye lov

Fremover er sognepræsten ikke længere født medlem af skolekommissionen, men kan som andre borgere vælges dertil. Det forkætrede statstilskud skal administreres af ministeriet, der indhenter oplysninger fra skolerne.

Forældrene får mere magt, idet skolens bestyrelse kan vælge en tilsynsførende, der skal hentes uden for forældrekredsen, og som skal godkendes af Undervisningsministeriet. Denne mand eller kvinde skal gøre



"Kolt Friskole ca. 1945. Landevejen mellem Aarhus og Skanderborg er markeret af træer. På markerne i baggrunden ligger i dag Kolt Haveby"

sig bekendt med, hvad eleverne formår i mundtlig og skriftlig dansk samt i skrivning og regning. Hvis standpunktet ikke er tilfredsstillende, skal skolens bestyrelse underrettes, og der skal, inden et år er gået, ved en prøve konstateres, om der er sket ændringer. Ordet eksamen er ikke brugt og dermed er en sådan bortfaldet.

Religionsundervisningen skal vurderes af en præst fra enten folkekirken eller fra en frimenighed, der er del af folkekirken.

Kolt Friskole

I Kolt har man åndet lettet op. Der var ikke længere dystre udsigter til et nyt livtag med skolekommissionen, og dens hidtidige formand var fuldstændig detroniseret. Det sammenstød, der havde fundet sted på skolen fem år tidligere, havde givet genlyd over det ganske land og medført mange genvordigheder for bestyrelse og bestyrer, der ikke altid slap lige heldigt af sted. Så lettelsens sukke over det gode udfald af sagen har sikkert kunnet høres over hele skolekredsen. - Som tilsynsførende med skolen pegede man på gårdejer Jens Peter

Jensen fra Enslev, der var velanskreven og sognefoged.

Frode Andersen ville i 1933 ikke genvælges til Dansk Friskoleforenings bestyrelse, og han trækker sig også som formand for friskolekredsen i Kolt. Han har nok syntes, at missionen var fuldført.

Skolen fungerede til 1971, da

børnetallet var blevet så lavt, at man måtte sige stop efter 90 års friskoleliv. Derefter fortsatte man som ældrehøjskole, men måtte i 2011 dreje nøglen.

Efter 130 års skoleliv på stedet var det slut!

Men tilsynsproblematikken spøger stadig i den danske skoleverden!

NOTER:

I Østjysk Hjemstavns årbog for 2011 kan man i artiklen "Da der var høj sø i Ormslev og Kolt sogne", s. 152 -73, stifte nærmere bekendtskab med sognepræst Lauge Kokkenborgs problemer med sognemenighederne.

KILDEANGIVELSE:

Baunen, årg. 1926 - 1933.

Cecil Christensen: Dansk Friskoleforening i 125 år, 2011.

Forhandlingsbog for Kolt Friskolekreds, 1924 - 1946. Ormslev-Kolt Kommune, Skolekommissionen, 1815 - 1935, Rigsarkivet

Ormslev-Kolt Kommune, Skolekommissionen, 1918 - 1970, Rigsarkivet

Ormslev-Kolt Kommune, Skolekommissionen, Forhandlingsprotokol 505/1 - 903 (a) 1: 1871 - 1924 m.m.

Enslev i marts-juni 2016. Ove Jensen

Mulkter og fængsel for skoleforsømmelser i Låsby i 1838 - 1839

Af: Erik Møller

Almueskoleloven af 1814

Et af de sidste elementer i landbo-reformerne i sidste halvdel af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet var Almueskoleloven for skolevæsenet på landet i Danmark. Den udkom den 29. juli 1814. Her skal i korthed redegøres for nogle af bestemmelserne i denne lov.

Børnene skulle fortrinsvis have fag, der var anvendelige i deres senere dagligdag, såsom læsning, skrivning og regning. Undervisning i den evangelisk, kristelige lære indtog en væsentlig plads i undervisningen. Endelig skulle der undervises i fædrelandets historie.

Børnene skulle gå i skole fra de var 7 år til de blev konfirmeret som 14-årige. Skolegangen, der var gratis, var indrettet med skolegang 3 dage om ugen på grund af de praktiske forhold, der gjorde sig gældende for børn på landet, der også skulle hjælpe til derhjemme.

En væsentlig nyskabelse var, at der indførtes almindelig skolepligt for alle børn.

Blandt bondebefolkningen var der en udbredt opfattelse af, at børnene skulle hjælpe

til med arbejdet på gården eller husmandsbruget. De var en nødvendig del af arbejdskraften. I husmandsfamilier og landarbejderfamilier var det ofte nødvendigt, at ikke mindst større børn skulle ud at tjene for at den resterende familie kunne skaffe det fornødne til livets opretholdelse. Der var en udbredt opfattelse af, at børns deltagelse i arbejdet eller beskæftigelse hos fremmede måtte gå forud for pligten til at gå i skole. Der var brug for børnene i landbrugsarbejdet om foråret, til høhøst og kornhøst samt når kartofler og roer skulle tages op inden vinteren.

Lovlig grund til udeblivelse fra skolen var i loven fra 1814 enkle og gav kun ringe mulighed for fortolkning: ”som grunde for udeblivelse fra skolen, antages sygdom, hårdt vejr og ufremkommelige veje”. Ferierne blev tilrettelagt således, at landbrugernes behov for børnenes hjælp blev tilgodeset. I 4 uger fra kornhøstens begyndelse ophørte skolegangen, for at børnene i den tid kunne hjælpe forældrene eller husbonderne med høstarbejdet. Forældre og husbonder som var gårdbrugere, kunne beholde



En pige trækkende en ko i et landskab med en kirke. Lille Ada. 1842. Tegning af Johan Thomas Lundbye. Statens museum for Kunst.

deres børn og tyende, som var over 10 år og "beviisligen bruges til markarbejde" hjemme fra skolen 2 til 3 uger i sædetiden om foråret og 3 til 4 uger om efteråret efter skolekommissionens beslutning. I 1838 fastslog et cirkulære, at denne regel ikke skulle være indskrænket til gårdbrugernes børn, men den skulle gælde alle børn over 10 år, altså også husmænds og indersters børn.

Skulle myndighedernes ønske om at fremme skolegangen understøttes, måtte der indføres regler, der medførte konsekvenser, hvis børnene udeblev. Det blev der da også i anordningen. De forældre eller husbonder, som uden gyldig grund holdt deres børn eller tyende fra skolen, skulle bøde 3 skilling for hver dag, barnet eller tyendet udeblev. Ved gentagne forsømmelser kunne bøderne forhøjes til 6, 12 eller 24 skilling daglig for hvert barn, som blev holdt fra skolen. Gårdmændene kunne jo nok betale bøder for at holde børnene hjemme til arbejdet på gårdene. Derimod var det betydeligt vanskeligere for husmænd og inderster. De, som ikke formåede at betale bøderne, kunne sættes i fængsel på vand og brød. Beslutning herom blev truffet af amtmanden efter

skolekommissionens forslag. Bøderne kaldtes mulkter eller skolemulkter.

I det følgende beskrives en sådan sag fra 1838 og 1839. Som det fremgår heraf blev der fra myndighedernes side udfoldet betydelige bestræbelser på at få forældrene til at sørge for at børnene passede skolegangen. Beskrivelsen af sagen viser ligeledes noget om omfanget af administrationen af bestemmelserne.

Oplysninger om familien

Den familie, som denne artikel handler om, er Christen Pedersen Gammelgaard og Ane Justdatter i Flensted i Låsby Sogn. Ane Justdatter blev født 1792 i Grønbæk Sogn. Hun blev i 1821 i Dover Kirke gift med Søren Sørensen Lassen i Galten. Han var født 1781, og han havde allerede i 1811 af faderen fået overdraget dennes ejendom, et husmandsbrug i Galten. De fik 5 børn, 3 piger og 2 drenge, født mellem 1821 og 1833. Søren Sørensen Lassen døde i 1833, og en måned efter solgte Ane Justdatter ejendommen og flyttede til Flensted, hvor hun købte et husmandsbrug og en jordlod på Flensted Mark.

I marts 1834 giftede hun sig i Låsby Kirke med ungarl Christen Pedersen Gammelgaard. Han var født 1797 i Storring og altså 5 år yngre end hende. Fra hans 13. år og indtil ægteskabet med Ane havde han tjent 15 forskellige steder, især hos gårdmænd i området, men også 2 år hos en kludehandlerske i København og 1 år hos en brændevinsbrænder i Aarhus.

I 1836 havde han stjålet en kvie hos en gårdmand i Framlev. Dagen efter tyveriet

havde han slagtet kvien og solgt kødet i de omliggende byer: Mollerup, Linå, Hårup og Them, i hvilken sidste by han også solgte huden. I retten begrundede han tyveriet med, at han havde vanskeligt ved at ernære sig og kone samt 5 stedbørn. For tyveriet blev han straffet med fængsel på vand og brød i 6 gange 5 dage, og han skulle desuden betale gårdmanden en erstatning på 8 rigsbankdaler samt betale sagens omkostninger med godt 49 rigsbankdaler, herunder salær til anklager og forsvarer med i alt 7 rigsbankdaler.

I 1836 blev der gjort udlæg i ejendommen for de beløb, Christen Pedersen skulle betale ifølge dommen, og i august 1837 blev der igen gjort udlæg i ejendommen med henblik på at stille den til auktion.

Den faste ejendom blev solgt ved tvangsauktion i december 1837. Løsøret blev ikke solgt, men blev overdraget til Niels Hansen i Svejstrup, der var værge for børnene. Han og børnene havde et tilgodehavende ifølge skiftet efter deres fader.

Låsby Fattigkommission måtte opføre et hus til Christen Pedersen med familie, som de kunne flytte ind i efter auktionen.

Skoleforsømmelsessagen. Brevveksling mellem skolekommissionen i Låsby og Skanderborg Amt

Formanden for skolekommissionen var præsten for Sjelle, Skørring og Låsby sogne Christian Peter Christensen. Han kom til sognene i 1830 fra Torning og Lysgård sogne og rejste i 1840 til Gadstrup Sogn i nærheden af København. Han var tillige formand for fattigkommissionen. Begge kommissioner spillede en betydelig rolle i sagen.

I hjemmet hos Christen Pedersen Gammelgaard og Ane Justdatter boede der i

1838 4 børn, en dreng på 17 år, en dreng på 12 år og en pige på 15 år. En datter var i pleje hos Anes søster og hendes mand, Niels Hansen i Svejstrup. Et barn var endnu ikke gammel nok til at komme i skole. Af et brev fra skolekommissionen i Låsby til skoledirektionen i Gjern m.fl. herreder fra 12. marts 1838 fremgår, at Christen Pedersen Gammelgaard stedse havde vist megen ligegyldighed med at lade sine stedbørn besøge skolen. Man havde derfor måttet give ham mulkter, endog dobbelte mulkter, hvilket havde bidraget til, at han for en tid havde iagttaget sin forpligtelse. Da børnene i løbet af det sidste års tid havde forsømt skolen, indkaldte skolekommissionen ham til møde. Her lovede han fremtidig at sørge for, at børnene søgte skolen og man eftergav ham de idømte mulkter. Dette hjalp dog ikke, og man måtte igen jævnlig idømme ham mulkter.

Mulkterne blev ikke betalt, og med amtmandens godkendelse forsøgte sognefogeden at inddrive beløbet hos familien, men han afstod fra at foretage udpantning, idet huset som ovenfor omtalt var solgt på auktion og løsøret tilhørte Niels Hansen. Skolekommissionen spurgte derfor i brevet af 12. marts 1838, om man skulle lade sig nøje med sognefogedens erklæring, eller hvorledes man skulle forholde sig.

Amtmanden bad fogden i Gjern Herred om en udtalelse. Herredsfogeden oplyste i brev af 5. maj om tvangsauktionen, men han vidste ikke, om Christen Pedersen Gammelgaard ejede løsøret eller ej. Han mente, at sognefogden burde have fremmet udpantningsforretningen i løsøret med forbehold af enhvers lovlige ret. Han oplyste endvidere, at han to gange havde indkaldt Christen Gammelgaard for at forklare ham følgerne af ikke at betale mulkterne, men ”at det ikke har behaget ham at give møde”.

Amtmanden besvarede skolekommissionens brev af 12. marts med brev af 18. maj 1838. Det fremgår heraf, at amtmanden havde indkaldt Christen Pedersen Gammelgaard til møde om sagen, og denne havde da sagt, at det var af mangel på evne til at holde hans børn i skole, at han havde ladet dem forsømme. Samtidig bad han om at blive hjulpet til en understøttelse af fattigvæsenet. Efter at amtmanden havde givet ham en alvorlig advarsel, lovede han at holde børnene til skolegang. Samtidig bad amtmanden skolekommissionens formand, der også var formand for fattigkommissionen, om at drage omsorg for, at Christen Pedersen Gammelgaard blev tildelt den understøttelse, hvortil han måtte anses trængende for at kunne holde børnene til stadig skolegang. Såfremt Christen Pedersen Gammelgaard ikke holdt sit løfte om at sørge for børnenes skolegang, men lod dem forsømme uden lovlig grund, ville amtmanden sørge for, at han kom til at afsone mulκτηne, der var på 1 rigsbankdaler og 12 skilling.

Dette brev fik skolekommissionen til at fare i blækhuset. Allerede den 13. juni 1838 sendte man amtmanden et brev, hvoraf fremgår, at man ville afvente udgangen af maj måned, før man så, om amtmandens advarsel havde virket bedre end så mange tidligere advarsler fra skolekommissionen og dens formand. Som ventet havde han ladet børnene udeblive, og han var da blevet indkaldt til møde for kommissionen, men udeblevet. Kommissionen idømte ham endnu en mulkt.

Derefter affyrede man følgende svada til amtmanden:

"I anledning af hans Foregivende af trange Kaar for deres Høivelbaarenhed, hvorved de, der er ukjendt med Forholdenes sande Stilling og Beskaffenhed, har

henstillet det til Fattig-Commissionens Skjønnende, om ei nogen Understøttelse passende burde tildeles ham, tillader samme sig ærbødigst at yttre: at bemeldte Chresten Pedersen Gammelgaard, der for Tiden kuns har 2 børn hjemme, saavel som hans Hustrue begge ere fuldkommen arbejdsføre; men særdeles hans dovenskab har siden Familiens Ankomst til Laasbye Sogn været og er endnu Gjenstand for almindelig Uvillie – og beklagelse tillige med hensyn til børnene. –

Tildeeltes disse Mennesker, til hvis beboelse districtet har maattet opføre et Huus, da ingen Leilighed havde eller kunde faaes til dem, uden særdeles mødende Omstændigheder videre Hjelp af Communen, da vilde Commissionen derved udsætte sig for billig Bebreidelse, give Ladhed Næring og Medhold ei at tale om, at i dette Tilfælde omtrent 20 a 30 i Virkeligheden mere trængende Familier, der værdigen støtte dem selv ved ufortrøden Anstrængelse og Flid, ufeilbarligen ogsaa vilde gjøre Fordring paa Understøttelse, uden at denne med Føie da kunde nægtes dem. –

Med Hensyn til Mængden af de bidragendes Forfatning, særdeles efter flere paa hinanden følgende for Bonden mindre heldige Aar, er det, saa haabe vi, indlysende, at Commissionen ligesaa samvittighedsfuldt bør paasee og vaage over, at ingen ei aldeles nødvendig Forøgelse i Byrderne paalægges, som den med redebønhed og Velvillie efter Evne bør antage sig den virkelig Nødlidende."

Brevet var underskrevet af sognepræst Christensen, skolepatronen, 2 skoleforstandere og 2 fattigforstandere.

Af brevet fremgår således, at kommissionerne mente, at Christen Pedersen

Gammelgaard og hustru var fuldt arbejdsføre, men at især han var doven, og at der i Låsby var almindelig uvilje imod dem. Hvis fattigkommissionen bevilgede dem hjælp, ville den blive udsat for bebrejdelser, og almindelig ladhed eller dovenskab ville vinde indpas. Efter kommissionens opfattelse var der 20 – 30 familier, der var mere trængende, men som ved egen indsats skaffede det fornødne. Hertil kom, at det efter kommissionens opfattelse ikke ville være forsvarligt at pålægge bønderne større udgifter til fattigvæsenet.

Beslutning om fængsling af Christen Pedersen Gammelgaard

Amtmanden svarede ikke direkte på brevet indhold, men han havde åbenbart forstået det, ikke mindst at Christen Pedersen Gammelgaard i maj måned havde ladet børnene forsømme meget. Allerede i brev af 22. juni bad han herredsfogden om at hensætte Christen i fængsel på vand og brød i 1 dag.

I brev af 9. august 1838 til skolekommissionen meddelte amtmanden, at Christen havde afsonet, og da kommissionen i brevet af 13. juni havde oplyst, at han vedblivende lod børnene forsømme skole var amtet ”aldeles enig i, at ingen skaansel længere kan vises ham”, hvorfor han bad kommissionen indsende lister over skoleforsømmelser, så de kunne godkendes til udpantning. Kommissionen svarede få dage efter, at forsømmelsesdagene i juni og juli måneder var i alt 67 dage, hvorfor man havde idømt ham mulkt på i alt 4 rigsbankdaler og 18 skilling. Samtidig oplyste man, at 2 af børnene tjente udenfor sognet.

Amtmanden godkendte beløbet til udpantning, men da det fortsat var forgæves, bad amtmanden den 28. september herredsfogden om at foranstalte Christen sat i fængsel på vand og brød i 2 dage.

I august og september havde børnene også forsømt skolen, og Christen var blevet idømt en mulkt på 1 rigsbankdaler og 84 skilling. Udpantning havde fortsat været forgæves, og den 15. januar 1839 besluttede amtmanden, at han skulle hensættes i fængsel på vand og brød i 1 dag.

Herredsfogden, der skulle sørge for, at Christen kom i fængsel, havde sandsynligvis ikke haft nogen hast med at få dette gjort. I hvert fald oplyses det først i januar 1839, at Christen i efteråret 1838 havde taget tjeneste i Århus.

For at vurdere mulkternes størrelse bringes her nogle oplysninger om priser på fødevarer: et pund rugbrød kostede 2 – 4 skilling, et pund oksekød 6 – 10 skilling, et pund flæsk 9 – 16 skilling. En tønde rug kostede 3 – 4 rigsbankdaler og en ko 12 – 15 rigsbankdaler. Daglønnen for en arbejdsmand var godt 30 skilling. Der går 96 skilling på 1 rigsbankdaler. Da der var tale om fattige folk var de idømte mulkter relativt høje.

Sagens behandling hos Århus Stiftamt

Da Christen Pedersen Gammelgaard havde taget ophold i Århus sendte amtmanden i Skanderborg derfor i februar og marts sagen til Århus stiftamt til videre foranstaltning. Den tidligere beslutning om at fængsle Christen var ikke blevet effektueret, og konsekvensen af mulkten fra indberetningen af 10. januar var heller ikke effektueret. Amtmanden sendte sagen til byfogden i Århus. Denne indsatte Christen P. Gammelgaard i fængsel på vand og brød i 3 dage i Århus Arrest. Han var indsat fra den 16. til den 19. marts.

Samtidig med at sagen blev sendt til Århus, skrev amtmanden i Skanderborg til Låsby Skolekommission om moderens

forpligtelse. Han skrev følgende: ” Da Christen Pedersen Gammelgaard af Flensted ifølge modtaget indberetning skal opholde sig i Aarhus, anmodes commissionen tjenstlig om behagelig at tilkjendegive hans kone, at det er hendes pligt, under mandens fraværelse, at holde børnene til stadig skolegang, og saafremt hun ikke opfylder samme, bedes multerne for de stedfindende forsømmelser, saalænge manden er fraværende, hende dicteret og om fornødiges restanceliste derover indgivet paa hendes navn.”.

Den 20. december 1838 indberettede skolekommissionen i Låsby, at børnene stadig havde forsømt skolen. I oktober måned havde de forsømt følgende dage, hvorfor han var blevet idømt mulkter således:

Søren	12 dage	4 mark	8 skilling
Just	4 dage	1 mark	8 skilling
Inger	4 dage	1 mark	1 skilling

Den 14. januar indberettes følgende forsømmelser i november måned:

Søren	5 dage	1 mark	14 skilling
Just	4 dage	1 mark	8 skilling
Inger	5 dage	1 mark	14 skilling

Disse indberetninger, der indeholdt mulkter på i alt 2 rigsbankdaler og 12 skilling, blev ligeledes sendt til amtmanden i Århus og af ham videresendt til byfogden i Århus med anmodning om inddrivelse eller afsoning.

Dette resulterede i en fogedforretning afholdt hos Christen Pedersen Gammelgaard den 15. april 1839. Han tjente da hos konsul P. Herskind i Århus. Her hævdede Christen, at det forekom ham besynderligt, at han blev idømt mulkter, da det var ham umuligt at sørge for børnenes skolegang, når han opholdt sig i Århus. Det måtte moderen kunne, når hun opholdt sig i Låsby.



En hyrdedreng ved et vandingstrug. 1845. Stregætsning af Martinus Rørbye. Statens museum for Kunst.

Han mente, at det var moderen, der skulle betale mulkerne eller i givet fald afsone dem. Det var hans ønske, at børnene blev holdt til skolegang. Konsul Herskind oplyste, at Christen intet havde tilgode af sin løn til 1. maj, og at han intet ejede ud over de allernødvendigste gangklæder.

Christens reaktion i fogedretten synes ganske naturlig, da han jo ikke var i stand til at holde øje med børnenes skolegang, når han opholdt sig i Århus. Fogedretten tog ikke stilling til hans forklaringer, men måtte konstatere, at de 2 rigsbankdaler og 12 skilling ikke kunne inddrives.

Der sker tilsyneladende ikke mere i sagen før i august måned, hvor byfogden sendte udskriften af fogedforretningen til amtmanden, der sendte den videre til amtmanden i Skanderborg. Denne reagerede omgående, idet han bad amtmanden i Århus om at sørge for, at Christen kom til at afsone mulkerne.

Det gjorde amtmanden med en sålydende afgørelse, der blev sendt til byfogden i Århus den 4. september 1839:

”Efter begjæring af amtmanden over Skanderborg Amt maa jeg tjenstlig have deres velbaarenhed anmodet om behagelig at

foranstalte Christen Pedersen Gammelgaard fra Flensted, som nu opholder sig i Aarhus, hensat overensstemmende med fr. 16. november 1836, i fængsel paa vand og brød i 1 døgn til afsoning af de paa medfølgende tvende skoleforsømmelses lister anførte mulcter til beløb i alt 2 rbd., 12 sk., som ikke ved inddrivelse have været at erholde.”

Den 9. september 1839 blev Christen igen indsat i Århus arrest på vand og brød i et døgn.

Betaling for ophold i fængslet og forretningsgangen ved beløbets betaling

Et ophold i fængslet kostede jo penge. Arresten i Århus hørte under Århus Byfoged, og det var denne institution, der skulle have pengene. Christen Pedersen Gammelgaard kunne næppe betale, så det var Skanderborg Amt, der skulle betale og det var amtstuen, der havde kassefunktionen for amtet.

Christen Pedersen Gammelgaards fængsel på vand og brød i 1 døgn kostede 12 ²/₇ skilling. Dette beløb kunne ikke blot sendes fra amtstuen i Skanderborg til byfogden i Århus. Både regning, betaling af beløbet og kvittering herfor måtte følge kommandovejene.

Den 10. september 1839 sendte byfogden i Århus til amtet i Århus besked om, at Christen havde udstået straffen og bad om beløbet 12 ²/₇ skilling. Brevet videresendtes til Skanderborg Amt med en påtegning af 13. september. Amtet sendte regningen til amtstuen. Med skrivelse af 8. oktober sendte Skanderborg Amt beløbet til Århus Amt, der sendte det til byfogden den 15. oktober og bad om kvittering.

Byfogden i Århus sendte med brev af 29. oktober kvitteret regning til Århus Amt, der den 1. november videresendte kvitteringen

til Skanderborg Amt, som videresendte den til amtstuen den 8. november.

Mange af disse ekspeditioner skete med et omhyggeligt udformet brev. F.eks. var brevet af 8. oktober 1839 fra Skanderborg Amt til Århus Amt sålydende:

”Den med det kongelige stiftamthuses ærede skrivelse af 13de forrige maaned modtagne regning over omkostningerne ved Christen Pedersen Gammelgaards arrest, tilbagesendes herved tjenstskyldigst, vedlagt dens paalydende 12 ²/₇, sk. for hvis modtagelse jeg beder mig tilstaaelse behageligst meddeelt.”

De 12 ²/₇ skilling var jo ikke noget stort beløb, og ekspeditionerne for at få regningen og beløbet sendt samt kvitteret for det har givet kostet betydelig mere end beløbet. Selvfølgelig skulle der dengang som nu være orden i tingene, men man kunne nok have gjort det lettere.

Afslutning

Mange forældre er i tidens løb blevet idømt skolemulcter. Oplysning herom forekommer jævnligt i amtets protokoller. Derimod er det relativt sjældent, at en af forældrene måtte i fængsel for ikke at kunne betale. Gårdmændene kunne jo nok betale bøder for at holde børnene hjemme til arbejdet på gårdene. Der var imidlertid en stor gruppe fattige blandt befolkningen i 1800-tallet. Christen Pedersen Gammelgaard og Ane Justdatter tilhørte de mindre heldigt stillede i samfundet. Konsekvensen af et tyveri af en ko var ikke blot, at Christen måtte en tur i fængsel, men omkostningerne som følge af processen betød også en social deroute for familien.

Samtidig er det interessant at følge Christen Gammelgaards optræden i sagen. Han gjorde alt for at trække sagen i langdrag: udeblivelse fra møder indkaldt af skolekom-

missionen og herredsfogden, forklaringer om dårlig økonomi og ønske om fattighjælp m.v. Efter læsning af sagens bilag sidder man tilbage med et indtryk af en mand, der forsøgte alle kneb for at løbe om hjørner med myndighederne.

Sagen viser også, at sognepræsten Christian Peter Christensen har været nidkær i sin gerning med at få børnene til at søge skole. Gennemgangen af amtmandens journal for 1838 og 1839 viser, at han også har indberettet andre forældre for at lade børnene forsømme. Det er dog kun sjældent, at mulkterne ikke er blevet betalt. Det er sandsynligt, at denne nidkærhed har bevirket en sådan konflikt mellem ham og familien Christen Pedersen Gammelgaard og Ane Justdatter, at familien er flyttet fra sognet. Den findes således ikke i folketællingen 1840 for Låsby. De to drenge er ikke blevet konfirmeret i sognet, men derimod i de sogne, hvor de var tjenestedrenge. Kun pigen blev konfirmeret i Låsby. Da sognepræsten flytter fra sognet i 1840, flytter familien tilbage. Den findes i folketællingerne for 1845 og fremefter.

Bestemmelser om skolemulkter opretholdtes i skolelovgivningen helt til 1970. Mulkten var da 1 kr. for hvert barn for hver forsømt dag, i gentagelsestilfælde dog indtil 3 kr. Mulkterne kunne også inddrives ved udpantning eller om fornødent afsones.

På dette tidspunkt behandlede folketinget et lovforslag om revision af folkeskolens læseplaner m.v. og om, at undervisningen skulle gives på ugens 5 første hverdage. På foranledning af det folketingsudvalg, der behandlede lovforslaget, blev der fremsat et ændringsforslag om ophævelse af bestemmelserne om skolemulkter. Forslaget om ophævelse blev af folketingsudvalget ledsaget af følgende bemærkninger: ”Ændringen betyder bortfald af det forældede

bødesystem ved forsømmelser, der er unyttigt – det er ganske andre forholdsregler i form af støtte til hjem og elever, der er brug for i tilfælde af forsømmelser”.

Efter ophævelsen af bestemmelserne om skolemulkter var der i folkeskoleloven kun anvisning på, at skolenævnet, der havde overtaget skolekommissionens opgaver ved forsømmelser, kunne indkalde forældrene til møde med nævnet for at påtale forsømmelser. Der var ikke et retligt sanktionsret ansvar, hvis forældrene lod børnene forsømme.

Den 3. februar 1972 fremsatte undervisningsministeren forslag til lov om undervisningspligtens udvidelse. Heri var der forslag om lovfæstelse af hvilke andre muligheder, skolenævnet fik for at modvirke forsømmelser. Blandt disse forslag var at pålægge skolen at indstille en elev til skolepsykologisk undersøgelse, at henstille til forældrene at søge bistand hos familievejledningen og at indberette sagen til børne- og ungdomsværnet.

Undervisningsministeriet søgte således at beskrive, at forældrenes forpligtelse til at sende børnene i skole kunne medføre ubehageligheder, hvis de forsømte denne forpligtelse. Der var dog fortsat intet retligt ansvar forbundet med skoleforsømmelser.

Kilder:

Skanderborg Amt: indkomne breve vedr. skolevæsen 1838 – 1839; amtskopibog 1837 – 1838; kopibog over den samlede amtskorrespondance 1838 og 1839
Århus Stiftamt: indkomne breve vedr. skolevæsen 1839 – 1840; kopibog over breve til kollegierne m.fl. ang. skolevæsenet 1836 – 1843; kopibog over breve til andre end kollegierne 1838 – 1840.
Århus Arresthus: arrestant- og straffejournal 1828 – 1841.
Alle arkivalierne findes i Rigsarkivet, Viborg afdelingen.



Barokbæger fra Skanderborg

Af: *Henning Nicolaisen*

Lidt om Skanderborg og bægeret

I midten af 1700-tallet var Skanderborg næsten kun en stor landsby med sine "346 sjæle over 12 år" i 1767, hvor der var hele 55 håndværksmestre i byen. De guldsmede, der prøvede lykken i Skanderborg, var der som regel kun i en kort periode "på træk" søgende efter et blivende sted. En undtagelse er dog den guldsmed, der lavede det fine barokbæger, som vi skal høre nærmere om her. Guldsmeden kaldte sig Anders Pedersen Schanderup (efter byen hvor han blev født), og det var ham, der fik bestilling på bægeret i 1753. Ham vender vi tilbage til.

Bægeret, som har været beregnet til øl, blev lavet i 1753 til et bryllup samme år. Det er af den traditionelle type barokbægre, der er slået op og påloddet en standkant og med en mundrand, hvor man tit ser indskrifter fra de familier, der senere har arvet bægeret. I bunden er der iloddet en

sølv mønt (Frederik III 1651), der giver bægeret en større vægt.



Vægten er indgraveret i bunden:

"Vog 25 Lod 1 Qt" (213gr.) Højden er 11 cm og Ø foroven er 11½ cm. Der kan være op til 3 cirkelformede car-toucher på bægerne,

men her er der kun 1 med indgravningen: JJS – ECD – 1753. Dette er omkranset af blade og sløjfe. Resten af bægeret er nålepunslet, som er meget praktisk, når man tager om bægeret.

I mundranden er senere indgraveret eller indprikket: CJSV=AKNDL=1757 og KMDB 1830 og K.N.B.1860 og sidst N.J.N. B.1926.

Desværre er det ikke lykkedes at opspore brudeparret fra 1753, men ægteskabet ser

ikke ud til at have været længe, eller man har været i pengenød? I hvert fald er det kun indskriften i mundranden fra 1757 – altså kun 4 år senere – der er blevet identificeret.

Det drejer sig her om ungkarlen Christen JonaSen (Veng?) og enken Anne Kirstine NielsDatter fra Skanderborg Ladegård. De gifter sig i Skanderborg 18. feb. 1757.

Skanderborg Ladegård var Skanderborg Slots avlsgård

Efter Frederik IIs store ombygning af Skanderborg slot, blev det bestemt, at der skulle bygges ladegårde lidt udenfor byen, hvor Ladegårdsbakken i dag ligger. Der blev opført en lade på over 44 meter, en kostald og en oksestald. Senere kom der flere bygninger til.

I 1623 gav Christian IV ordre til, at ladegården ligesom flere andre kongelige lade-

gårde i landet skulle nedlægges, da de ikke kunne betale sig, og ladegårdens jord skulle udlejes til en forpagter.

Senere blev Ladegården delt mellem forskellige fæstebønder, og da rytterdistriktet blev oprettet, kom Ladegården ind under det. Da rytterdistriktet så blev nedlagt i 1767 blev Ladegårdens 6 parceller sammen med slottet sat på auktion. Ladegårdene blev solgt til amtmanden Woyda, der solgte dem videre til fæstebønderne.

Anne Kirstine Nielsdatter

- var datter af Niels Jensen (1698-1734) fra Ladegården og Clara Eleonora Ovesdatter (1700-1761). Forældrene fik 4 døtre – hvor nr. 2 var Anne Kirstine, der blev født 1724. Niels Jensen fæstede i 1720 sin bror Peder Jensen og sin mors halve gård i Skanderborg Ladegård.



Regnskab Bogforlag

Regnskab fra 01.10.2015 til 30.09.2016

Indtægter	
Tilskud	0 kr.
Bogsalg	8.397,00 kr.
Porto	360,00 kr.
I alt	8.757,00 kr.

Udgifter	
Kontorudgifter	1.479,00 kr.
Bogkøb	1.000,00 kr.
Porto / gebyr	1.174,00 kr.
I alt	3.653,00 kr.

Resultat	5.104,00 kr.
-----------------	--------------

Balance pr. 30.09.2016	
Aktiver	
Tilgodehavende	0,00 kr.
Indestående i bank	67.080,68 kr.

Passiver	
Egenkapital primo	60.420,76 kr.
Resultat	5.104,00 kr.
Egenkapital ultimo	65.524,76 kr.

Skyldig Moms	1.555,92 kr.
Passiver	67.080,68 kr.

Østjysk Hjemstavnsforening

Årsregnskab 1.10.2015-30.09.2016

Indtægter			30.9.2015 (t. kr)
Kontingent	927 medl	120.510,00	(923)120
Tilskud		10.600,00	12
Bogsalg		4.960,00	4
Renter		3.929,35	4
I alt		139.999,35	140
Udgifter			
Årbog		65.014,35	69
Forsendelse		21.313,80	27
Programmer		6.818,75	10
Bestyrelsen og GF		22.782,50	17
Kontorhold		7.475,63	3
Turudvalg		0,00	0
Kontingent m. m.		2.500,00	2
Samlede udgifter		125.905,03	128
Årets resultat		14.094,32	12
I alt		139.999,35	140

Aktiver pr. 1.10.15		331.695,83	
Periodens resultat		14.094,32	
Aktiver pr. 30.09.2016		345.790,15	332
Indestående pr. 30.09.16			
Girokonto		61.524,10	
Foreningskonto		4.223,55	
Pluskonto		183.342,50	
Invest Stabil (N.V.)		96.700,00	
I alt		345.790,15	332

Linå d. 3.10.2016, Herman Rasmussen

I vores egenskab af generalforsamlings-valgte revisorer har vi gennem gået driftsregnskabet og status.

Værdipapirer og bankbeholdning er afstemt, bilag er kontrolleret og afstemt med drifts- og statusopgørelse. Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

Linå d. 4.oktober 2016, Mogens Lindekilde og Troels Smidt



ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

GENERALFORSAMLING

afholdes

den 19. november 2016 kl. 14.00

på Kulturcenter Frederiksbjerg
Ankersgade 21, 8000 Århus C



Dagsorden

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning
 - a. Redaktionsudvalg
 - b. Arrangementsudvalg
3. Regnskab
4. Indkomne forslag
5. Fastsættelse af kontingent
6. Valg af bestyrelse – følgende er på valg:
Karen Margrethe Gadegaard Sørensen, Ormslev – Ove Kjær, Risskov
– Herman Rasmussen, Linå – Eigil Sennels, Odder
– Jørgen Møller Bitsch, Skovby – Tage Franck, Gjern
– Mogens Weinreich, Viby – Lars Holger Mortensen, Aarhus
7. Valg af suppleant, på valg er Jens Bay, Mårslet
8. Valg af revisor. På valg er: Mogens Lindekilde
9. Evt.

Efter generalforsamlingen er der

Fælles Kaffebord

Foredrag

ved John Erik Olsen

Emne

”Sådan så Aarhus ud”, en bytur i gamle dage.

Gaveidé

Østjysk Hjemstavn sælger ud af ældre årgange. fra 1949-1990 til billig pris. 3 for 100 kr. Derefter 50 kr. til 2010, herefter 100 kr. – (enkelte årgange ud-solgt) ”Ristrup bogen” en herregaard i Østjylland sælges for 50 kr.

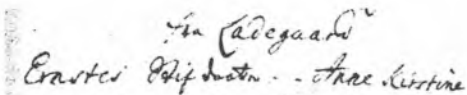
”Kend din by” 1 og 2. ”Constantinsborg bogen” og ”Vestermølle bogen” koster 100 kr.

Alt er plus porto. (Nævnte priser er stk. priser.)

Clara Eleonora Ovesdatter og hendes første mand Niels Jensen søgte om at få tilladelse til at blive gift, og den 12. april 1720 blev det bevilget at de måtte indgå ægteskab "uanset at de skal være hinanden i tredje led beslægtede", og de skulle betale 2 rdl. til de fattige.

Moderen giftede sig derefter 2. gang i 1736 med Ernst Nicolaisen Bergsted.

Anne Kirstine blev konfirmeret i 1740:



Ernst Nicolaisen - Anne Kirstine

Fra Ladegaard

Ernstes stiftatter Anne Kirstine 16 år

Anne Kirstine havde 18. april 1747 giftet sig 1. gang med Søren Sørensen, der var gårdmand i Forlev. De får mindst 4 børn, nemlig:

Karen i februar 1748

Anne Dorthe i november 1750

Clara Eleonora i marts 1753

Søren i 1755 (dør 9 mdr. gammel i 1756)

Gården i Forlev

Søren Sørensen havde fæstet sin fader Søren Sørensens gård i 1747. Hans stedmoder, der er en gammel skrøbelig kone, har fået lov til at "nyde ophold ved stedet sin lifs tid". Gården er på 67 fag og i 1747 er der 8 bæster (heste) og 16 får og desuden vogn, plov og harve med alt tilbehør. Den manglende besætning må han selv anskaffe sig!

Søren Sørensen dør allerede i juli 1756, og meget passende kan Christen Jonassen overtage efter Søren Sørensen og ægte enken og fæste gården.

Christen Jonassens gård har i 1757 udvidet bygningerne til 73 fag og har en besætning på 8 b(æster) 2 st(ude) 4 k(øer) 6 ung(kvæg) og 8 får og vogn m.m.

Christen Jonassen bliver senere selvejer, for i 1778 "Efter stiftamtmandens befaling forpligter disse selvejere og beboere i Forlev sig til, foruden det i foreningen angivne, at lønne en biskolelærer." Som den første underskriver Christen Jonassen sig.

Udover at betale for skolelæreren er der tillagt 4 rdl til bøger, klæder og fattige børns skolegangs betaling. Desuden skal byen levere 18 læs træ eller tørv, og skoleholderens ko skal kunne græsse så godt som deres egne køer!

Anne Kirstine og Christen får også børn, nemlig:

Søren 1759

Else 1762

Søn ca. 1764 – død 1767

Anne Margrethe 1766

Søren ca. 1767

Anne Kirstine dør 54 år gammel i oktober 1779. Men da der er 2 personer ved navn Christen Jonassen i Forlev, er der tvivl om, hvor og hvornår han dør.

Ved skiftet i 1781 står Christen som enkemand. De efterladte børn af andet ægteskab er Else (19 år) og Søren (12 år). Fra første ægteskab med Søren Sørensen er der børnene Karen (gift med Thomas Jørgensen i Vrold), Anne Dorthe (gift med Anders Sørensen i Alken) og Clara Eleonora gift med Peder Sørensen i Forlev.

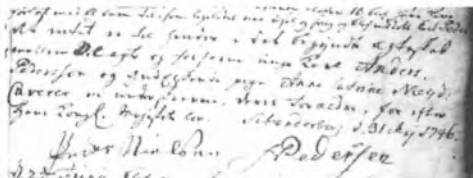
Der bor en vis Jonas Jessen i Veng (1702-1754) og det kan tænkes, at det er Christen Jonassens far? Initialerne i kartouchen på bægeret JJS kunne passe på ham, men der er ikke fundet et giftermål i 1753. Dog kunne hans tidlige død i 1754 passe med, at bægeret går videre til sønnen i 1757? Ved skiftet efter Jens Pedersen i Veng 1724 gifter enken Else Christensdatter sig med Jonas Jensen. Hun dør 1770 82 år gl. (Det

passer med initialerne, men ikke med årstal-
let! - men måske er bægret givet til en helt
anden begivenhed end bryllup i 1753?) note
1)

Om guldsmeden Anders Pedersen Schanderup

Anders Pedersen må være født i Skander-
borg i første halvdel af juli måned i 1718,
idet han begravnes 13. juni 1765 med en
alder på 46 år og 11 md. Desværre er kirke-
bøgerne fra den første tid ikke bevarede
i Skanderborg, så hans fødsel kan ikke
findes. Efter konfirmationen kommer han i
lære, men vi ved ikke hvor! En teori er, at
han kan have fået læreplads hos guldsmed
Niels Jensen, der boede i Forlev og om-
tales 1731-35. Læretiden var normalt 7 år,
så Anders må have været svend i nogle år
inden han etablerer sig omkring 1744, hvor
han blot kaldes for Anders Guldsmed. Et
par år senere trolover han sig 2. juni 1746
og gifter sig 26. juli samme år med Niels
Pedersens datter Anne Catrine.

Faderen (væver?) Peder Nielsen un-
derskriver trolovelseserklæringen i 1746
sammen med Anders Pedersens svigerfar
Corporal Niels Pedersen:



*At intet er til hinder i det begyndte ægteskab
mellem velagte og forfarne ung karl Anders
Pedersøn og Gudselskende pige Anne Catrine
Nielsd. Caverer vi undertegnede, deres forældre,
for efter Hans Kongl. Majestæts lov.”
Schanderborg d. 31. Maj 1746. Signeret: Peder
Nielsen og N(iels) Pedersen.*

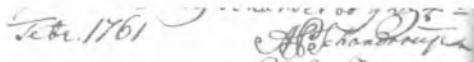
Corporalen sælger en gård i ”Den Liden
Gade” (nuværende Borgergade) til sin nye

svigersøn. Gården er 24½ fag lang, så den
har haft en pæn størrelse. Anders Guldsmed
eller Anders Pedersen Schanderup, som han
siden kalder sig, får 6 børn. De 4 af dem dør
som små, så det er kun døtrene Catharina
Elisabeth (*1747) og Karen (*1759) der
lever videre.

I starten af 1760'erne har ægteparret flere
tjenestefolk (af begge køn).

Anders Guldsmed var en flittig gæst på
diverse auktioner. Han købte naturligvis
gulds- og sølvgenstande, men også forskel-
ligt husgeråd, bl.a.: Stort spejl i ramme, 4
billeder i rammer, brune og blå tekopper og
et hundehus! I gården har der formentlig
også været et par husdyr, men altså også en
hund!

Anders Pedersen Schanderup var en vel-
anset borger og håndværker i byen, og hans
kår var ikke beskedne. De fede østjyske
jorde med de mange velhavende gårdmænd
gjorde sit til, at han havde en god omsæt-
ning! Hans arbejder er også af en rigtig pæn
kvalitet, og han må betragtes som Skander-
borgs bedste guldsmed. Han har haft bestil-
ling på rigtig mange bægre (til øl og snaps)
og formentlig også spiseskeer, som normalt
er det mest almindelige.



*Anders Pedersen Schanderups underskrift i
kirkebogen*

Det kan tænkes, at Anne Catrine Nielsdatter
efter mandens død i 1765 har videreført
forretningen en tid, for i 1768 har hun
stadigvæk 2 tjenestefolk. Det senest kendte
arbejde er dog et par skeer fra 1765. Hun
begravnes 29. marts 1780 62 år gammel.

Bevarede genstande:

Af bægre kendes der mindst 20 og ligeledes
er der en del spiseskeer og et par teskeer.

Af kirkesølv kendes alterkalk 1743 og disk i Føvling. Alterkalk i Tønning er repareret. Disk i Underup. Alterkalk i Skovby kirke fra 1596 blev ændret i 1763. Han forgyldte kalken og gjorde den større. (Senest istandsat i 1998 af Søren Weitemeyer, Aarhus)



Sæt spiseskeer 1755



*Guldsmedens
mestermærke APS*



Snapsebæger 4,5 cm høj 1754

KILDER :

Kirkebøger i Skanderborg, Veng m.fl.

Brejll: Skifter i Skanderborg m.fl.

"Blade af Skanderborg bys historie", Chr. Holtet. 1933, s. 52-55

"Skanderborg", Herbert Madsen, Niels Gjersing, F.G.F. Stellfeld. 1983, s. 25, 43

Chr. A. Bøje: "Danske Sølvmærker 2. Politikens Forlag 1982

Sven Fritz: "Anders Pedersen Schanderup og Johan A. Schiøtz" Den Gamle By 1976.

Note:

1)1754/55. En ramme at indlægge over sal.

Jonas Jensen i Veng: 1 rdl. 32 sk. (omtalt i Danmarks Kirker)

Dyrkærgård i Tvingstrup

fra slutningen af 1700-tallet og frem til årtusindskiftet

Af: Jens Knud Bomholt

Gennem det historiske tidsbillede af Dyrkærgård i Tvingstrup, bliver du som læser informeret om aftaler indgået med stamhusbesidderen på Stensballe Gods og fæsterne på Jensgård / Dyrkærgård i Tvingstrup. Aftalerne omfatter hoveriets omfang, synsforretninger, fæsteaftaler, opholdskontrakter, frikøbskontrakter mv. Endvidere er medtaget et eksempel på skødeformulering først i 1900-tallet. Fotokopier af det historiske materiale er stillet til rådighed af Vagn Nielsen, der er Dyrkærgårds forhenværende ejer.

Fra Jensgård til Dyrkærgård

Et sammendrag af Dyrkærgårds historie fra slutningen af 1700-tallet og frem til år 2000 viser følgende: Dyrkærgårds navn er kun godt 100 år gammelt. Gården fik nyt navn i forbindelse med ejerskifte i 1912.

Før 1912 var gårdens navn Jensgård. Historiemæssigt var Jensgård en trillingegård, der bestod af Jensgård, Springkilddegård og Rodegård. I 1700-tallet blev Rodegård,

matr. nr. 4 udflyttet til adressen Dyrkærvej 14 og Springkilddegård blev i 1875 udflyttet til adressen Dyrkærvej 11 i Tvingstrup.

Jensgård var fæstegård under stamhuset Stensballe Gods frem til 1854. På dette tidspunkt blev gården frikøbt af Jens Thomasen, der gifter sig til gården gennem ægteskab med Frands Sørensens enke, Maren Kjerstine Nielsdatter. Gennem datteren af dette ægteskab, Frandsine Kirstine Jensen, der arver Jensgård og gifter sig med Søren Nielsen fra Ørridslev, er gården generationsmæssigt gået videre fra generation til generation. Jensgård blev i 1912 overtaget af Søren Niensens søn Carl Nielsen, der ændrede gårdens navn til Dyrkærgård.

I 1956 forpagtede Carl Niensens søn Vagn Nielsen Dyrkærgård, som han senere købte i 1962. I perioden fra 1962 til 1988 blev gårdens landbrugsareal, gennem opkøb af 2 ejendomme, forøget med 28 ha, så den i 1988 havde et jordtilliggende på 63,4 ha. På dette tidspunkt solgte Vagn Nielsen halvdelen af Dyrkærgård til sønnen, Flemming Vagn Nielsen, der i 1998 købte den

anden halvdel af Dyrkærgård. Han er dermed familiemæssigt 5. generation på gården. - Dyrkærgård ligger stadig på den oprindelige historiske grund under navnet Dyrkærvej 9, Tvingstrup.

Dyrkærgård som fæstegård

Det vil være naturligt at fortælle lidt om hoveriets omfang og betingelser i forbindelse med stamhuset Stensballegård Gods. Dyrkærgård, dvs. Jensgård, var en af de 54 "hoverigørende" gårde under Stensballegård Gods, der efterfølgende er omtalt i "Hoveriforeningen af 1796".

Hoveriets omfang i slutningen af 1700- tallet

Der blev den 24. maj 1796 indgået en "Foreningskontrakt" mellem ejeren af Stamhuset Stensballegård Gods, Jens Carl baron Kragh-Juel Wind og dettes 54 "hoverigørende" bønder. Kontrakten kaldes en "Forening", men dens rette navn burde være en "Hoveriforening".

I kontrakten opridses fæstebøndernes forpligtelser over for Stamhuset Stensballegård Gods.

Bøndernes hoveriforpligtelser i henhold til indgåede "Foreningsbetingelser"

Det meddeles, at der til "hovedgårdens avlingsdrift på 361 ½ tdr land agerland, hvoraf 162 tdr land drives med korn, resten ligger hen til græsning og hø samt, endvidere 108 tdr land eng fordelt på 8 lodder, samt øvrige arbejde at udrede, der henhører på nærværende tid 54 hoveripligtige fæstebønder fra Stensballe, Væhrholm, Meldrup, Bliurup, Haldrup og Tvingstrup med et areal på i alt 219 tdr hartkorn", der arealmæssigt omregnet svarer til et sted mellem 2.500 og 3.000 tdr land.

Sammendrag af "Foreningsbetingelser"

Omkring driften af Hovedgårdens marker haver hver af bønderne hver "årligen" at pløje, harve, så og høste 3,1 tdr land.

Når en grønmark indtages, pløjes den to gange og harves en gang. Til rug pløjes en gang og harves en gang. Stubbyggen pløjes to gange og harves en gang.

Havre, der besåes med kløver, pløjes en gang og harves en gang – alt forsvarligt.

Høstarbejde, gødningsudkørsel og pligtarbejder

Kornets høstning og binding, rivning, røgtning, hjemkørsel til Hovedgården og fragtning i gulvene besørger bønderne efter tilsigelse på en sådan måde, at aflæsning i laden kan foretages uden unødigt ophold.

Gødningen fra Hovedgårdens husdyrhold transporterer bønderne ud på anviste agre, og de sørger for, at den bliver omhyggelig spredt.

Til plidsarbejder (pligtarbejder) skal hver gård være pligtig årligt at gøre følgende

spanddage og gangdage:

-Istandsættelse og vedligeholdelse af gærder i og udenom markerne	2	2
-Rejser til Horsens (eller rejser af samme længde) 2 gange årligt	6	
-Kornrensning		6
(+ evt. 1 – 2 dage, hvis fornødent)		
Skæring, røgtten og hjemkørsel af tørv	1	3
Levering af 3 favne træ til hovedgården	3	4
Mønning, Skovling og Ladegårdsarbejde	1	1
-Hovedgårdens reparation		2

-Rensning af vandsteder m.v.

1 2

-Stangtærskning af korn (med plejl)4

Pligtarbejder i alt beregnet til 14 spanddage og 24 gangdage.

Græsslåning

Bønderne sørger for græsslåning, vending, stakning, hjemkørsel og fratagning i Hovedgårdens hølader eller anden anvist plads.

Ugentlig må bønderne højest forlanges

a. I pløjetiden: 2 dage. b. I høsttiden: 3 dage i rad med en mejer (Høstkarl) og 1 optager (neg opbinder).

Ildebrand eller stormskade

Når der indtræffer ildebrand eller stormskade på gård eller gods, er hovbønderne forpligtet til at assistere med kørsel af materialer og håndlangerarbejde uden nogen godtgørelse i det sædvanlige hoveri. Det bliver fremført i kontraktens slutning, at fæstebønderne godvilligt har indgået og underskrevet "Foreningsbetingelserne".

Således sluttet og til stadsfæstelse af begge parter.

Underskrevet på Stensballegård den 24. maj 1796.

Krag-Juel Wind

Efter bøndernes begæring tilstås herved, som også ligger i tingenes natur, at dersom der i fremtiden ved kongelige forskrifter skulle blive givet almindelig lettelse i hoveriet, skal denne også strække sig til dette gods.

Datum ut supra
Krag-Juel Wind

"Historisk tidsbillede" fra Jensgård

De første sikre oplysninger, der findes om fæsterne på Jensgård er følgende:

- Dynes Christensen, gift med Anna Sørensdatter, overtager Jensgård i 1764. Deres datter,
- Lene Kirstine Dynesdatter, bliver gift med Frands Jørgensen og overtager gården i 1786.
- Lene Dynesdatter dør i 1805. Frands Jørgensen gifter sig 2. gang i 1806 med Bodil Madsdatter, der dør i 1806.
- Frands Jørgensen gifter sig 3. gang med Kirsten Jensdatter, og sammen får de en datter.
- Frands Jørgensen dør 3. juni 1811.
- Kirsten Jensdatter (enke efter Frands Jørgensen), gifter sig 2. gang med Søren Hansen, født 11.5.1787.
- I ægteskabet fødes 2 sønner: 1812: Frands Sørensen og 1814: Hans Sørensen.
- I 1843 overdrages gårdfæstet fra Søren Hansen til Frands Sørensen.

Syns- og taksationsforretning ved gårdfæsteoverdragelse fra Søren Hansen til Frands Sørensen

Det originale dokument i forbindelse med gårdfæste-overdragelsen lyder således:

Aar 1843 den 28. April blev ved Steensballegaards Birketingsret godkendt gårdfæsteoverdragelse mellem Søren Hansen og Frands Sørensen.

For Retten mødte Sognefogederne Helms af Kattrup og Peder Hansen af Tvingstrup, som har afholdt Syns- og Taksationsforretning over den Gaard i Tvingstrup By, Ørridslev Sogn under Stamhuset Steensballegaard Birk, som Søren Hansen har afleveret til sin Søn Frands Sørensen.

Den nye Fæster Frands Sørensen var til stede og paa Stamhusbesidderens Vegne Landbrugskommisær Forvalter Risum af Vennesminde, i hvis Overværelse vi foretog Besigtelsen og befandt samme saaledes:

Gaardens bygninger:

a. Vaaningshuset (Stuehuset) beliggende med enderne i Øster og Vester, 13 Fag lang, 9 alen dyb, bestaaende af Egge- under og Fyrovertømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet til Beboelse med fornøden Loft, Vinduer og Døre, samt forsynet med 2 Skorstene og en Bageovn.

b. Det søndre Hus, 14 Fag lang, 8 ½ alen dyb, bestaaende af samme Bygningsmaterialer som Vaaningshuset, indrettet til Korngulv og Tærskelo samt 2 Fag til Indkørselsport i Gaarden.

c. Det østre Hus, 9 fag lang, 8½ alen dyb, bestaaende af samme Bygningsmaterialer som de tvende foregaaende, indrettet til Korngulv, Tærskelo og Vognport samt 2 Fag til Tørvehus.

d. Det vestre Hus, 10 Fag lang, 8 ½ alen dyb, bestaaende af samme Bygningsmaterialer som de foregaaende, indrettet til Hestestald, Hakkeshus, Kostald og Faaresti. Alle forannævnte Bygninger befandtes i god og forsvarlig Stand og uden Mangler.

Besætning

1 sort Hest, 7 aar gammel	40 Rbd.
1 sortstjernet Hoppe, 8 aar gammel	40 do.
1 brunstjernet Følhoppe,	
17 aar gammel	20 do.
1 lerbrun Hoppe	40 do.
1 brun 1-årsings Hest	30 do.

Inventarium

1 beslagen Vogn med Fjelle, Leirer og tilhørende drættetøj (træktøj)	40 Rbd.
1 do. med do.	25 do

1 Jernplov	6 do.
1 Jernharve	4 do.
Summa Besætning og Inventarium	
245 Rigsbankdaler i Sølv	

Ligesom vi anser at den til Gaardens drift, hvis Hartkorn er 3 Tdr., 4 Skp. og til Hovevriets Udførelse fandtes den fornødne Besætning og Inventarium, der er nødvendig, saa skønner vi, at Gaarden kan sættes i ligning med andre vel vedligeholdte Bøndergaarde paa Egnen.

Rugsæden er lagt med 5 Tdr., Vaarsæden, der er 5 Tdr. Byg, 12 Tdr. Havre, ½ Tdr. Ærter, behandles ved Garden saavel som det fornødne Tærkorn for Gaardens Beboere og holdende Folk til Indavlingen sker.

At denne Syns- og Taksationsforretning er sket efter vor Samvittighed og bedste Overbevisning, vil vi til næste Ting med Loven bekræfte.

Tvingstrup, den forbemeldte 21. april 1843
Helm Peder Hansen

Imod denne Forretning haver paa Stamhusbesidderens Vegne intet at erindre.
Risum

Ej heller som tiltrædende Fæster.
Frands Sørensen

Fremlagt på Steensballegaards Birketings Ret, den. 28. april 1843.

Bernth

I forbindelse med gårdfæsteoverdragelsen er det set med "nutidens øjne" bemærkelsesværdigt, at interesseområdet for stamhuset Stensballegård gods først og fremmest går i retning af en sikring af, at gårdens trækraft og redskaber er til stede, så hoveriarbejdet kan gennemføres. Tilsyneladende er gårdens øvrige husdyrhold af mindre betydning.

Oprettelse af Opholdskontrakt = Aftægts-kontrakt (dvs. "socialsikring" i midten af det 18. århundrede).

I forbindelse med, at Frands Sørensen blev godkendt som fæster af Jensgaard, blev der oprettet en opholdskontrakt mellem Søren Hansen og hustru Kirsten Jensdatter og deres søn Frands.

Opholdskontrakten blev tinglæst ved Voer og Nim Herredes Ret, den 13. juni 1845.

Kontraktens ordlyd er følgende:

Jeg Søren Hansen med hustru Kirsten Jensdatter, som formedelst Alderdom og Svaghed er sindet til at afsvare vores iboende Fæstegård i Tvingstrup by, som staar for Hartkorn Ager og Eng 3 Tdr., 4 Skp. tilhørende Hr. General von Arenfeldt til Steensballegaard, til vores fælles Søn Frands Sørensen med fuld Besætning, Ind- og Udbo under den Betingelse, at han svarer os til vores Underholdning og Aftægt følgende imellem os oprettede Poster:

1
Skal min Søn Frands Sørensen være pligtig, når vi det forlanger, at oprette til Beboelse for mig og hustru, 2 Fag i Stuehusets vestre Ende med fornøden Loft, Gulv, Vinduer, Døre og Skorstene, samt indrette os et passende Sengested i samme Værelse med Omhæng, samt i det hele sætte det i god beboelig stand, og derefter aarligt vedligeholde disse 2 Fag Hus, så de stedse ere i god Stand.

2
Skal min Søn eller Gaardens Ejer levere til vores Underholdning aarligt 3 Tdr. godt tørret Rug, 2 Tdr. Byggryn, 4 Skp. godt toradet Byg til Mel, 1 Tdr og 4 Skp. godt Bygmalt, 4 Lispund godt saltet og røget Flæsk, 1 Skp. Salt og 1 Skp. Humle samt 8

Rigsdaler i Penge, hvoraf det halve leveres til 1. Maj og det andet halve til 1. November hvert Aar.

Endvidere skal han være pligtig til at fodre og græsse for os 1 Ko og 3 Faar med Yngel, lige så godt som hans egne Kreaturer, af denne Ko og disse 3 Faar, som vi udtage af Gaardens Kreaturer, hvilke Ko og Faar vi have den fulde Nytte og Brug af, og altsaa tilfalder disse Kreaturers Yngel os.

Faarenes Lam er Gaardens Ejer tillige pligtig at græsse hver Sommer til 1. November. De fornødne Tøjr til Kreaturerne leverer Gaardens Ejer, og han skal tillige give os 2 lispund Smør og 3 lispund sød Ost, det halve til 1. Maj og det andet halve til hvert års 1. November.

3
I Gårdens Have forbeholder vi os fornøden Jord til Kål, Rødder og Grønt, og skal han levere os til Ildebrændsel aarligt 6 forsvarlige Læs gode Tørv, 2 Læs Ris samt 2 Læs Træ, alt hjemført til os. De 2 Læs Ris samt de 2 Læs Træ leveres til 1. Maj og de 6 Læs Tørv leveres inden 1. September hvert aar.

4
Gaardens Ejer skal være pligtig til at køre os til Kirke, til Horsens eller andet steds hen til vore Venner samt tilbage naar og så ofte forlanges, dog ikke over 6 Turer aarligt, så skal og Gaardens Ejer skaffe os vores Korn til og fra Møllen, naar det er malet, samt være pligtig at bage, brygge og vaske for os når forlanges, samt i øvrigt yde os den Hjælp vi maatte behøve i Alderdoms og Svagheds Tilstand.

5
Af Gaardens Bohave udtager vi til Brug og Afbenyttelse af 1 sengs Klæder bestående af 4 Dyner, 2 lange Puder, 3 Par

Blaargarns- og 2 Par Hørlærredslagter,
1 Jernkakkellovn, 1 Stueuhr, 1 Kiste, 1
Dragkiste, 1 Hængeskab, 1 Bord, 4 Stole,
1 Fjerdings Kobberkedel, 1 Messing
Haandkedel, 1 Bøgbøtte, 1 Ørebalje,
Gryde, 1 Pande, 1 Ildtang, 1 Strygejern, 1
Ølhalvtønde, 2 Sække, 2 Poser, 1 Spinderok,
1 Par Karter, 4 Lurfade, 6 Tallerkner og 1
Garnvinde.

6

I den Tid den udtagne Ko staar sen (gold)
skal Gaardens Ejer levere os 1 Potte nys
malket Mælk daglig, og hvis Koen dør eller
ved Alder eller Vanheld bliver utjenlig for
os, skal Gaardens Ejer levere os en anden
god Ko i stedet for hin.

7

Gaardens Ejer skal endvidere levere os
aarligt til 1. November: 1 ½ lispund godt
renskaget (renskåret) Hør og 4 Alen godt
stampet Vadmel, samt fremdeles svare
Offerpenge for os til Præst og Degn hver
Højtidsdag.

8

Naar vi ved Døden afgaar skal Gaardens
Ejer besøge os anstændigt begravet efter
Sognets Skik og Brug, hvorimod vores
Efterladenskaber skal ved vores død tilfalde
Gaardens Ejer.

9

Skal Gaardens Ejer være pligtig at skaffe
os 1 binding forsvarlig Hus til Ildebrændsel
ved vor Bopæl samt holde det forsvarligt
ved lige med Ler og Tag.

10

Naar den ene af os ved døden afgaar,
da skal den tredje del afgaa af de
bestemte Fødevarer, da derimod Koen og
Ildebrændselet vedbliver at leveres efter
foranførte Poster til den sidste dødeliges

Afgang. Aftægten tager sin begyndelse 1.
Maj dette aar.

11

Jeg deres fælles Søn Frands Sørensen
forbinder mig herved til i enhver Henseende
nøjagtig at opfylde denne Opholdskontrakt
og skal Aftægten hæfte paa min Gaard i
Tvingstrup by, som staar for Hartkorn,
Ager og Eng 3 Tdr., 4 Skp. samt Besætning
og Indbo. Aftægten skal stedse leveres in
Natura.

Saaledes er denne Opholdskontrakt imellem
os indgaaet og bekræftes med Underskrift i
Vidners overværelse.

Tvingstrup den 15. april 1843

Søren Hansen Frands Sørensen

Til vitterlighed:

N. C. Boysen Kresten Jensen (med ført pen)

I efterfølgende dokumenter benyttes i videst
muligt omfang, uden grammatiske ændrin-
ger, nugældende retskrivningsregler.

Fæsteaftale

Jens Carl Kragh Juel Wind Arenfeldt til
Steensballegaard og deres Kongelige
Majestæts Generalmajor, Kammerherre og
Baron gør vitterligt:

At have stedt og fæstet, ligesom jeg herved
steder og fæster til Ungkarl Frands
Sørensen, Tvingstrup by, Ørridslev sogn
under Steensballe gods, den gård, som hans
fader Søren Hansen sidst i fæste havde,
men nu har frasagt sig og afstået til ham.
Hvilken gård der står for ager og engs
hartkorn 3 tdr., 4 skp., fornævnte Frands
Sørensen herefter i sin livstid i fæste må
have, bruge og beholde på efterskrevne
vilkår:

1.
Til rette og bestemte forfaldstider haver fæsteren at erlægge alle kongelige skatter og contributioner (afgifter), som enten nu eller herefter allernådigst måtte vordes påbudne, af hvad navn kan nævnes, hvorunder er indbefattet renterne af hæftelsen til banken, såvel som den del af skatterne, der enten nu vordes eller herefter vordes ejeren pålagt at udrede. Så og at udrede og opfylde alle påbudne til det offentliges nytte, som af gården, dens fæster med familie og holdende folk, enten nu eller herefter måtte vordes anordnede, hvad enten disse skatter og påbudde eller det til det offentliges nytte anordnede sker i penge, arbejde eller natural præstationer.

2.
Holder fæsteren stedse gårdens bygninger forsikrede i den almindelige brandkasse og på anfordring erlægger de af forsikringssummen årligt gående brandpenge med videre.

3.
Betaler fæsteren til hvert års Mortensdag landgilde 8 Rbd. i sølv, skriver: Otte Rigsbankdaler i rede sølv, 1 får, 1 gås, 2 høns og en snes æg.

4.
Forretter fæsteren en hel gårds hoveri her til Steensballegaard lige med de øvrige fæstere i Tvingstrup efter hoveriforordningen af 24. maj 1796, hvoraf vedhæftet findes en genpart til hans efterretning.

5.
Holder fæsteren gårdens bygninger, besætning og inventarium i lige så god og forsvarlig stand, som det hannem efter vedhæftede syns- og taksationsforretning

er overleverede, hvilken vel bliver regel for aflevering i sin tid. – Ingen af gårdens jorder til upligt drive eller bortleje, men stedse søge ved velordnet driftsmåde at forbedre disse.

6.
Fæsteren skal tvende gange årligt når forlanges, levere en karl til de på gård og gods holdende klapjagter.

7.
Fæsteren må ikke tage nogen indsidder i gården uden min, eller hans efterkommende herskabs dertil meddelte tilladelse.

8.
Hans gamle forældre haver han årligt og til bestemt tid at yde dem den tilgående årlige aftægt og underholdning, så længe de lever, overensstemmende med den imellem dem oprettede aftægtskontrakt, og for øvrigt omgås disse, som det vel anstår sig for en retskaffen og ærekær søn.

9.
Stedse skal fæsteren mod sit herskab og dets udsendte betjente vise sømmelig hørighed og lydighed, rette og forholde sig efter hans kongelige majestæts allernådigste lov og forordninger, og endelig opfylde alle de ham i dette fæstebrev pålagte forpligtelser, alt under dette sit fæstes fortabelse og anden vilkårlig straf.

Indfæstning er betalt 200 Rbd., skriver: To hundrede Rigsbankdaler og ved fæstebrevets modtagelse betaler fæsteren de sædvanlige 10 % til forvalteren samt dette fæstes omkostninger.

Til bekræftelse under mit navn og segl
Steensballegaard, den 25. april 1843
K. J. W. Ahrenfeldt

Ved den nye matrikel er de til denne gård hørende jorde under Matr. nr. 12 ansat til hartkorn 4 td., 6 skp., 2 fdk., 1 ¼ alb. Desuden har gården andel i nr. 37. Frans Sørensen overtog fæstegården Jensgaard under Stensballegaard gods i 1843 med de til fæstegården hørende forpligtelser i henhold til fæsteaftale.

Frands Sørensen, f. 1812 bliver i 1845 gift med Maren Kjerstine Nielsdatter

Frands Sørensen dør i 1852. Der er ingen børn i ægteskabet mellem Frands Sørensen og Maren Kjerstine Nielsdatter, derfor blev der udarbejdet et testamente med følgende ordlyd:

Da vi underskrevne ægtefolk, gaardfæster Frands Sørensen og Maren Kjerstine Nielsdatter i Tvingstrup by, Ørridslev sogn ikke have børn eller livsarvinger, saa har enhver af os af omsorg for hinanden med fri vilje og fuld overlæg besluttet at indsætte, ligesom vi herved gensidig indsætter den længstlevende af os til at arve alt, hvad den først afdøde efterlader sig, det være sig penge, effekter, faste ejendomme, udestående fordringer. Intet i nogen som helst maade undtagen af hvad man nævne kan.

Indlader den længstlevende sig i nyt ægteskab, da skal forinden vielsen foregaar, udbetales til den først afdødes arvinger 200 Rigsdaler i sølv, men dør den længstlevende derimod i ugift stand, deles hele boet mellem begge vore arvinger efter loven, dog den længstlevendes ret til at disponere over sin del af boet, forbeholdes.

Dette testamente, som vi ved fulde sjelekræfter har oprettet stadfæster vi med vor underskrift i vidners overværelse.

Tvingstrup, den 24. oktober 1851

Frands Sørensen

m. f. p.

Maren Kjerstine Nielsdatter

m. f. p.

Til vitterlighed:

Peder Hansen Jacob Johannesen

Testamentet fremlagt i anledning af indmeldte Frands Sørensens dødsfald til Voer og Nim Herreders skifteprotokol den 6. maj 1852 og deri indført i folie 200.

Bernth

Maren Kjerstine Nielsdatter

enke efter Frands Sørensen, gifter sig 2. gang den 15. oktober 1852 med Jens Thomasen (en søn fra Karlsminde i Tvingstrup), født i Tvingstrup den 22. november 1817 og død i Tvingstrup den 16. august 1862.

I forbindelse med ægteskabet overtager Jens Thomasen sammen med sin hustru de til fæstegården hørende forpligtelser, som fremgår af efterfølgende dokument:

Kongelig kammerherre og generalmajor Jens Carl Kragh Wind Arenfeldt til stamhuset Steensballegård gør følgende vitterligt:

At have stedet og fæstet, ligesom jeg herved steder og fæster til Jens Thomasen af Tvingstrup, den gård i Tvingstrup by under stamhuset Steenballegaards gods, som Frands Sørensen er fradød og hvis enke ægter nærværende fæster, hvilken gård, der under matr. nr. 12 er ansat for hartkorn 4 tdr., 6 skp., 2 fdk. 1 ¼ alb. og svarer gammelskat 23 Rbd., 88 Skilling, samt anpart i matr. nr. 37, som står for samlet hartkorn 1 skp., 2 fdk., 1 alb., bemeldte

Jens Thomasen i fæste må have, bruge og beholde i sin og hustrus livstid på følgende vilkår:

1. Til rette og bestemte forfaldstider haver fæsteren at erlægge alle kongelige skatter og contributioner som enten er eller herefter allernådigst måtte være påbuden, af hvad navn nævnes kan, hvorunder er indbefattet renterne af hæftelsen til banken, såvel som den del af skatterne, der enten nu eller herefter måtte kunne blive pålagt ejeren, så at udrede og opfylde alle de påbud til det offentliges nytte, som af gården, dens fæster med familie og holdende folk, enten nu eller herefter måtte blive anordnede, hvad enten disse skatter og påbud eller det til det offentliges nytte anordnede, sker i penge, arbejde eller natural præstationer.

2. Holder fæsteren stedse gårdens bygninger forsikrede i den almindelige brandkasse og på anfordring betaler de af forsikringssummen årligt gående brandpenge.

3. At han forretter hoveri til Steensballegaard overensstemmende med hoveriforordningen af 24. maj 1796 indtil 1. maj 1853, da hoveriet ifølge kendelse ophører og fra den tid af at regne, betaler årlig i hoverivederlag 30 Rbd., siger: Tredive Rigsbankdaler, som erlægges halvårsvis, første gang til Mortensdag 1853 med 15 Rbd., og siden hvert års 1. maj og 11. november, hver gang 15 Rbd. på Steensballegaard.

4. At han til Mortensdag 1852 betaler Landgilde 6 Rbd. samt skov og tærskpenge 2 Rbd., 56 Skilling ligesom hans formand har svaret, men til Mortensdag, d. 11. november 1853 15 Rbd., siger: Femten Rigsbankdaler og således fremdeles hvert

års Mortensdag på Steensballegaard 15 Rigsbankdaler. Fremdeles leverer han årligt på Steensballegaard 1 par høns og 20 friske hønseæg.

5. Gårdens bygninger såvel som besætning og inventarium holder fæsteren forsvarligen ved lige og afleverer samme i sin tid uden brystfæld, (at være faldefærdig), overensstemmende med indholdet af den herved følgende syns- og overleveringsforretning. Gårdens jorde må han hverken bortleje eller upligt drive, men skal stedse søge disse ved velordnet drift at forbedre.

Han må hverken bortføre gødning eller fourage fra gården.

6. Uden for de i lovgivningen udtrykkelig tilladte tilfælde må fæsteren ikke tage nogen indsidder i huset uden herskabets tilladelse.

7. Jagtretten på gårdens jorder forbeholdes herskabet.

8. Fæsteren haver at holde sig de om fæstevæsenet gældende kongelige love og anordninger efterrettelig og imod sit herskab at vise en sømmelig opførsel, således som det af en fæster forventes, samt endelig nøjagtig at opfylde de forpligtelser som nærværende fæstebrev indeholder, alt under lovmæssig tiltale og straf. - Gårdens hartkorn og tilliggende er uforandret.

I indfæstning er accorderet 900 Rigsbankdaler, hvoraf 200 Rigsbankdaler er betalt og resten 700 Rigsbankdaler erlægges efter overenskomst i juni termin 1853.

*Til bekræftelse under mit navn og segl
Steensballegaard d. 21. oktober 1852
K. V. J. Arenfeldt*

Dokumentet læst i Voer og Nim Herreds Ret den 5. november 1852 og indført i samme Rets Skøde- og Panteprotokol.

Hoveriets ophævelse på godset Stensballegård

Hoveri og gårdfæste på godset Stensballegård blev, som et af de sidste steder i Danmark, afskaffet i 1853. Årsagen til at det trak ud skyldtes uenighed om prisen. Godset Stensballegård ville have salgsprisen hævet, medens omvendt bønderne ønskede købsprisen reduceret. Der blev gennemført mægling.

Den 2. marts 1853 var alle underskrifter nedfældede i papirerne.

Bønderne fik i forbindelse den indgåede aftale mulighed for frikøb af deres fæstegårde.

Frikøb af Jensgård (Dyrkærgård)

Jens Thomasen købte i 1854 gården til fri ejendom af godset Stensballegaard i henhold til efterfølgende købekontrakt og frikøbskontrakt. Han dør i 1862.

Købekontrakt angående Fæstegården matr. nr. 12, Tvingstrup by, Ørriidslev sogn, under stamhuset Steensballe gods

Jeg kammerherre og generalmajor baron Kragh-Juel-Wind Arenfeldt til stamhuset Steensballegård sælger herved, i kraft af kongelig allernådigst bevilling af 7. september 1853, til Jens Thomasen i Tvingstrup den gård i Tvingstrup by, som han har i fæste, og som under matr. nr. 12, er ansat for hartkorn 4 tdr., 6 skp., 2 fdk., 1 ¼ alb. med påhvilende gammelskat 23 Rigsdaler, 88 Skilling samt andel som hidtil i mosen matr. 37 på Tvingstrup mark, der står for samlet hartkorn 1 skp., 2 fdk., 1 alb. på følgende vilkår:

1. *Gården overdrages køberen tilligemed den ham overleverede besætning og inventarium således som samme er ham tilfæstet, hvoraf følger, at han vedbliver at svare alle skatter, offentlige afgifter og præstationer således som fæstebrevet anmelder.*

2. *Købesummen er 3.500 Rdl. siger: Tretusinde fem hundrede Rigsbankdaler. Heraf betales straks ved contractens udfærdigelse 200 Rdl. og 11. december termin 1855 betales 700 Rdl. For resten 2.600 Rdl. udsteder køberen samtidig med skødets udfærdigelse lovformelig panteobligation med 1. prioritet i den omhandlede ejendom samt besætning og inventarium og stillet således som foreskrevet er, for forskrivninger for offentlig stiftelsers midler.*

Af den del af købesummen som ikke er kontant indbetales forrentens således:

11. december termin 1854 - 1 procent af 3.300 Rigsdaler.

11. december termin 1855 - 2 procent af 3.300 Rigsdaler

11. december termin 1856 - 2 procent af 2.600 Rigsdaler

Desuden betaler køberen hoverivederlag til 1. maj 1854 med 15 Rdl.

Den bevilgede rentenedsættelse gælder ikke så længe som nærværende køber og hans hustru er ejere eller besiddere af gården. Fra 11. december 1856 at regne svares årligt 4 procent rente af den ubetalte del af købesummen, som erlægges halvårsvis i de sædvanlige juni og december terminer, hver gang med det halve.

3.
Dersom nogen del af pantet efter dertil erhvervet tilladelse fra vedkommende ministerium sælges, vil der være at erlægge afdrag på den ubetalte del af købesummen, i forhold til 750 Rdl. pr. tdr. hartkorn af det, der sælges førend det kan ventes udløst af pantet.

4.
Så snart den 2. post bestemte udbetaling har fundet sted, vil skødet blive udfærdiget.

5.
Alle udgifter som foranlediges ved udstedelse af købekontract såvel som ved udstedelse og tinglysning af skøde og af panteobligationen, der-under indbefattet den kongelige kasse tilkommende afgift, erlægges af køberen, som desuden er pligtig til, senest i juni termin 1854, at indbetale til godsforvalteren, en provision af 2 procent af købesummen.

6.
Af bankhæftelsen er 1/6 del indfriet og aktieretten forbeholdt stamhuset. Konge- og kirketiende af jorden er denne handel uvedkommen.

7.
For de i denne kontant bestemte terminsbetalinger er køber undergivet hurtig retsforfølgning efter forordningen af 25. januar 1828.

Jeg Jens Thomassen tilstår at have købt den indbemeldte ejendom på de her anførte betingelser, hvilke jeg hermed forpligter mig til i et og alt nøjagtigen at opfylde.

Det således indgående bekræftes med begge kontrahenternes underskrift.

Steensballegaard den 12. januar 1854
K. J. W. Arenfeldt Jens Thomassen

På købesummen er i dag indbetalt 200 Rdl., siger: To hundrede Rigsbankdaler.

Steensballegaard, den 19. januar 1854

S. Juel Wind

Frikøbskontrakt

Jens Holger Baron Kragh Juel Wind Arentoft, Ridder af Dannebrogen, Major, besidder af stamhuset Steensballegaard, gør vitterligt:

At da Jens Thomasen i Tvingstrup ifølge kontrakt af 12. januar 1854 har købt den gård i Tvingstrup by, Ørriidslev sogn under stamhuset Steensballegaards Gods, som har haft i fæste, og som under matr. nr. 12 er ansat for hartkorn 4 Tønder, 6 Skæppe, 2 Fjerdingkar, 1 $\frac{3}{4}$ Album med påhvilende gammelskat 23 Rigsbankdaler, 88 Skilling samt andel i mosen matr. nr. 37 Tvingstrup mark, som står for samlet hartkorn 1 Skæppe, 2 Fjerdingkar, 1 Album, og han har betalt den fastsatte købesum, som er 3.500 Rigsbankdaler, siger: Tretusinde og femhundrede Rigsbankdaler i sølvmønt.

Så tilskøder jeg herved i kraft af kongelig allernådigst bevilling af 7. september 1853 førnævnte Jens Thomassen bemeldte gård matr. nr. 12 i Tvingstrup med påværende bygninger og tilliggende jorde til 4 Tdr., 6 Skp., 2 Fdk., 1 $\frac{3}{4}$ Alb. såvelsom anpart i mosen matr. nr. 37 af hartkorn i alt 1 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. som lovlig købt og betalt ejendom på de vilkår samt i øvrigt med de rettigheder og byrder som retteligen tilkommer eller påhviler samme. De solgte jorde er tiendepligtige og af bankhæftelsen er 1/6 indfriet samt forbeholdt stamhuset Steensballegaard. Sluttelig bemærkes, at der ikke tilkommer køberen nogen som helst berettigelse til græsning, tørveskær, gærdselshugst etc. uden for den ham solgte grund.

Til bekræftelse under min hånd og segl.
Steensballegaard, den 31. december 1855
J. H. Kragh-Juel Wind Arenfeldt
Der er for Lenskontrollens vedkommende
ikke noget til hinder for, at dette skøde
tinglæses.

Justitsministeriet, den 29. april 1856
På ministerens vegne
(Ulæselig underskrift)

Rigtigheden af det anførte hartkorn, 4 Tdr.,
6 Skp., 2 FDK., 1 ¼ Alb. med gammelskat
23 Rigsbankdaler og 88 Skilling attesteres
herved i henhold til Indenrigsministeriets
skrivelse af 27. maj 1854 samt det foreviste.

Skanderborg Amtshus, den 7. maj 1856
C. Bille Brahe

I ægteskabet mellem Maren Kirstine Niels-
datter og Jens Thomasen fødes datteren
Frandsine Kirstine Jensen, den 11.10. 1854.
Hun bliver døbt i Ørritslev kirke, den 10.
december 1854.

Minde om afdøde Gaardmand Jens Thomasen i Tvingstrup

Den som sejrer, skal arve alle Ting, og jeg
vil være ham en Gud, og han vil være min
Søn. Disse Herrens Ord i Aabenbaringen
21, 17 kunne vi passende anvende paa den
kjære Afdøde, som her er lagt til Hvile, thi
saavidt som vi Mennesker tør udtale Dom
over Nogen, da tør vi sige om ham, at han
har vandret retligen heneden, og sejrende
har overvundet denne Verdens kjødelige
Lyster og Begjæring.

Herren havde velsignet ham med meget
af denne Verdens Gods, men han brugte det
ikke i Vellyst, Pragt eller Overdaadighed,
hans Hjerte hang ikke derved i kjødelig
Stolthed eller Hoffærdighed.

Stille, ærlig og redelig vandrede han
iblandt os og arbejdede stedse med Frygt



På billedet ser vi Jens, Maren Kirstine og
Frandsine kort tid før Jens Thomasens død i
1862.

og Bæven på sin Sjæls Saliggørelse. I
Hjemmet udbredte han idel Glæde og fader-
lig Omhu og Kjærlighed for sine Kjære, ved
en inderlig Omsorg for det, som var ham
betroet, og mod Medmennesker var han
altid venlig, tjenstagtig og godgjørende.
Hans tidlige Bortgang saarer derfor mange
Hjerter, ikke alene i Hjemmet, men ogsaa
udenfor.

Men han uden hvis Vilje ikke en Spurv
falder til Jorden, har jo villet det saaledes,
og under hans Vilje maa vi bøje os, thi
saaledes maa det være til vort Gavn.

Og med det salige Haab kunne vi led-
sage ham til hans sidste Hvilested, at hans
Aand nu er indgangen til Himmerigets Fryd
og Glæde, hvor han nu ved Guds Naade
har arvet alle Ting med Gud, og hvor han

nu i al Evighed skal nyde Lønnen for sine Gjerninger. Der vil han nedbede Trøst og Velsignelse over sine Kjære, som han her har forladt. Hvad i øvrigt hans jordiske Vandring herved angaar, da var han født her i Tvingstrup den 22. November 1817. I et lykkeligt Hjem henlevede han sin Barn-doms og Ungdoms Dage, hvor han stedse var sine Forældres og Søskenes Lyst og Glæde. Omtrent 35 Aar gammel blev han gift med Enken Maren Kirstine Nielsdatter, og med hende levede et kjærligt og lykkeligt Ægteskab i hen ved 10 Aar.

Deres Ægteskab velsignedes med en Datter, som nu med Moderen begræde den kjære Faders tidlige Bortgang. Efter længe-re Tids Svaghed og efter 14 Dages haarde Lidelser indgik han Løverdagen den 16. August 1862 til Evighedens salige Hjem.

Twist om vejret

Der opstod i 1868 en twist om vej-ret mellem enke og gårdejer Maren Kirstine Nielsdatter, matr. nr. 12 a, Jensgaard, Tvingstrup og gårdejer Rasmus Jensen, Rodegaard, hvilket fremgår af efterfølgende tekst:

Da der er opstået spørgsmål mellem undertegnede om hvorvidt jeg, Rasmus Jensen, ejer af Rodegaard, har lovlig adkomst til den vej, der i sin tid, da vore ejendomme var fæste til Steensballegaard, har været benyttet som Hovvej igennem enken Maren Kirstine Nielsdatters mark i Tvingstrup, og da samme spørgsmål har været for retten uden at være kommet til afgørelse, så have vi, i stedet for at forfølge sagen videre ved rettergang, indgået følgende overenskomst med hinanden:

Jeg Maren Kirstine Nielsdatter tilstår herved, at Rasmus Jensen skal have ret til at befare sporvej, 3 alen bred, tværs gennem min mark på samme sted, hvor

vejen hidtil har gået under navn af Hovvej, og dersom han skulle sælge det på hans ejendom opførte sted med tilliggende jord, da skal ejeren heraf have samme ret til bemeldte vej. Dog forbeholder jeg mig, at dersom vedkommende afhænde grus eller sten til andre, da må kørsel med samme ikke ske ad nævnte vej, da derved en del skade ville afstedkomme på min ejendom. Og jeg, Rasmus Jensen, erklærer herved, at jeg er tilfreds med ovennævnte tilståelse til bemeldte vej, at i tilfælde af grus- eller stensalg fra min ejendom, frasiger jeg mig herved ret til at lade samme transportere ad omtalte vej.

Denne overenskomst, der skal være gældende både for os og vore arvinger eller hvem andre, der måtte komme i besiddelse af vore ejendomme, have vi indgået i vidners overværelse og bekræfte samme med vore hænders underskrift.

Tvingstrup, den 24. marts 1868
Maren Kirstine Nielsdatter

Rasmus Jensen

Til vitterlighed:

Jens Rasmussen Jens Jensen

Tilføjelse til overenskomst om vejret på Hovvejen

Året 1878 den 9. april blev vi undertegnede enige om at flytte ovennævnte vej på enken Marie Kirstine Nielsdatters mark cirka 45 alen i øst i den nordlige- og 15 alen i øst i den sydlige ende, Denne vej har ejerne af Rodegaard og deres arvinger, eller hvem andre der måtte komme i besiddelse af samme, have samme rettigheder og pligter imod, som den tidligere overenskomst. Dette have vi indgået i vidners overværelse og bekræfte samme med vore hænders underskrift.

Tvingstrup, den 9. april 1878
*Maren Kirstine Nielsdatter (med ført
pen)*

T. Jørgensen, Rodegaard

Til vitterlighed:

Jens Rasmussen Søren Nielsen

Frandsine bliver den 11.10. 1876 gift i Ørridslev kirke med Søren Nielsen, f. 14.5.1847 i Ørridslev. Hun arver gården, der i 1880 bliver tilskødet Søren Nielsen af enken efter Jens Thomasen, Maren KirstineNielsdatter.

Søren Nielsen driver gården sammen med sin hustru Frandsine Kirstine Jensdatter indtil 1912.

I ægteskabet mellem Frandsine Kirstine Jensdatter og Søren Nielsen bliver der født 5 børn, 3 drenge og 2 piger. Carl Nielsen er den yngste af drengene, han bliver født den 8.1. 1885 og døbt 8. 3. 1885 i Ørridslev kirke, og han overtager senere Jensgård.

Søren Nielsen dør 31. juli 1926 i Tvingstrup. Frandsine Kirstine Jensen dør d. 27. 7. 1936 i Tvingstrup.

Dyrkærgaard

Carl Nielsen overtager Jensgård i 1912 efter sine forældre Søren Nielsen og Frandsine Kirstine Jensen.

Han ændrer i forbindelse med overtagelsen gårdens navn til Dyrkærgaard.

Der bliver i forbindelse med ejerskiftet udarbejdet følgende skøde:

Underskrevne Gaardejer Søren Nielsen af Tvingstrup erkender herved at have solgt og afhændet, ligesom jeg herved sælger og skøder og endelig overdrager til min Søn Ungkarl Karl Nielsen sammesteds den mig ifølge Skøde af 25. februar 1880



Frandsine og Søren Nielsen i slutningen af 1890-erne.

læst 3. December s.a. tilhørende Gaard i Tvingstrup By, Ørridslev Sogn, skyldsat nu der:

Matr. Nr. 12a, for Hartkorn 4 Td., 6 Skp., 0 Fdk., 2 ¼ Alb.

Matr. Nr. 37i, for Hartkorn 0 Td., 0 Skp., 0 Fdk., 2 Alb.

Matr. Nr. 11c, for Hartkorn 0 Td., 2 Skp., 2 Fdk., 2 ¼ Alb.

Med Ejendommen følger de paa samme værende Bygninger, disses mur- og sømfaste Tilbehør, derunder Kakkellovne, Komfur og Grubekedel, hvorhos der i Handelen medfølger al udvendig Besætning og Inventarium, Avls- og Mejeriredskaber, Markmaskiner,

Folkesenge samt Sæd, Avl, Afgrøde og Gødning.

Købesummen er akkorderet til 43.000 Kr., gentager: Tre og Fyrretyve Tusinde Kroner, og da denne er berigtiget dels ved Udstedelse af Panteobligation stor 26.000 Kr og dels paa anden Maade, saa skal foranævnte Ejendom med Tilbehør som Køberen har taget i Besiddelse og hvoraf han svarer alle fremtidig forfaldende Skatter og Afgifter af enhver Art, følge og tilhøre ham som hans fuldkomne og uigenkaldelige Ejendom og med de samme Herligheder, Rettigheder, Byrder og Pligter som hidtil mig, og hjemler jeg det solgte på lovlig Maade, hvorved bemærkes, at Køberen skal respektere den Ejerens af Matr. Nr. 11b tilkommende Ret til at passere den Vej, som gaar over det sydøstre Hjørne af Matr. Nr. 11c til nogle kratkløfter og den Ret Ejerens af Matr. Nr. 11a har til at passere nys-nævnte Vej til Kratkøfterne og til i Ufremkommeligheds tilfælde at køre indenom.

Køberen indtræder fra Dato af at regne i samtlige mine – Sælgerens Rettigheder og Pligter overfor Tvingstrup Andelsmejeri og Horsens Andelssvineslagteri saaledes, at min fulde Medejendomsret i disse Selskaber ogsaa overgaar til Køberen.

Køberen og efterfølgende Ejere af Ejendommen er forpligtet til, saalænge jeg og min Hustru Frandsine Jensen eller én af os er i Live at besøge vort Ildebrændsel frit tilkøbt fra nærmeste Købstad eller Jernbanestation til vor Bopæl, dog saaledes at Ildebrændselet ingensinde af Køberen skal transporteres længere end en Mil, samt endvidere til paa Forlangende at besøge vore Fornøjelseskørsler, dog højst én gang maanedlig, og Afstanden frem og tilbage maa ikke overstige 4 Mil.

Omkostningerne ved dette Skøde med Stempel, Tinglæsning og for Affattelsen

udredes af begge Parter, hver med Halvdelen, medens Køberen alene maa bære Omkostningerne, der er forbundne med Udstedelsen og Tinglæsningen af Sælgerens Panteobligationer paa de 26.000 Kr.

Under vore Hænder vidnefast, p.t. Horsens,
den 21. December 1912
Søren Nielsen Karl Nielsen

Vidners håndskrift kan ikke med sikkerhed tydes.

Ungkarlen Carl Nielsen

Fra overtagelsen af Dyrkærgård i 1912 og frem til 1924 drev Carl Nielsen gården udelukkende med lejet medhjælp ude og inde.

Den 7. februar 1924 blev Carl Nielsen gift med Ingrid Sørine Rasmussen, født den 6. marts 1894 i Voel.

I forbindelse med ægteskabet kom der "en kone" i huset".

Ingrid Sørine

I Carl og Ingrids ægteskab blev født 2 døtre i henholdsvis 1925 og 1927 samt sønnen Vagn Nielsen i 1929.

Ingrid Sørine Nielsen døde den 18. december 1973 på Hovedgård Plejehjem.

Carl Nielsen døde i Tvingstrup, den 11. august 1974.

I en ældre bogudgivelse fra ca. 1915, Danske Gaarde, II Samling, 1. Bind udarbejdet af J.C.B. la Cour under medvirken af landbrugskandidat H. M. Knudsen og udgivet af Dansk Landøkonomisk Forlag, København, er Dyrkærgård beskrevet saaledes:

Gården har Matr. Nr. 12a m.fl. af Tvingstrup. Hartkorn 5 Tdr., 1 Skp., ½ Alb. – Ejendomsskyld 36.000 Kr. Brandassurance for Hovedbygningen 6.500



Carl Nielsen

*Kr., for Avlsbygninger 10.500 Kr.
Gaardens Hovedbygning er opført 1859 i
Grundmur med Straatag. Avlsbygningerne
er opførte dels i Ege-bindingsværk, dels i
Grundmur og har Straatage.
Gaardens samlede Areal er paa 75 Td. Ld.,
deraf Ager 72 ¼ , Eng ¼ , Mose ½ , Skov ½
, Have og Gårdsplads 1 ½ . Af agermarken
drives 64 ¼ Td. Ld. i en 10 Marks drift med
Halvbrak, 1 Roeafgrøde og 3 Græsmarker,
Resten drives i Vekseldrift med Staldfoder,
Roer og Korn. Terrænet over Markerne
er kuperet i den sydlige Del, for øvrigt
temmelig jævnt. Skoven ligger i to Dele,
Bestanden er Popler, Ask, Kastanje og Elm.
Jordens Bonitet er Lermuld med
Lerunderlag, enkelte Steder sandblandet
Muld.*



Ingrid Sørine

*Besætningen består for Tiden af 18
Malkekøer foruden 14 Stkr. Ungkvæg og
Kalve, 1 Tyr, 5 Heste, heraf en Følhoppe,
kaaret og optaget i Stambog, 4 Plage og
Føl, 3 Moderfaar. Kvæg-besætningen, der
bestaar af sortbroget Race, vedligeholdes
hovedsagelig ved eget Tillæg. - Sidste Aar
solgtes 35 Fedesvin.*

Dyrkærgård – generationsskifte, forpagtning og køb

Carl og Ingrid Nielsen drev Dyrkærgård frem til 1956. Deres søn Vagn Nielsen, født Tvingstrup, den 2. april 1929, overtog derefter gården i forpagtning.

Samme år blev Vagn Nielsen den 15.12.1956 gift med Sofie Rasmussen, født



Dyrkærgård, ca. år 1900

den 1.1.1930. Hun er datter af Kirstine og Alfred Rasmussen i Nørre Snede.

I Vagn og Sofies ægteskab er der to børn: Helle, født d. 5.4.1959 og Flemming Vagn, født d. 1.4. 1962.

I 1962 købte Vagn Nielsen, Dyrkærgård. Gennem jordtilkøb i 1971 og 1987 blev gårdens areal forøget med godt 28 ha, så arealet i 1988 var på 63,4 ha. I 1988 påbegyndes et nyt generationsskifte, idet sønnen Flemming Vagn Nielsen køber halvpart i gården.

I en beskrivelse fra "Danske Gårde i Tekst og Billeder" (1990 – 1994) er Dyrkærgård beskrevet således:

Stuehuset er opført i 1864 og restaureret løbende. Der anvendes staldvarme til opvarmning af stuehuset.

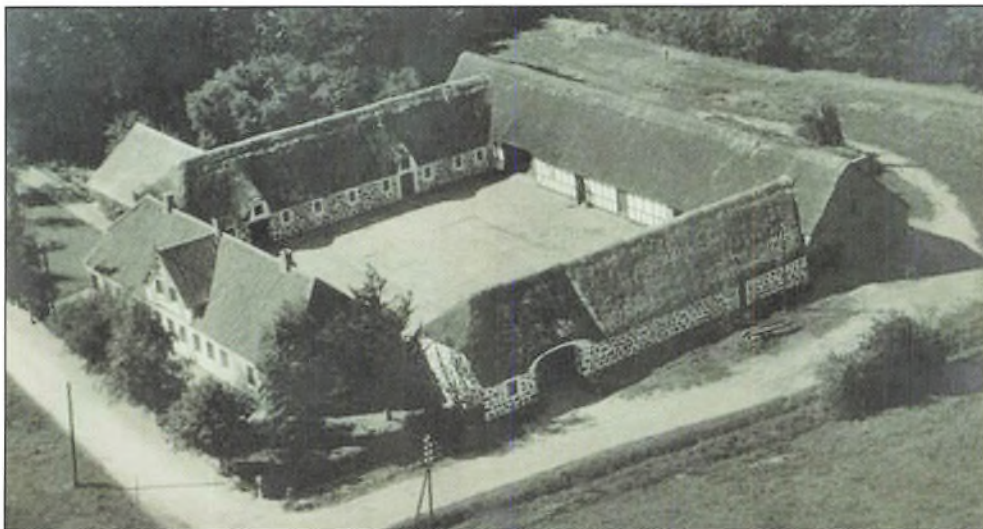
Avlsbygningerne består af kvægstald og lade fra 1827, svinestald fra 1865, som

er ombygget til hestestald. Svinestalde fra 1914 og 1981, foderhus fra 1962 og maskinhus fra 1950 med udvidelse i 1976.

Gården drives med en besætning på 13 amme-køer og 24 ungdyr af racen Charolais, desuden er der en svineproduktion, hvorfra der årligt sælges 3.500 – 3.600 slagtesvin, efter at den nye svinestald, der er bygget i 1998, er taget i brug.

Planteproduktionens salgsafgrøder er raps og græsfrø. På gården er der 2 traktorer, 1 mejetærsker, 3 plansiloer og komtrørreri. Maskinstation bruges til skårlægning læsning.

Generationsskiftet blev gennemført fuldt ud i 1998 ved, at Flemming Vagn Nielsen købte den resterende halvpart af Dyrkærgård.



Dyrkærgård i slutningen af 1940-erne



Dyrkærgård år 2000 med den nybyggede svinestald i forgrunden

S. P. Petersen

Af: Viggo Lovdal

Gjessø-skolelæreren var aktiv med mange interesser også "udenfor skoletid".

Slægtsforskning og lokalhistorie er måske to områder, det har givet større interesse at arbejde med i nyere tid. Det er, som om man i vor tid lægger mere vægt på at høre om tidligere tiders livsform, værdier og levevilkår, end for år tilbage. Det er glædeligt. Som frivillig medarbejder i et lokalarkiv gennem flere år har jeg oplevet, at folk kommer med manuskripter, bøger, breve og andre ting, som måske var på vej i skraldespanden, men som det måske kunne glæde andre at få kendskab til og bevare for eftertiden. Afleveringer, kalder vi det i lokalarkiverne.

Søren Peter Petersen var lærer ved Gjessø Skole i Them Sogn i perioden 1894 til 1934. I 1888 tog han lærereksamen fra Gedved Seminarium, men havde allerede fra 17-års alderen virket som vinterlærer i

Hygild og Tykskov i Ejstrup Sogn. Han blev ved med at være lærer i Hygild til 1894, hvor han som næsten nygift kom til Gjessø.

Året før blev han gift med Petrea, en gårdmandsdatter fra sin hjemegn, Grædstrup. Ægteparret faldt godt til i Gjessø, hvor Petrea Petersen hurtigt blev sin mand en god medhjælper og støtte. Her blev hun også håndgerningslærerinde.

40 års virke blev det til i Gjessø. Udover lærergerningen var han en central skikkelse i egnens kulturliv. Der oprettedes bl.a. læsekredse i sognet i disse år, hvor man samledes om at høre om bøger og diskutere indholdet. Min morfar var lærer i Them i



S. P. Petersen



Petra og S. P. Petersen

samme periode og bidrog også med disse kulturelle aktiviteter, fortalte min mor mig for mange år siden. Skribentvirksomhed beskæftigede min morfar sig ikke så meget med, men han skrev dog bl.a. "Sangen om den gamle skole i Them". (Ø.H.s årbog 1995)

Da S. P. Petersen gik på pension i 1934, tog han for alvor fat på lokalhistorien, som han altid havde interesseret sig for, men fik tid til nu. Han begyndte at indsamle oplysninger om Them Sogns historie i alle de kilder, han kunne finde. Det blev med tiden til mere end 40 håndskrevne bøger og mindre hæfter om Them Sogns historie. Fra hans hånd kom der med tiden også en del artikler i såvel Silkeborg Avis (nu Midtjyllands Avis) som i Østjysk Hjemstavns årbog, hvor han fik 10 artikler optaget. Han var ved sin død æresmedlem af Østjysk

Hjemstavnsforening, som han også var det i andre foreninger. Artiklen Them Kirke. Dens skæbne i onde og gode tider blev bragt i årbogen 1956, altså tre år efter hans død.

Befolkningen var i begyndelsen lidt skuffet over den nye unge "degn". Han så lidt syg og skrøbelig ud, og nogen "sel-skabsmand" var han ikke. Det vigtigste var dog, at skolebørnene var glade for deres nye lærer, og det hjalp på stemningen og omdømmet.

Eftersom årene gik, groede lærer Petersen og hans kone sammen med egnens befolkning. De blev i en lang årrække det samlende midtpunkt i egnens liv. Utrætteligt arbejdede lærerparret for at bevare det, der efter deres mening havde værdi, og forbedrede det, der var dårligt. De tabte ikke interessen for eleverne, når de

kom ud af skolen. I 30 år samlede Petersen ungdommen til aftenskole, i 15 år til gymnastik, og et stort arbejde i afholdsforening og foredragsforening udførte lærerparret i fællesskab. De økonomiske forhold i den fattige egn, der nok kunne trænge til en forbedring, søgtes fremmet ved brugsforeningen, som lærer Petersen fik oprettet i 1896, og som han i en lang årrække var leder af.

Emnerne, som S. P. Petersen tog op til efterforskning, har vidt forskelligt indhold og vidner om, at hans interesse for lokalhistorie var omfattende. Historiske kilder til Silkeborg-Aarhus-Skanderborg og Horsens-egnen har han fordybet sig i, ligesom godssalg og tingbøger i Lenstiden i Them Sogn har været genstand for undersøgelse. Også folkeminder i Them Sogn og forhold i det skovrige område har Petersen beskrevet. Them Sogns præster og kirkerne i sognet i Middelalderen er behandlet i flere bøger. Lokalskribenten fra Gjessø kom vidt omkring i sit forfatterskab.

I Østjysk Hjemstavns årbog fra 1949 finder vi artiklen fra Them Sogns skove, med undertitlen Gustav Hagstrøm. Petersen har her gravet dybt i folkeminder og dokumenter om den kongelige skovfoged, der kom hertil med den svenske hær i 1714. En skovfogeds gerning var både vanskelig og farlig at øve. Skovtyveri var almindelig, hvor folk på ulovlig vis forsynede sig med både brænde og gavntræ. Gustav Hagstrøm var tjenstivrig i sin gerning og kom for skade at tilføje en markmand, som en slags opsynsmand hed dengang, slag, så han få dage efter afgik ved døden. Markmanden havde været på ulovlig færd i skoven. Gustav Hagstrøm blev for den forseelse fradømt livet og henrettet i februar 1732 på en høj ved Voldbygård ved Virklund. Når jeg med interesse fordybede mig i netop denne

artikel fra 1949, er det fordi mit barndomshjem er beliggende et par kilometer fra højen ved Voldbygård, som jeg kan huske fra mine drengear.

S. P. Petersen var født i 1868 og døde i 1953 og blev således 85 år. Jeg kan svagt huske ham. Især står en oplevelse på min konfirmationsdag klar i erindringen. Vi havde af præsten fået information om, at kirkebænken, som vi konfirmander stod udenfor (overhøring) var reserveret vores familie. En af konfirmanderne forklarede et ældre ægtepar, der havde taget plads på bænken, at den denne dag var reserveret til konfirmandens familie. Ægteparret var S. P. Petersen og hans hustru. Petersen agtede ikke at flytte sig og dermed give plads til konfirmandens pårørende.

– Her har jeg haft min plads i kirken i over 50 år, og her bliver jeg, forklarede han. En mand, der havde sin egen faste mening om tingene, åbenbart. En konfirmand skulle nok ikke komme og vejlede ham.

Mange ting interesserede S. P. Petersen sig for. Sommerfugle, biller, møbelsnedkeri og bogindbinding. Også fotografiens finesser satte han sig ind i. Arkivet i Silkeborg har flere af de fotos, han fik ”i kassen”. Imponerende er det at se, hvad læreren fra Gjessø fik fra hånden i en tid, hvor der ikke var internet eller andre kilder, som lokalhistoriker henter oplysninger fra i dag. Landsarkivet i Viborg besøgte han også, ved man. En lille rejse fra Gjessø i en tid, hvor bilen ikke var almindelig.

Om S. P. Petersen havde ønske om at få udgivet sine mange artikler i bogform, ved man ikke, men det er nok tænkeligt. Det skete aldrig, men de mange håndskrifter er samlet i fine bind på arkivet i Silkeborg. Det var Petersens ønske, at de skulle opbevares her, når han ikke havde brug for materialet mere. På arkivet i Silkeborg

passer man godt på det omfattende materiale, såvel de håndskrevne bøger, udført med en flot håndskrift, som de mange avisudklip og andre optegnelser, der fortæller om S. P. Petersens liv og virke. Avisudklip er samlet i mapper, som arkivets leder, Lis Thavlov, fandt frem sammen med bøger i arkivæsker, da jeg besøgte arkivet for at samle oplysninger til artiklen her.

Arbejdet med lokalhistorie i vor tid er nok lagt i mere faste rammer, end da Gjessø-læreren fungerede med flid ved skrivebordet. Lokalkriverne blomstrer og udfører et stort arbejde, også af mange frivillige med interesse for historien for den egn, de bor i. At S. P. Petersen udførte et stort arbejde på egen hånd er hævet over enhver tvivl. Det er glædeligt, at hans mange historiske artikler og alle bøger fra hans hånd er bevaret på arkivet i Silkeborg. Egsarkivet i Them har også materiale om S. P. Petersen og hans virke opbevaret.

Naturligvis har man i Them interesseret sig meget for Petersens interesse for lokalhistorie. Han interesserede sig også for arkæologi og gav store samlinger af flinteredskeer, stenhamre og lignende oldsager til Them Museum, hvis stifter og leder, han var. Museumsbygningen fungerer endnu og fremstår flot og velholdt i Them.

Som nævnt var S. P. Petersen nært tilknyttet kirken i Them, hvor han var en flittig kirkegænger. Herfra blev han ikke begravet, men fra Brande Kirke, annexkirke til Them, beliggende kun et par kilometer fra Gjessø, hvor S. P. Petersen og hans hustru byggede en lille villa og her boede tæt ved den skole, hvor de virkede i så mange år. En kreds af venner og gamle elever satte en mindesten på den afholdte lærers grav.

Tak til Lis Thavlov med oplysninger til hjælp til at udarbejde denne artikel.



Petra og S. P. Petersen i deres hyggelige stue

Da præsten i Borum blev myrdet

Sikke heldige: Ingen anede det mindste. 364 år var gået. Alle arkiver var ædt af tidens tand. Men så en dag fik Lokalhistorisk Arkiv en mail fra Karlsson i Sverige...

Af: Peter Poulsen

En majdag midt i 1600-tallet blev en dag, der gik over i mindet i landsbyen Borum. Præsten blev myrdet. Utvivlsomt har folk i adskillige generationer husket og talt om, hvad der skete. Men alligevel ikke længe nok!

I vores lokalhistoriske arbejdsgruppe er vi ellers gode til mands minde. Vi husker godt, og vi tager med vellyst udgangspunkt i den nære fortid og går så baglæns gennem dokumenter, billeder og optegnelser i fornødent omfang. Det hele skal give mening. Eller en slægtsforsker træder ind ad døren med hovedet fuldt af spørgsmålstejn og siger ”1840” eller ”1790” for at få løst en gåde om en forfar eller formor – som regel hans egen – og så kan vi også lidt af det.

Men 1600-tallet og så et mord i Borum. Da er vi langt bag ved de fleste tilgængelige dokumenter og milevidt fra mands minde.

7. januar 2013 fik vi imidlertid med ét slag et ekstremt sjældent kig ind i både dagligliv i vores lokalsamfund for virkeligt længe siden og kendskab til den alvorlig-

ste forbrydelse, vi endnu havde hørt om. Derfor kan vi prise informationssamfundet. Derfor må vi takke vores eget website borum-lyngby.dk. Og ikke mindst løfter vi på hatten for en ihærdig mand i Falkenberg i Sverige.

Svenskeren hedder Karlsson (naturligvis). Andreas Karlsson.

Uden at røre en finger

Mellem kirken i Borum og den nuværende præsteboligen lå indtil 1912 en rigtig fin, gammel præstegård i bindingsværk og med både stuehus og avlsbygninger under ét. Måske befandt den selvsamme præstegård sig allerede på stedet den 25. maj 1649. Det er faktisk ret sandsynligt.

Rundt omkring lå et land, hvor praktisk talt alle levede af landbruget. Der fandtes ingen akademikere på landet og kun få i byerne. Præsten udgjorde undtagelsen, og det var et privilegium at være præst.

Han skulle prædike i kirken naturligvis, døbe de små, begrave de døde, føre bøger



Den gamle præstegård i Borum - her er avislænge - blev revet ned for over 100 år siden. Heldigvis er dette billede bevaret i Lokalhistorisk Arkiv.

og skrive den smule, der var nødvendigt. Men for det fik han sandelig en hel gård plus en løn – tiende – i naturalier og havde folk til det hele. Som den eneste i landsbyen med 13 gårde (matriklen 1664) havde præsten altså indtægt, bolig og nok at spise uden at røre en finger ved fysisk arbejde.

Præsten i 1649 hed Jesper Andersen. Bogense, blev han også kaldt, for så langt væk fra var han kommet. Han blev student fra Odense Latinskole i 1638 og gik så på universitetet i København. Til det fjerne Borum-Lyngby blev han kaldet 20. juli 1646. Jesper Andersen Bogense har sikkert skilt sig ud ved at tale fynsk, mens alle andre på egnen brugte østjysk dialekt. Han blev dræbt efter mindre end tre år i embedet og må da have været cirka 30 år.

Privilegiet som præst måtte deles. Fynboen måtte ved kaldelsen gifte sig med Kirsten Piersdatter, en datter af en tidligere præst. Om ham ved vi intet – ud over at han altså hed Pier (Per, Peder, Peter – det var samme navn dengang).

Niels og Hans Pierson, præstekonens brødre, holdt også til i præstegården, og det samme gjorde deres mor, Ane. Det kastede jo unægtelig noget af en skygge over privilegiet. Dog var Hr. Jesper altså sluppet for at gifte sig med enken, hvilket ellers var en ret almindelig ordning. Hans Pierson var også helt eller delvist flyttet hjemmefra og boede med kone og børn i Skanderup Sogn. ”Ved Skanderborg”, som man udtrykte sig.

En voldelig tid

Hvordan var tiden ellers? Formentlig temmelig voldelig og afstumpet. De fleste havde våben i eget hjem – også i præstegården. Som i nutidens USA og andre lande vidste eller troede man, at eget våben giver størst tryghed.

Det var også år, da der jævnligt var krig. Samtidig med at Christian IV opførte alt for dyre prestigebyggerier i København, førte han gang på gang de forkerte krige med de forkerte allierede og efterlod et svækket og forarmet Danmark. Især Jylland led under besættelse og udplyndring - i vores egn måtte man bl.a. opgive Silkeborg Slot og True Kirke - og gradvist blev Sverige den førende magt i Norden.

Senest havde Jylland i 1643-45 været besat og raseret af lejesoldater under Torstensson-krigen. Det var den, der endte med freden i Brömsebro, hvor Jämtland og Härjedalen skiftede land fra Norge til Sverige. Svenskerne fik også Gotland og Øsel samt for 30 år Halland, det ærkedanske landskab lige over for Jylland og nord for Skåne. Det får betydning for denne historie.

Vognmanden holdt klar

25. maj 1649 var en fredag, og sandsynligheden taler for, at det var godt vejr. Den dag havde nogen bestilt en vogn til rejse. Vognmand Lauritz Sørensen rullede ind i Borum Præstegård og afventede, nogenlunde som en taxa kunne gøre i dag. Sørensen blev senere et af flere utroværdige vidner i en drabssag.

Ikke så meget senere lå sognepræsten døende i sin bolig. Og minsandten: Kort efter mordet skrumplede vognen ud på de hullede veje med morderen ombord. Hans Piersen flygtede.

Hvad var der sket og hvordan? Det kan man – med besvær og så nogenlunde – læse i et dokument på ni sider forfattet af en skriver ved landstinget i Viborg, Anders Jensen. Han skrev naturligvis med gotisk håndskrift, og med meget stor hjælp af senere museumsinspektør, ph.d. Dorte Kook Lyngholm har jeg fundet hoved og hale. I det følgende gengiver jeg uddrag skrevet med vor tids stavning.

Otte mand samlet om liget

Lad os starte, som myndighederne også altid gjorde, med ligsynet. Synsmænd klædte den døde krop af og brugte øjnene. Ligsynet viste, at præsten var blevet dræbt af et stik lige under brystvorten. Ingen tvivl var mulig. Hullet var ”så stort som var det blevet slået med et årejern eller noget større”, som det skrives.

Herefter fulgte en første behandling af mordsagen ved Framlev Herredsting 20. juni. Framlev Herred omfatter sognene Framlev, Harlev, Borum, Skivholme, Skovby, Sjelle, Skjørring, Galten, Storning og Stjær.

Herredstinget kan med lidt god vilje sammenlignes med en mellemting mellem politiet og byretten i dag. Denne undersøgelsesret blev sat med otte anerkendte mænd fra egnen.

Anden behandling foregik ved et såkaldt tingsvidne. Vidnesbyrd fra herredstingets mænd blev aflagt samlet ved landstinget for Nørrejylland i Viborg, så det høje ting slap for at høre på alt for mange sludderhoveder og landsbytosser. Her kunne der fældes dom, og det blev der 18. juli samme år.

Ved herredstinget foregik masser af afhøringer. Til sidst forelå en vis klarhed om hændelses-forløbet. Men morderen havde gjort sig usynlig.

Dermed havde Pierson dog efter tidens retsopfattelse leveret det mest slående bevis. En uskyldig underkastede sig forhør og fængsling og blev måske frikendt. Blev han ikke frikendt, kunne han i det mindste se frem til at opnå benådning i det hinsidige, lød tidens logik. En mistænkt, der flygtede, havde derimod praktisk taget indrømmet, og hvad enten han levede kort eller længe, ventede skærsildens pinsler og helvedes evige flammer.

Men hun kørte møgvogn

Det hele var tilsyneladende begyndt med et skænderi igennem et vindue. Præsten stod indenfor. Hans kones bror, Hans Pierson,

stod udenfor. Var de fulde? Det står der intet om. Det forekommer sandsynligt. På den tid var øl den foretrukne drikkevarer for ung som gammel, høj som lav. Brændevin var der sjældent heller mangel på. I en præstegård kunne også vin nok forekomme.

Skriveren fastslår, at man skal "hr. Jesper Andersen i Borum hans bane at udlede, som er dræbt og ihjelstukket udi Borum Præstegård den 25. maj sidst forleden". Til det formål havde to af kongens mænd, rigsråd og ridder Oluf Parsberg til Jernit og ridefoged Hans Svendtzen på Skanderborg (Slot), hidkaldt folk fra Framlev Herred. Skriveren fortsætter i en karakteristisk opremsende stil, hvor intet konkluderes, og alt tilsyneladende fremstår som lige vigtigt:



Borum Kirke i smuk vintersol. Både den myrdede og morderens far virkede med få års mellemrum her i 1600-tallet. Præstegården lå dengang tæt op ad kirken - i højre side af billedet.



Gotisk håndskrift for viderekomne. Protokollen beskriver mordsagens behandling ved Framlev Herredsting og Viborg Landsting. Men den ligger i Sverige.

”Og nu fremlagde fornævnte Hans Svendtzen for sandemændene et tingsvidne af Framlev Herredsting den 20. juni sidst forleden udgået, som indeholder otte mænd vidnet har det de på fornævnte ting og dag så og hørte for tings dom at have stået Anders Sørensen i Hørslevgård, Rasmus Andersen i Borum, Niels Lauerdtzen i Vorgård (ved Hørslev, red.), Jens Ollufsen i Hørslevbole, Jens Rasmussen i Storing, Søren Jensen i Hørslev at have hjemlet og kundgjort for dom, det de den 26. maj sidst forleden var til syn (af) salig hr. Jesper Andersens lig i Borum. (...)

Demæst at vidne af fornævnte ting samme dag udgået Ane Nielsdatter i Borum for otte mænd ved helgens ed og oprakte fingre at have vidnet, at hun aldrig intet vidste af den drabssag at vidne om med salig hr. Jesper Andersen i Borum, thi hun var ikke i præstegården, da samme drab skete, men hun kørte møgvogn og var i marken den tid, men Kirsten Jensdatter hun var i præstegården den samme tid gemningen skete, og hun havde sagt og berettet for hende, at hun så, hvorledes det gik til”.

Han så ingenting

Møgvogn? 25. maj? Jaså. Det var sent. To andre tjenestefolk, Maren Sørendatter og Christen Albertsen undskyldte sig ligeledes med, at de var i marken og intet havde set. Så kom turen til vognmand Lauritz Sørensen, der også måtte række fingrene op og aflægge ed, nemlig på at: ”da han kom kørende ad Borum Præstegård med heste og vogn, eftersom han var tilsagt at skulle køre udi rejse så holdt han noget i gården og så gik han ind udi stuen og (?) Hans Piersen ved Skanderborg hans (?), og da var der ingen mennesker i stuen den tid undtagen salig hr. Jesper Andersen, Hans Piersen og Niels Piersen, han lå på skiven (bordet, forf.) op til hans kammer, og siden blev han stående ved hans vogn. Noget lidet derefter så kom fornævnte Hans Pedersen ud af stuen i gården med en kårde i hånden, og da stod hr. Jesper Andersen i et vindue og gav ham nogen ord, men hvad ord det var, vidste han ikke, og så kom hr. Jesper springende ud af et vindue og gik i et kammer og tog en kårde i hånden.

Så spurgte Hans Svensen, ridefoged til Skanderborg, fornævnte Lauritz Sørensen, om han ikke så på samme tid, at fornævnte Hans Piersen stak ind ad vinduet efter præsten, hvortil fornævnte Laurits Sørensen at have svaret, at hvad heller han stak ind ad vinduet eller ej, det gav han ikke synderlig agt på, han stod ved hans vogn”.

Nu siger jeg ikke mere

Og bla bla bla og udenomssnak! Man kan næsten se de hævdede skuldre og høre den aggressive tone. Ganske som i dag: Næ, taxamanden så ingenting. ”Blev nogen slået ned foran min bil? Det kan jeg ikke tro”. Sørensen vil ikke blandes ind i noget, når bare kunden betaler og lader være med at søle sædet ind i blod.



Stuehuset til den gamle præstegård fotograferet ca. 1910. Måske var det lige her, at præsten og morderen sprang omkring med hver sin kårde i hånden.

Uden for gården havde han kun set Niels Piersen, der åbenbart var vågnet af sin lur på bordet, en stakkelsmand (måske en invalid tigger, forf.) og den gamle præstekone Ane.

”Og så kom Hans Pedersen og stod udi hans vogn og bad, at han skulle køre, og så kørte han bort med fornævnte Hans Piersen til Skanderborg.”

Ridefoged Svendsen stillede nu det ret naturlige spørgsmål, om Piersen havde talt med nogen efter episoden med kårderne. Arrogant svarede Sørensen imidlertid, at ”nu havde han vidnet det, han ville vidne denne gang”. Punktum.

Så gav hun et stort skrig af sig Ane Nielsdatter – hende med møgvognen

- havde jo henvist til Kirsten Jensdatter, og nu blev det Kirstens tur:

”Den dag det drab skete i Borum Præstegård, da hørte også hun, at Hans Piersen i Skanderborg bød hr. Jesper Andersen ud i gården med en kårde i hans hånd, og (da) tog hr. Jesper et tinkrus og slog ud ad vinduet i præstegården efter Hans Piersen, og så gik fornævnte hr. Jesper i stuen, og hans hustru Kirsten Piersdatter med ham.”

Ane forklarede, at hun havde hørt præsten sige:

- Lad mig få min kårde. Jeg vil ud til ham.

- Ney, min allder kierste mand, bliffir inde og tenche paa eders vellferdt, opfordrede fru Kirsten klogeligt.

Det hjalp ikke. Den ophidsede præst fik fat i en kårde. Den lykkedes det dog på en eller anden måde konen at få taget fra ham, og hun gemte den i en saltkælder.

”Så tænkte hun, at der var ingen fare på færde, siden hun havde fået kården fra ham, og så gik hr. Jesper ind udi lillestuen og gik ud ad et vindue i gården og så gik hun straks til storstuedøren og ville se, hvor han gik. Da så hun, at fornævnte Jesper gik ind udi en stue i gården og kom så ud med en kårde i hånden igen, og så løb fornævnte hr. Jesper (og) Hans Piersen sammen i gården med hver (en) kårde i hånden, og så gav hun et stort skrig af sig. Da vågnede Niels Piersen op, som sad udi lillestuen og sov, og så kom Niels Piesen løbende, og da mødte præsten ham i gangen og sagde, (at) han var stukken, og så gik han ind udi stuen og satte sig på en bænk, og siden talte han aldrig mere”.

Et helt særligt vidne

Op siden talte han aldrig mere! Madmor Kirsten giver nu pigen ordre om straks at finde David Smed i Fogsgård, så han kan ”lægge noget salve ved præsten”. Hun finder både smeden og Per Ollufsen, og så iler alle mod præstegården.

David Smed fortæller retten, at Kirsten stod og holdt på sin mand. Da Per Ollufsen konstaterede, at ”manden dør jo ret nu”, da havde Niels Piersen travlt med at forsikre, at vist døde han da ikke af den smule stik, og blev i øvrigt selv liggende.

Per Ollufsen var ingen tilfældig bonde. Det nævnes ikke i den skriftlige kilde – sikkert fordi alle vidste det i forvejen – men han var faktisk herredsfoged. Den stedlige politimester så at sige. Embedet som herredsfoged i Framlev Herred gik i praksis i arv i en bestemt familie i Borum. Ollufsens farbror, herredsfoged Anders Pedersen,

med hustru Barbara Nielsdatter var det faktisk, der i 1604 gav prædikestolen til Borum Kirke og ikke glemte at få skrevet på den, hvem sponsoren var – formentlig den ældst bevarede tekst i sognet og den eneste anden fra 1600-tallet.

Per Ollufsen vidnede, at smedens kone den 25. maj kom ”gående ind udi hans lillestue, som han sad ved hans skive hos (sammen med, forf.) fornævnte David Smed, og en anden ung karl sad hos dem. Da sagde hun til smeden, at der var bud oppe hos os, at præsten var stukken, om I havde noget at forbinde ham med, og straks gik fornævnte Per Ollufsen og hans hustru, smeden og fornævnte unge karl op i præstegården, og der (de) kom ind udi lillestuen, da så fornævnte Per Ollufsen, at klæderne var åben om præsten, og han havde et sår udi hans bryst, og da kunne han hverken mæle eller tale, og da sagde han, her kommer intet blod ud ret nu dør manden. Da svarede Niels Piersen og svor ved sin sjæl og salighed, at præsten døde ikke af dette, og da tog Per Ollufsen en dyne af sengen og kastede på stuegulvet og bad, at de skulle lægge præsten derpå. Dog blev han liggende på bænken på nogle puder, som blev lagt til ham. I det samme gav præsten op. Da sagde Niels Piersen: Nu er er her ingen nød. Det bliver godt han dør intet at vide”.

En frisk gengivelse af Niels’ bemærkning i dødsøjeblikket kan måske være: ”Åh heldigvis da. Så hører vi ikke mere til ham”.

”Så trøstede Per Ollufsen præsten med Guds ord, og i det samme døde han. Så gik han og smeden ind udi storstuen. Der så de lå en dragen degen (et andet ord for kårde, forf.) på den nedre skive i nordenden med et stort fæste på, og fæstet vendte mod gulvet. Så tilspurgte Per Ollufsen Niels Piersen, hvis er den kårde, der ligger. Dertil

Niels Pierson at have svaret og sagde, det er min”.

Dømt ”fra hans fred”

Skulle nogen være i tvivl om skylden, blev tvivlen vejret væk få dage senere. Ved selve begravelsen mødte en prokurator (sagfører) op fra Århus for at tilbyde bod, bedring og sælvpenge. Niels Madsen, som han hed, ”oplæste en skriftlig seddel” på lands-tinget og forklarede med mange juridiske krumspring, at han repræsenterede Hans Pierson.

Hvad gik det nu ud på? I datiden var det ikke helt så enkelt som i dag, at anklage-myndigheden rejste en tiltale på vegne af det offentlige, og så blev man sat i fængsel eller henrettet. En kriminalsag var i tiden for Danske Lov i 1683 også en sag mellem repræsentanter for den forurettede og forbryderen. Kunne den formastelige udrede en passende erstatning til offerets familie, så kunne samfundet/kongemagten i visse tilfælde slå en streg over forbrydelsen, hvis alle erklærede sig tilfredse.

Sådan gik det dog ikke. De efterladte – og her tænkte man mere på præstens oprindelige familie på Fyn end på hustruen i Borum – krævede Hans Pierson ”dømt fra hans fred”. Og sådan blev det.

Mor Ane blev plaget

Hans Pierson var nu fredløs ikke bare i Framlev Herred, men i hele landet. Efter middelalderlig lov, som i et vist omfang stadig gjaldt, betød det, at enhver ustraffet måtte slå manden ihjel. Hans formue blev inddraget, og hans kone regnedes som enke.

Et par år senere åbnede kongemagten i øvrigt sagen igen – sandsynligvis inspireret af Hans Piersons familie. I et brev til lensmand Anders Bille skriver kongen, at der findes tvivl om drabet på Jesper Andersen i

Borum, men ingen ved, om der kom noget ud af det.

Fru Ane i Bogense slap heller ikke for at blive slæbt igennem en juridisk proces efter sønnens voldsomme død. Rådstuen dømte hende til at betale en gæld, som sønnen ikke havde fået ud af verden. Den sag blev først lukket af Herredagen i København i maj 1653, hvor hun personligt mødte op. Da må hun have været mindst 60 år og dermed olding efter tidens forhold.

Det skulle ikke undre, om det var Pierson-familien, der plagede hende. Ret sandsynligt har præsten på papiret skyldt penge til familien for at opnå privilegiet som præst i Borum-Lyngby. Så kort det end varede.

Videre i livet

Det kan man forske videre i. Om motivet for mordet kan man måske forsigtigt gætte på, at den nye, fynske præst aldrig rigtig var blevet accepteret af det gamle præsteslæggt i Borum – mor, datter og to sønner - der havde været vant til at køre med klatten.

Måske havde Hans Pierson ikke forsæt til mord, som det hedder. Han ville i fægtekamp, give præsten en lærestreg af en slags og derefter trække sig tilbage, men da præsten gik til modangreb, kom han uheldigvis til at støde direkte ind i en af de store kropspulsårer. Måske.

Vi ved heller ikke meget om, hvordan lokalbefolkningen så på Jesper Andersen Bogense versus den gamle, lokale familie. Måske holdt nogle med fynboen, måske hjalp andre gerne en Pierson med at komme videre i livet.

Herredstinget og Landstinget for Nørrejylland dømte ham i hvert fald fredløs. Men hvad skulle det hjælpe? Vognmanden havde kørt ham hjem til Skanderborg. Sagde han

da. Væk var morderen fra Borum i hvert fald.

Et genialt gemmested

Så gik der tre og et halvt århundrede. Retsbogen for Framlev Herredsting er forlængst bortkommet. Det samme er landstingets dombøger for det relevante år. Alle har glemt mordet, og ikke en linje er bevaret af skriftlige kilder.

Alligevel har jeg lige gengivet dem i brede udvalg. Hvordan dog?

Nu springer vi frem til 7. januar 2013, til Internettet, til Sverige og til vores nye ven, Andreas Karlsson. Han er slægtsforsker,

amatørhistoriker, bidt af 1600-tallet og skriver bøger om lokalhistorie, når han ikke passer sit arbejde som ingeniør på en lastbilfabrik.

For morderen Hans Piersen blev måske nok kørt hjem til Skanderup. Men alt tyder på, at han hurtigt derefter tog videre til en havneby. Måske Horsens, Norsminde, Århus, Randers. Om sommeren var det ikke så svært at komme med et skib.

Og ovre på den anden side af Kattegat lå og ligger Halland, et tyndt befolket skovområde med få byer. Fire år tidligere havde Halland fået svensk overherrerdomme, men befolkningen så sig



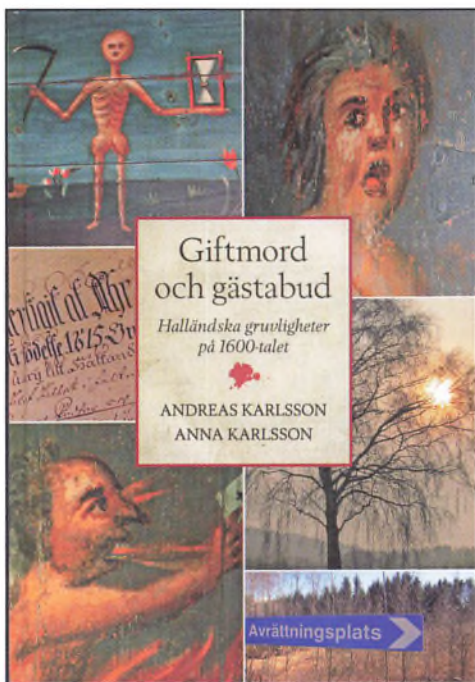
Fæstningen dominerer byen Varberg, ganske som den gjorde i 1600-tallet. Her blev morderen fra Borum sat i arrest, efter at han havde forgivet flere af de lokale med gift.

stadig som danskere. Kysten var dansk og alligevel svensk. Et genielt sted at gemme sig for en fredløs jyde.

Her dukker Hans Pierson fra Borum op og indlogerer sig hos familien Kielsen i Varberg, byen som vi i dag kan sejle til med Stena Line fra Grenå. Mens Varberg i dag er en købstad på størrelse med Hjørring eller Svendborg, havde den dengang kun 600 indbyggere. Dengang som nu domineredes byen af den mægtige fæstning. Den borg kom morderen fra Borum to år senere til at opleve indefra - bag tremmer.

Med de bästa hälsningar

Hvad Hans Pierson levede af i Varberg, ved vi ikke. Men han kunne læse og skrive så godt, at det kunne bruges professionelt, og



Sjælden udgivelse. De to søskende Karlsson ledte efter spændende stof i gamle retskilder i Sverige, og pludselig blev scenen flyttet til Århus-egnen.

i familien Kielsen blev han tilsyneladende hurtigt populær. Måske havde han også penge med hjemmefra. Kielsens selv var en nogenlunde velstillet borgerfamilie, der havde både en barnepige og en amme i husstanden.

7. januar 2013 fandt Karlsson i Halland sitet borum-lyngby.dk og sendte en mail:

”Hej! Mitt namn är Andreas Karlsson från Falkenberg i Sverige. Jag håller på med forskning om Halland under 1600-talet och har då hittat en intressant koppling mellan Borums Kirke och Varberg i Halland.

År 1649 mördades prästen Jesper Andersen i Borum av en man vid namn Hans Pedersen från Borum (...)

Jag håller på att skriva en artikel om denna händelse till en lokalhistorisk bog och mitt spørgsmål är om denna episod om mordet på Jesper Andersen är känd sedan tidigare hos jer? Hvis ikke, är ni måske interesserad av at få tillgång til denna episod? (...)

Med de bästa hälsningar från andra sidan Kattegatt”

Om vi var?!

Prästen i Borum myrdet? En mand i Falkenberg ved alt om det? Jo tak, det ville vi så sandelig gerne høre mere om...

Inden dagen var omme, havde Karlsson og jeg skrevet en hel del mail til hinanden, og han havde sendt affotograferinger af en protokol, der stammer fra Jönköping i Småland. Altså langt inde i det rigtigt svenske Sverige.

Men hvorfor står der en hel masse om et mord i Borum i en retsprotokol fra Göta Hovrätt?

Fordi det blev værre med præstesønnen. Meget værre. I en sky af drab, intriger, jalousi, udenomsægteskabelig sex, løgn og bedrag satte Hans fra Borum et eftertrykkeligt minde i Varberg. Om det kan man læse



Foredrag i Borum Forsamlingshus 2013. Unge og gamle lytter til den fantastiske historie om mordet på den lokale sognepræst.

i Karlssons fantastiske bog, som i mellemtiden er udkommet.

I korthed: To mennesker led en rædselsfuld død af arsenik-forgiftning, fordi den østjyske præstesøn lurede dem til at spise rottegift i mad, og først ved tredje retsinstant fik man endelig ram på ham, da han efter mange krumspring blev dømt for både dobbelt mord og dobbelt hor (samleje mellem to allerede gifte personer). Straffen lød på landsforvisning, hvilket vist var billigt sluppet. Viste han sig nogensinde på svensk jord igen, skulle han omgående henrettes.

Her ender sporet. Vi aner ikke, hvor massemorderen fra Borum tog hen. Næppe hjem til Jylland, hvor fredløshed også ventede. Til København måske.

Imponerende samarbejde

Og nu kommer vi til det. Til det allerstærkeste indicium, som de svenske myndigheder fandt mod Piersen i en omgang rodet retspleje med flere mistanker end beviser:

Undervejs fik nogen i Halland nemlig den lyse idé at tage lidt oplysning på mandens fortid, og man må blive imponeret over embedsstanden.

Her havde vi to fjendtlige magter, Danmark og Sverige, begge lokale stormagter. De havde netop været i krig, og de skulle snart komme det igen. Alligevel skriver man ganske upåvirket fra rådstuen i Varberg til landstinget i Viborg og spørger: Kender I den mand?

Åh ja! Det gjorde de sandelig, og i Viborg startede de datidens kopimaskine – gåsepen og blæk – og sendte ni siders afskrift af, hvad der stod i protokollen, over til det tabte land på den anden side af Kattegat.

På den måde blev dokumentet om mordet på præsten bevaret for eftertiden, mens alt andet her i Jylland gik tabt.

Havde det ikke været for Internettet, og havde det ikke været for ”verdens bedste Karlsson”, så havde vi herovre levet i uvidenhed den dag i dag. Er det ikke fantastisk?

LITTERATUR:

Unika fra 1651-52 i Varbergs rådhusrätt och magistrats arkiv, Halmstads härads dombok og Göta Hovrätts arkiv. Opbevares i landsarkiverne i henholdsvis Lund og Vadstena. Kopier i Borum-Lyngby.

Andreas Karlsson & Anna Karlsson: Giftmord och gästabud. Halländska gruvligheter på 1600-talet. Utblick Media, Halmstad 2014.



Hadstenegnens Andels Maskinstation

Af: Herluf Nydam Jensen

Starten på Hadstenegnens Andelsmaskinstation var en svær opgave, ligesom mange andre tiltag var, efter den store 2. verdenskrig, men optimismen var til stede, og der var fremdrift i landbruget, og alt kunne sælges til gode priser, så interessen for at komme i gang med mekaniseringen af landbruget var stor.

Som andre tiltag starter opgaven i Landboforeningen for Hadsten og Omegn på et repræsentantskabsmøde den 5. juni 1947, hvor et medlem fremfører tanken om oprettelse af en maskinstation. Tanken vandt stor tilslutning i repræsentantskabet, og der bliver nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen.

Udvalget kommer til at bestå af gdr. Reiner Hansen, Engelsholm, gdr. Aksel Rasmussen, Røved, gdr. Børge Hansen Moesgaard, Lyngå, gdr. Aage Jacobsen, Vitten og gdr. H. Pape, Galten. Udvalget arbejdede med sagen hen over sommeren og var bl.a. på besøg i Brønderslev, for at se den maskinstation, som Brønderslev Landboforening havde oprettet i 1946.

Den 2. september 1947 blev der indkaldt til ekstraordinær generalforsamling i landboforeningen med 2 punkter på dagsorden. 1) Oprettelse af en maskinstation og 2) Valg af et maskinudvalg.

Forud for generalforsamlingen holdt konsulent Olaf Nielsen, Brønderslev, foredrag om oprettelse og drift af en maskinstation.



En meget gammel traktormodel

Efterfølgende blev det vedtaget at oprette en maskinstation, og det blev besluttet at lade det nedsatte udvalg arbejde videre med sagen og indkalde til stiftende generalforsamling.

På mødet tegnede 26 landmænd sig som medlemmer af den påtænkte andelsmaskinstation. Man var enige om fra starten, at det skulle være et andelsselskab. – Ikke som i Brønderslev, hvor landboforeningen først stod for driften og senere stiftede et selvstændigt andelsselskab.

11. september 1947 var der stiftende generalforsamling, hvor vedtægterne blev vedtaget, og der valgtes bestyrelse, som blev det nedsatte maskinudvalg på nær Børge Hansen, Lyngaa. Han havde selv traktor. I stedet valgtes Aage Jensen, Galten.

Med stiftelsen af et andelsselskab var landboforeningens arbejde slut. Dog var planteavlskonsulent Østergård både sekretær og kasserer samt modtager af be-

stillinger på arbejde det første år, hvilket han fik honorar for, som der står i protokollen.

Det varede dog ikke længe, inden der var ansat en driftsleder, og andelsbanken overtog kassererarbejdet med bankbestyrer Mogens Andersen i spidsen.

Maskiner

Det store problem var at skaffe maskiner. Både traktorer og andre maskiner var det meget småt med efter 2. verdenskrig, og valutakassen i Danmark var tom. Der var derfor stor rift om de få maskiner, som var i landet. Der var nogle få landmænd, der ejede en traktor, så i første omgang lejede man, hvad der kunne skaffes og bruges.

På et bestyrelsesmøde den 6. oktober 1947 drøftedes grundigt, hvad der skulle betales for de lejede traktorer. Lejeprisen lå omkring 10 kr. i timen i gennemsnit.

Derudover vedtog man at tage tilbud på en "kvashugger" og en rundsav.

Det drøftedes, om man skulle købe en kartoffeloptager, da der var kommet gang i dyrkningen af kartofler både til svinefoder og spisekartofler.

Der blev oprettet en checkkonto i Andelsbanken til en fast rente på 4 %.

På et bestyrelsesmøde den 4. april 1948 var man på besøg hos Ibsen i Balle, hvor man kunne leje laden til maskiner for 400 kr. om året.

11. juni 1948 blev det besluttet at købe en kartoffeloptager til 10.850 kr., hvilket medførte at banklånet nu var på 65.000 kr.

Bestyrelsen holder adskillige møder hen over sommeren, og især drøftes det intenst, hvad der skal gives til traktorejerne, og hvor meget der skal være til maskinstationen.

Der er mange bestyrelsesmøder i de næste år, og der er en evig kamp for at finde

maskiner. Det hjælper dog, da Marshall-hjælpen fra USA træder i kraft.

Økonomien driller

Økonomien var ikke særlig god. Det kunne være svært at få pengene ind, og som altid på en maskinstation er der meget spildtid, når vejr og årstider driller. Det ved enhver landmand.

I løbet af 1952 spidser det noget til, og der er uro i medlemskredsen. Der er også en del nervøsitet omkring ejendoms købet ved siden af Ibsens gård i Balle, hvor der også er sat et byggeri i gang af 2 boliger og garager.

Den 17. november 1952 kl. 14,00 er der indkaldt til ekstraordinær generalforsamling på Hadsten Kro kl. 14,00. 61 medlemmer er mødt op, og hovedpunktet på dagsordenen er indbetaling af 5,00 kr. pr. forbrugt traktortime i den forgangne periode. Den



Kartoffeloptager



Mejetærskere klar til at gå i gang med høsten

tidligere formand, Regner Hansen, var trådt tilbage. Den nye formand, Gustav Fogh, Tåstrup Overgård, bød velkommen og redegjorde for formandsskiftet og byggeriet. Desuden var der ansat en ny driftsleder, nemlig Sigurd Rye Andersen, som der var skrevet kontrakt med. Det var tre meget væsentlige punkter, man skulle debattere og tage stilling til.

Først fik konsulent Nielsen, Århus, ordet og redegjorde for økonomien på andre maskinstationer, hvor der var stor spredning i indtjeningen. Han pointerede, at den daglige ledelse spillede en stor rolle for økonomien, ja faktisk var det altafgørende, hvem der stod i spidsen for maskinstationen. Det havde bestyrelsen nok allerede fundet ud af, og derfor havde de allerede ansat Ry Andersen som ny daglig leder fra 1. januar 1953.

Efter konsulentens indlæg gik debatten i gang. Der var mange indlæg imod, og der var kritik af bestyrelsen for at have købt for mange maskiner og lejet for mange traktortimer. Hertil blev svaret, at presset fra medlemmerne havde været stort for at få udført arbejde, hvilket krævede maskiner. Efter en lang debat opfordrede proprietær Pedersen, Randersgård i Vissing, til at stemme ja til det økonomiske forslag, og han tilføjede, at stemte man nej, kunne det blive meget dyrere senere.

Vedtaget

Forslaget om at indbetale 5 kr. pr. brugt arbejdstime blev vedtaget med 41 ja, 15 nej og 3 blanke, altså forslaget blev vedtaget med 70 % af de fremmødte.

Således endte en ekstraordinær generalforsamling i november 1952. Bestyrelsen

blev siddende, og der kom ekstra kapital at arbejde med. Den nye driftsleder kunne fra 1. januar 1953 gå i gang med arbejdet.

Efter den ekstraordinære generalforsamling fik man vurderet den bestående maskinpark af maskinhandler Søren Nielsen og fabrikant Sofus Nielsen, begge fra Århus og smedemester Christensen, Vissing.

De kom frem til, at der var maskiner for 87.975 kr. Der var betydelig mere gæld end der var maskiner for, så der var noget at tage fat på for den nye driftsleder.

Som der står i protokollen efter den ordinære generalforsamling i marts 1953, var vejrguderne med, idet det efterårsarbejde, man var gået glip af i efteråret 52, blev udført i januar måned. Det gav en god indtjening i vinteren 53 -- en rigtig god start for den ny driftsleder.

I de næste mange år frem til tresserne gik det rigtig godt for stationen. Der var til

stadighed fremgang, og den gode økonomi medvirkede til, at der kunne købes moderne maskiner, så arbejdet kunne udføres tilfredsstillende. Samtidig skete der en stor afvandring af arbejdskraft fra landbruget, så behovet for maskinstationsarbejde på den enkelte bedrift steg kraftigt.

En gevinst

Der er ingen tvivl om, at ansættelsen af Sigurd Rye Andersen var en meget stor gevinst for maskinstationen. Rye Andersen var uddannet på herregårde og havde der lært, at orden og akkuratesse var nøgleord, når en moderne maskinpark skulle bruges effektivt.

Sigurd Rye Andersen var som nævnt udlært på forskellige store landbrug. Et af dem var den store gård Kalø ved Rønne, der var blevet overtaget af staten efter krigen. Begrundelsen var, at ejerne var tyskere og



Parti fra Hadsten Andels Maskinstation

havde støttet nazismen. Retfærdigheden i den disposition kan der sættes spørgsmålstegn ved, men det er en helt anden historie.

På Kalø Gods regerede inspektør Thygesen, og der er ingen tvivl om, at Thygesen var et stort forbillede for Rye Andersen. Deres venskab varede resten af livet.

Sigurd Rye gik til opgaven med fuld kraft og satte hurtigt sit præg på arbejdsgangen på stationen. Han var heller ikke bange for selv at tage fat. Det var blevet moderne at få kornmarkerne sprøjtet mod forskellige ukrudtsarter, og dertil var indkøbt en militær jeep, hvor der var påmonteret en vandtank med pumpe og en sprøjtebom i front. Midlerne, man brugte, var især hormonmidler, der havde en meget karakteristisk lugt (duft om man vil). Jeg husker det meget tydeligt, første gang vi fik sprøjtet – denne her jeep med Rye ved rattet, der drønende af sted, så man måtte springe for livet – der var fart over feltet! Forruden blev ret hurtigt fedtet til af sprøjtemidler, så man var nødt til at lægge den ned for at kunne se noget. Resultatet var, at sprøjteføreren fik en hel masse væske lige i ansigtet og dermed en masse i lungerne -- ak ja, man var ikke klogere!

Senere var det Niels Poulsen fra Over Hadsten, der fik tjansen og bl.a. sprøjtede med gule midler, der er ekstremt giftige. Poulsen var gul over det hele i sprøjtesæsonen, og det gjorde det ikke bedre, at han sad med en cerut i munden stort set hele tiden. Resultatet var også at han døde af kræft i en tidlig alder.

I 1963 den 1. marts var jeg færdig med at være soldat ved Livgarden, og jeg havde lyst til at komme ud at køre traktor. Det var sådan, at der var en fast stab af heltidsansatte medarbejdere på stationen, og så var der en del unge mennesker og husmænd, der startede om foråret og var ansat hen

over sommeren. Det var lige mig.

Nu kom jeg jo lige fra militæret og var nok blevet lidt sløv i optrækket, men jeg fandt hurtigt ud af, at nok havde der været skrappe generaler i militæret, men general Rye på maskinstationen overgik dem alle sammen, så tempoet blev sat gevaldigt i vejret.

Rye mødte selv meget tidligt på arbejde om morgenen, og inden da havde han taget bestik af vejret og lavet en seddel med, hvad de forskellige folk skulle lave. Vi andre mødte klokken halv syv- helst præcis! Så gik vi i gang med at smøre det redskab, der skulle køres med den dag. Derpå kom der en seddel med navnene på de gårde, der skulle besøges. Det var godt at have lokalt kendskab. Senere har jeg haft utrolig megen glæde af det kendskab, jeg fik til Hadstene i den periode, jeg var på Maskinstationen.

Men det første job jeg kom med på, var et "møghold". Det var dem, der om foråret kørte rundt og tømte gårdenes møddinger for den staldgødning, der var samlet sammen i vinterens løb. Holdet bestod som regel af en svinglæsser og tre traktorer med møgspredere. Som regel kunne man nå indtil flere steder om dagen, men på store gårde var der til hele dage og et enkelt sted var vi i tre dage.

Kutyme var, at der hvor vi var til middag, fik vi man varm mad i køkkenet ved husmoderen på stedet. Da jeg var med i 1963, var skikken ved at ebbe ud, for landhusmoderen var ved at komme ud på arbejdsmarkedet.

Et andet arbejde, der fyldte utrolig meget om foråret, var nedfældning af ammoniak. Jeg tror, der var op til fem seks traktorer der kørte med nedfældere, vel at mærke med



*Sigurd Rye
Andersen*

påmonterede flasker -- en på hver side af traktoren. Hver traktor havde en gummi-vogn spændt efter med et ordentligt læs af de store ammoniakflasker, der skulle bruges den dag. Det var det bedst lønnede arbejde, men dagene var også utrolig lange, og det var ret hårdt arbejde.

Høsten var en helt speciel tid. Maskinstationen rådede på den tid over et meget stort høstmaskineri bestående af mange gule Clayson mejetærskere, og jeg ved snart ikke, hvor mange småballe-pressere af mærket New Holland -- en meget robust presser med stor kapacitet. Når vejret var godt, kunne vi begynde imellem kl. 10 og 12 om formiddagen og blive ved til henad kl.20,00 om aftenen. Det var lange dage, men de gav gode penge. Det kunne være svært at falde i søvn om aftenen. Dette ryk, det gav i traktoren, når stemplet gik i bund på presseren, sad i kroppen, når hovedet ramte puden.

En enkelt selvbinder var der stadig i 1963, og jeg prøvede et par gange at komme ud at køre med maskinen. Den var meget slidt og gik ofte i stykker, men det var faktisk mere behageligt at køre med binderen end mejetærskeren, som støvede ret meget.

Stationen havde stadig det store gamle tærskewærk med presser, slidsker til halm og på traktoren sad en remskive, der med en flad rem trak hele maskineriet. Et par mand kørte ud den ene dag og stillede op, så det hele var klar til næste dag, hvor holdet bestod af en tre-fire stykker, der smed neg ned på brættet. En stod og lagde i, og en passede kornsækkene sammen med gård ejeren.

I maskinstationens start var der mange forskellige traktormærker, f.eks. de høje amerikanske Farmall og John Deere med forhjulene tæt sammen. Dengang jeg kom,

var der lige købt et par ældre Anfield-traktorer fra Vejle Kommune påmonteret en fejekost og en frontlæsser.

Efterhånden blev det foretrukne traktormærke de karakteristiske blå Forson traktorer. Jeg kan huske, at vi fik 2 splinternye Ford Super Major påmonteret Skure førerhuse fra Randers. Førerhuse var et kapitel for sig. De nye førerhuse var lavet med blik sider, hvilket gjorde, at støjniveau var ekstremt højt, og man brugte ikke rigtig høreværn, det var kun for svage individer! Resultatet er rigtig mange høreskader for den årgang.

Entreprenøraftdelingen var ved at vinde indpas på stationen. Rye Andersen kunne godt se, at der kom flere og flere maskiner rundt på gårdene, og mange ville selv bestemme, hvornår arbejdet skulle udføres. En anden grund var, at stationen gerne ville være sikre på at holde medarbejderne beskæftiget hele året. Det gav entreprenøraftdelingen mulighed for.

Den første rendegraver kom i 1963, og der var faktisk masser af arbejde til den fra dag et. Tipvogne vandt indpas, og der var gang i byggeriet i Hadsten.

I løbet af tresserne blev Hadsten Andersmaskinstation en af de største i landet, om ikke den største med en dygtig ledelse, der havde styr på tingene og en rigtig god økonomi.

Rye Andersens sønner, Søren og Poul Rye Andersen, var kommet med i firmaet, og tanken opstod-- at familien kunne købe hele anlægget. Begrundelsen var, at entreprenøraftdelingen nu fyldte mest, og landbrugsdelen var på retur.

Maskinstationen opfyldte i de godt 25 år, den havde bestået, til fulde forventningerne til det, den var skabt til, nemlig at udfylde et behov hos egnens landmænd for maskinhjælp.

Formanden, Aksel Ludvigsen, Selling, der havde afløst Børge Jensen, Over Hadsten, var ikke i tvivl, da Rye Andersen tilbød at købe stationen. Der var jo risiko for, at familien kunne bryde ud og starte for sig selv, så hellere sælge, imedens det gik godt, hvilket var en fornuftig tanke.

26. december 1973 bliver det besluttet at sælge stationen til Familien og endnu et kapitel i landboforeningens historie er slut.

Karen Jeppe

Af: Mogens Højmark

Karen Jeppe blev født i Gyllingskov Skole tæt ved landsbyen Gylling d. 1. juli 1876. Hendes far, Jakob Jeppe, var en dansk mand fra Als i Sønderjylland, der var blevet en del af Tyskland efter krigen i 1864. Han blev uddannet fra Skaarup Seminarium. Han var en dygtig lærer, og han sørgede for, at Karen fik en god skolegang.

Da hun var 17 år kom hun til Ordrup Latinskole, der havde en kostafdeling, så hun kunne bo der, og hvor hun fik sin studentereksamen med fine karakterer. Hun blev på skolen efter sin eksamen, mens hun begyndte at læse på universitetet, samtidig med at hun var hjælpelærer på skolen.

Efter et par år blev hun syg og måtte opgive studiet på universitetet, men da hun blev rask, fortsatte hun som lærer i Ordrup.

I 1902 hørte hun den danske forfatter Aage Meyer Benedictson fortælle om den forfølgelse af det armenske folk, der havde fundet sted i Osmannerriget – Tyrkiet - i 1870'erne og igen i 1890'erne, hvor omkring 200.000 blev dræbt. Benedictson fortalte bl.a. om de mange forældreløse børn.

Året efter syntes Karen Jeppe, der var en stemme, der sagde til hende, at hun skulle rejse ud for at hjælpe. Trods modstand fra både hendes forældre og venner, rejste hun til Urfa, hvor hun ankom 2. november 1903. Hun var ansat af den tyske orientmission v. Johannes Lepsius, der betalte hende en beskedent løn. Foreningen, De danske Armeniervenner, og især godsejer Hage, Nivaagaard, hjalp med rejsen og ydede hende støtte i arbejdet.

Karen Jeppe var veluddannet. Hun talte både engelsk og tysk og lidt fransk og kunne noget latin. Men de 200 børn på børnehjemmet talte armensk og nogle af dem også arabisk eller tyrkisk. Hun måtte altså lære sig børnenes sprog, inden hun



Karen Jeppe

kunne begynde arbejdet. Det gjorde hun, så hun allerede i foråret 1905 blev leder af børnehjemmet. Da kunne hun læse, skrive og tale armensk, og også så meget arabisk og tyrkisk, at hun kunne forhandle med myndighederne.

Selv om man kunne synes, at arbejdet med at lede et børnehjem med 200 forældreløse børn, hvor mange var psykisk skadede af de oplevelser, de havde haft, at det var arbejde nok, så Karen Jeppe snart, at der i byen var mange fattige, især enker, der havde svært ved at klare sig. Hun kunne ikke bruge af børnehjemmets penge for at hjælpe dem. Men hun fik organiseret salgssteder først i Danmark og Tyskland, senere i andre lande, hvor armenske håndarbejder kunne sælges, så kvinderne kunne tjene nogle penge. Hun tænkte altid på, hvor vigtigt det var, at de mennesker, der skulle have hjælp, ikke kun fik hjælpen som almisser, men at de ved selv at arbejde bevarede deres selvspekt.

På samme måde mente hun, det var vigtigt, at der var respekt om den armenske kirke og tro. Der var dengang missionærer, der stillede som betingelse for at hjælpe, at de, der skulle have hjælpen, skulle være kristne på "den rigtige" måde. Karen Jeppe sagde, at når den armenske kirke og det armenske folk havde holdt fast ved deres tro, trods mange forfølgelser, i 1600 år, kunne man ikke komme udefra og sige, at en anden kirke var bedre. Derfor sørgede hun også for, selv om det var forbudt i Tyrkiet, at de store børn på børnehjemmet lærte den armenske historie og de armenske sange og salmer, så de kunne bevare deres folkesjæl.

I 1908 kom Ungtyrkerne til magten i Tyrkiet, og de lovede, at nu skulle staten være en verdslig stat, hvor alle religioner skulle have samme ret. Karen Jeppe glædede sig til, at hendes folk endelig kunne



Armensk kvinde i arbejde

få friheden igen. Men i 1914 gik Tyrkiet ind i 1. Verdenskrig på tysk side, og da de led nederlag i krigen mod Rusland, gav de armenierne skylden, og 24. april 1915 begyndte et folkemord på det armenske folk. En stærkt nationalistisk fløj havde fået magten hos Ungtyrkerne, og deres motto var nu Tyrkiet for tyrkerne. Fremmedele-menter som grækere, kurdere og især armeniere, skulle fjernes fra folket. En læge, der var politisk engageret, talte direkte om at operere det skadelige væk fra folkelegemet.

Karen Jeppe måtte forlade børnehjemmet, som de tyrkiske myndigheder beslaglagde. Hun flyttede ud i en villa, som en tysk fabrikant havde overladt til hende. Børnene blev sendt til slægtninge rundt i landet eller til tyrkiske familier, der beskyttede dem.

I de år der gik til krigen var forbi, blev Karen Jeppe i Urfa, hvor hun hjalp, det hun kunne. Mens deportationerne stod på, hvor armeniere blev drevet til fods ud på den døds-march, var der regelmæssigt 3000 – 5000, der skulle overnatte i det tidligere børnehjem. Karen gik der hen hver dag. Hun kunne skaffe mad til 200 mennesker, og det delte hun ud. Hendes adoptivsøn Misak sagde til hende, at det var så få hun kunne hjælpe, så hun kunne lige så godt lade være. Men Karen sagde: ”De skal vide, der er nogen, der tænker på dem. Hvis ikke jeg gør det, hvem skal så?”

1,5 mio. armeniere blev dræbt under perioden med folkedrab.

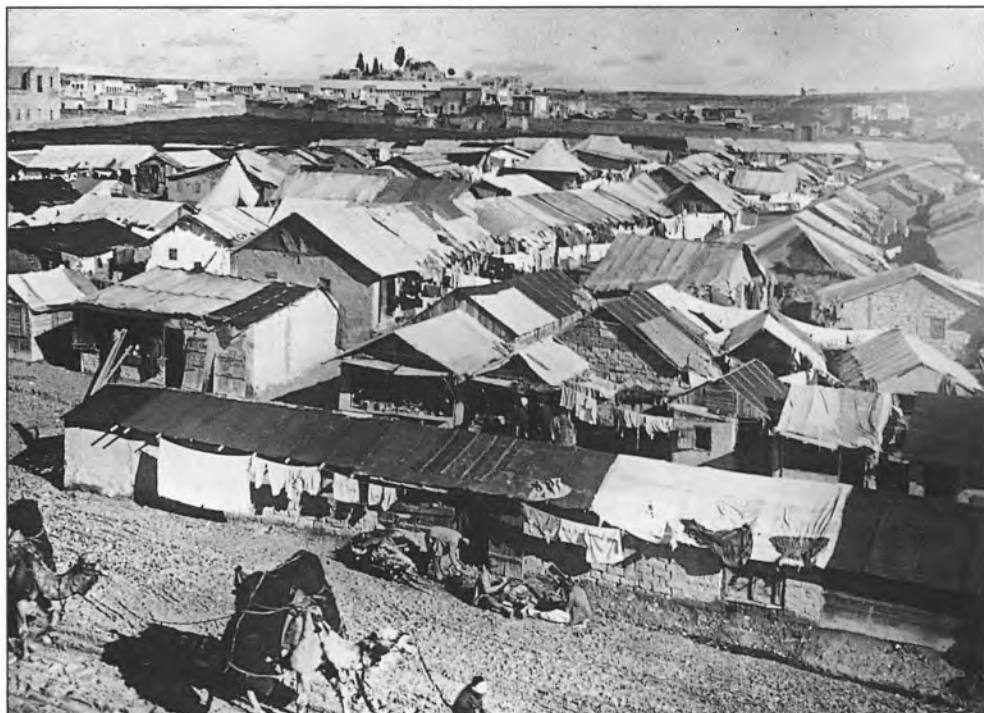
Hun kunne på grund af censuren ikke skrive hjem om, hvad hun så og oplevede i de forfærdelige år. Det var først efter kri-

gen, da hun kom hjem, hun kunne berette om det.

Hun var hjemme i Danmark til 1921, hvor hun rejste til Aleppo og begyndte sit store hjælpearbejde blandt flygtningene i den store flygtningelejr.

Karen arbejdede for, at de skulle kunne forsørge sig selv, og hendes systue og salgsarbejde over hele verden gav mange de nødvendige midler til at få mad og tøj. Der blev lavet skoler til børnene, bygget nogle gode boliger og købt jord til landbrug.

Karen Jeppe var blevet kommissær i Folkenes Forbund med den opgave at befri de kvinder og børn, der var blevet gjort til slaver, mens forfølgelserne stod på. Her lykkedes det hende at sætte sin vilje igennem, så man ikke bare hjalp dem til frihed, men også tog sig af dem bagefter, så de



Armensk flygtningelejr



Brønd i armensk flygtningelejr

kunne leve med deres værdighed i behold. Karen Jeppe vidste, før begrebet krisehjælp var opfundet, at uden hjælp kunne et menneske ikke komme over sine oplevelser i krigen. Hun vidste også, at et menneske havde brug for, at det blev anset for et helt og værdifuldt menneske, som andre satte pris på.

Mens Karen Jeppe arbejdede hårdt med at organisere og formidle hjælp, skrev hun lange breve og rapporter, så de, der skulle støtte hendes arbejde, vidste, hvad der foregik. I takt med at den økonomiske krise i hele verden blev værre, skrev hun mere og mere for at sikre den nødvendige hjælp.

I Folkenes Forbund var man ved at opgive, for opgaven med de armenske flygtninge var for stor. Karen svarede: ”Ja, det er kun et lille lys, men natten er så mørk.”

Karen holdt sit lille lys brændende og skabte et håb i mørket helt til sin død i 1935. Hun blev begravet i Aleppo.

Dr. Nathaniel Beskow skriver om Karen Jeppe:

“Hun er et af de største og bedste mennesker, jeg har truffet, stor, ikke først og fremmest på grund af sin klare intelligens, sin livlige opfattelsesevne, sin sikre menneskekundskab sin ukuelige energi, sin eminent organisationsevne, men endnu mere på grund af sin kærlighed og godhed.

De, som mener kærlighed er det samme som sentimentalitet, bør se på Karen Jeppe og forstå, at kærlighed er kraft til handling.”

Karen Jeppe skrev i 1930 om skolearbejdet:

“Det hele begyndte med, at der i fjor efter et af mine første foredrag

hjemme i Danmark kom en familie hen til mig og spurgte, om de ikke måtte få lov til at sætte et bam i skole nogle år nede i Aleppo, hvis foretagendet da ikke oversteg deres kræfter.

”Med største glæde”, sagde jeg naturligvis, ”det er ikke så farlig dyrt, det kan De nok overkomme”, I en fart regnede jeg efter, hvad det kunne koste, bøger iberegnet naturligvis, og så tænkte, jeg ved mig selv, at der også gerne mangler et eller andet meget nødvendigt klædningsstykke, som barnet må have for at kunne gå i skole. 30 kr. om året var det resultat, jeg kom til. Imidlertid var der naturligvis kommet andre venner til, der skulle høre, hvad det var, vi

drøftede. ”Lad mig endelig også få et skolebarn”, sagde både den ene og den anden,

Resultatet er blevet, at der nu er tegnet over 150 skolebørn, og der’ melder sig stadig flere ”forældre”.

1931 skrev Karen Jeppe:

Der er ikke tvivl om, at Danmark ligesom alle andre lande har god brug for sine kræfter til at bære sine egne byrder; og dog kan det godt være, de bliver lettere at bære, når man udvider sin horisont så meget som muligt og tager aktiv del også i andre folkeslags skæbne. Aldrig er livet så svært, som når man taber udsynet og blot stirrer på sit eget. I 1933 var hun i Danmark for sidste gang.

Karen Jeppe døde i 1935 og ligger begravet i Aleppo.

LITTERATUR:

Svend Cedergreen Bech: Hos et folk uden land. 1982.
Mattias Bjørnlund: Det armenske folkedrab. 2013



"Blæsborg" fra ca. 1920.

Bonden, Hingsten og Kunstneren

Af Ingelise Smed Rasmussen

Slægtsgården "Blæsborg" ligger i Landsbyen Sandby i Haldum Sogn, Sabro Herred i dag Favrskov Kommune. På slægtsgården lever og virker ottende og niende generation, da de i 2010 sikrede videreførelsen af slægten på gården med de udfordringer og krav nutidens samfund stiller. Slægtens virke gennem de mange generationer kan dokumenteres af velbevarede skriftlige kilder, en af de ældste er et fæstebrev med grevskabet Frijsenborg fra 1802.

Hvis man fordyber sig i de gamle skrifter har både gården og landsbyen en meget lang og interessant historie. Fra de frugtbare enge ved Lilleåen rejser skrænterne sig i de såkaldte smeltevandsterrasser, og øverst i det stive lerjord ligger landsbyen Sandby, midt mellem Hinnerup og Hadsten. Disse to stationsbyer opstod dog først langt senere, da Den Jydske Længdebane blev en realitet i 1862. I Sandby er mange vidnesbyrd om beboelser helt tilbage fra stenalderen. På bl.a. Blæsborgs jorder er der fundet en del

flinteøkser, pilespidser, potteskår m.m., adskillige gravhøje (mange er tidligere udgravet og jævnet) har præget landskabet. De mange nylige rige fund omkring Haldum Kirke fra vikingetiden vidner ligeledes om beboelse på denne tid og formodentlig også gennem middelalderen, hvor de frugtbare jorder og den gode beliggenhed er blevet udnyttet.

Der er skriftlige kilder om landsbyen, der går langt tilbage bl.a. til 1672, og senere beskriver en kilde fra 1815, at landsbyen dengang bestod af både selvejergårde og fæstegårde under Frijsenborg.

Blæsborg var en af fæstegårdene, og i 1857 blev den frikøbt af fæstebonden Peder Smed Rasmussen (1803-1868), en særdeles dygtig og fremsynet bonde, der nu blev selvejerbonde.

Da P. Smed nåede konfirmationsalderen havde han nydt undervisning i flere år, og skolebøger som er bevaret tyder på en særdeles lære og læselysten ung mand, der vedblev at tilegne sig kundskaber, der se-

ner kom ham tilgode i hans bondegerning. I 1828 overtog P. Smed ved fæstebrev med grevskabet livlang brugsret til gården. P. Smed giftede sig i 1829 med Ane Margrethe Andersdatter fra nabolandsbyen Haar. Dette blev et særdeles lykkeligt og harmonisk ægteskab, hvor de gennem årene fik tolv børn, hvoraf kun de seks nåede voksenalderen.

Omkring 1830 forbedres tiderne for landbruget, de økonomiske vilkår og efterveerne efter statsbankerotten i 1813 var så nogenlunde overvundet, og kornsalgspærioden satte ind til gavn for mange trængte bønder. Oplysningstiden, landboreformerne, stavnsbåndets ophævelse og tankerne fra den franske revolution må formodes ligeledes at have bredt sig, og ikke mindst højskolebevægelsen gjorde vel også sit til, at man blev mere bevidste om nye tanker og muligheder. Der udvikledes nye dyrkningsmetoder, også redskabsmæssigt skete store forandringer og forbedringer indenfor landbruget, alt sammen medvirkende til at mange fæstebønder formodentlig drømte om at kunne købe deres gårde til selveje, hvis de fik muligheden herfor.

Landbrug og tømmer

I årene 1850 til 55 ombyggede P. Smed nogle bygninger og indrettede en savgrav, hvor han savede egetømmer op, egetrær som han købte på roden af grevskabet Frijsenborg og fragtede til Sandby i vintersæsonen, et slidsomt og vanskeligt arbejde med datidens transportmuligheder. På Blæsborg fremstillede han ved siden af et driftigt landbrug gavntømmer til bygningstømmer, og ligeledes vides det, at skibstømrere fra Aarhus sikrede sig materialer hos P. Smed af navnlig naturgroede krumme stammer, der var egnede til skibsbyggeri.

I 1851 blev det ved lov tilladt at lensbedsiddere ved ansøgning kunne få kongelig bevilling til at afhænde fæstegodset til bønderne efter nøje fastlagte regler fra Justitsministeriet. Dette benyttede bl.a. greven på Frijsenborg sig af. Han solgte i de efterfølgende år mange af fæstegårdene til bønderne, der så blev frie selvstændige bønder. I 1857 blev Blæsborg frikøbt af P. Smed og flg. dialog skulle efter sigende have fundet sted vedrørende handlen, da greven havde forelagt ham vilkårene.

P. Smed: "De æ faa stue a pris, Greven forlange, saa møj ka a it gi!"

Greven: "Husk paa P. Smed Rasmussen, at det er god jord."

P. Smed: "Ja, men guld ka 'osse kyeves for dyrt."

Greven: "Rigtigt, men det kan god jord ikke!"

Om denne samtale har ændret noget ved handlen vides ikke, men en købekontrakt blev udfærdiget, og det økonomiske blev ordnet, og P. Smed var nu selvejergårdmand, og efter forlydender skulle han have virket for overgang fra fæste til selveje i byen og på egnen.

P. Smed var en betroet mand, han var en årrække sognefoged (mindst ti år, men nøjagtigt hvor længe, har ikke kunnet oplyses.)

De efterhånden mange selvejergårdmænd på egnen havde brug for en landboforening, og også her var P. Smed en af initiativtagerne, og ved en stiftende generalforsamling i 1863 blev "Frijsenborg-Faurskov Birks Landboforening" en realitet. Året efter blev på initiativ af landboforeningen oprettet en sparekasse "Spare og Laanekasse for Frijsenborg-Faurskov Birk", hvor P. Smed blev valgt til bestyrelsen. En

udadvendt og respekteret sognefoged og driftig selvejerbonde.

Under krigen i 1864 var det sognefogeden, der skulle sørge for de såkaldte "kongerejser" eller "ægtkørsler" blev ligeligt fordelt imellem sognets beboere. Dette var pligtkørsler, der skulle gå regelmæssigt på omgang, hvilket han fik fordelt til bøndernes tilfredshed. Som ansvarlig sognefoged havde P. Smed en del besvær med de tyske tropper, der huserede på egnen, og som forlangte logi, mad og andet af de skrækslagne bønder. En dag red en deling husarer ind på Blæsborgs gårdsplads, og den øverstbefalende stillede krav om at få sognets bedste heste. Dette ville P. Smed ikke efterkomme, og den øverstbefalende trak blank og satte kården for sognefogedens bryst. Det berettes, at P. Smed roligt fjernede våbnet med hånden, hvilket der egentlig må betegnes som mere modigt end egentligt klogt, men resultatet blev, at tyskerne red bort uden at få deres

forlangende opfyldt. Andre gange måtte han ud og mægle mellem misfornøjede soldater og deres indkvarteringsværter.

Efter de mange episoder fik sognefogeden af tyskerne tilnavnet "Das böse Bauerfoged!"

Det var af største betydning, nærmest eksistensgrundlag for bønderne, at P. Smed havde reddet deres heste, og bestemt og handlekraftigt havde taklet tyskerne, og at han ligeledes havde forvaltet sognefogedgerningen tilfredsstillende. Som tak samlede sognets beboere ind og skænkede et smukt taffelur til P. Smed, der bærer en sølvplade med indskriptionen: "*Fra erkendtlige Beboere i Haldum Sogn til Sognefoged P. Rasmussen*".

Uret er fremstillet i Frankrig, og udsmykningen på bronzetaffeluret er ingen ringere end grundlovens giver Frederik d.7. Uret er stadig i familiens eje og minder om forgangne slægtsled, der levede med deres tids udfordringer.



Peder Rasmussens Taffelur.

Hesteavl

Ud over sognefogedgerningen, forskellige tillidshverv og savværk var P. Smed en dygtig landmand, der i vid udstrækning tog de mange nye metoder til sig indenfor landbruget. Hans store interesse var især hesteavl, han indkøbte gerne hopper som blev anvendt til avl, og det lykkedes at få oparbejdet en rigtig god stamme, der blev kendt for sin harmoniske bygning og gode bevægelse, hvorfor de blev eftertragtede som køreheste, og han solgte adskillige til dette brug, så langt væk som til en baron på Lolland, som indkøbte et par stykker. Baronens kusk skulle antage dem. Efter besigtigelsen og afmønstringen trak han et par rene hvide handsker på, strøg med disse rundt på hestene og så derefter på handskerne, der vedblev at være lige rene, hvorefter han med beundring i stemmen sagde: "Det var dog satans til strigling"

Den på alle måder fremsynede bondes dage var ved at rinde ud, men forinden sin død, var alt bestemt. Datteren Ane Pedersdatter skulle overtage gården, men måtte naturligvis også have en mand, og derfor blev der indledt bekendtskab med ungarl Rasmus Pedersen fra Tinning Vestergård,

dette førte til ægteskab i 1867. Rasmus var en ung visionær landmand, rustet til at overtage styret på gården. Han havde iøvrigt aftjent sin værnepligt ved fodgarden i København i årene 1858-60. Han oplevede som indkaldt tohundredeårsdagen for oprettelsen af "Den kgl. danske Livgarde til Fods", således som der står på en litografi, som tildeltes alle gardere, der var i tjeneste, en litografi som stadig er i familiens varetægt.

Rasmus Pedersen var en meget dygtig markbonde, han indførte nye metoder bl.a. mergling og dræning, men også husdyrbruget særligt kreaturerne havde hans store interesse. Hestebestanden på gården var vel blandt de bedste, takket være svigerfaderens store avlsindsats, men Rasmus Pedersen havde ikke samme bevågenhed overfor hesteavl som svigerfaderen, så derfor solgtes i 1872 en toårs hingstplag, som snart nåede berømmelse ud over egnen, og den regnes i dag for stamfaderen til den jyske hest. Hingsten "Gl. Valdemar" stambogsnummer 280.

Gl. Valdemar blev den betydeligste hingst, som den nyoprettede (1887) hesteavlsforening "Jyden" i Høver rådede over, og at der for alvor kom skub i den jyske



"Blæsborg" 2010

hest, skyldtes ikke mindst denne markante hingst fra Blæsborg i Sandby. Man tør vel stille sig det spørgsmål, om dansk landbrug i den periode havde nået så mange gode resultater, uden bl.a. den tro følgesvend ”den jyske hest”.

I mange år sætter den jyske hest som nævnt sit præg på håndteringen af dansk landbrug, men efter anden verdenskrig sker der en hastig øget mekanisering, hvilket især skyldtes den Marshallhjælp, der tilflød landet, og de store arbejdsheste blev mere og mere overflødige - en epoke i danske landbrug var ved at rinde ud. Der eksisterer dog stadig i dagens Danmark hesteinteresserede, der gør en stor indsats for at bevare den jyske hesterace.

Kunstneren

I 1959 besluttede De samvirkende Jyske Hesteavlforeninger og Randers by at rette henvendelse til billedhuggeren Helen Schou for at få lavet en skulptur af en jysk hingst to gange naturlig størrelse som agumentet lød ”mens vi stadig har den jyske hest”.

Billedhuggeren Helen Schou (1905-2006) var en meget anerkendt kunstner, som allerede havde skabt rytterstatuen af kong Christian X i Århus, en statue, som kunstneren arbejdede intenst på i tolv år, og som blev afsløret i 1955 på Bispetorv i Århus, smukt placeret med domkirken som baggrund. Paradoksalt nok påbegyndte Helen Schou rytterstatueprojektet allerede under besættelsen, hvor hun arbejdede med nationens samlingsmærke kong Christian X til hest. Imens boede der i nabovillaen en mand, der med det tyske besættelsesapparat i ryggen af al magt søgte at nedbryde danskernes nationale modstandsvilje. Det var det tyske riges befuldmægtigede i Danmark, Verner Best. De to mødtes dog aldrig og Helen Schou fik lov at arbejde i fred, fordi

tyskerne formentlig ikke anede, hvad der foregik i hendes atelier.

Helen Schou havde fra barns ben en stor forkærlighed for heste, og havde endda en drøm om at komme til cirkus, hvilket især faderen slet ikke kunne acceptere. Men kunsten havde også hendes bevågenhed, så hun besluttede at søge ind på kunstakademiet, men forinden blev den spirende kunstner i midten af 1920'erne elev hos Anne Marie Carl Nielsen, der var gift med komponisten Carl Nielsen.

De havde samme interesse for dyr især heste, og Helen Schou erindrede med glæde disse år, da hun hørte de første toner fra Carl Niensens nye kompositioner, medens hun sad i atelieret og modellerede.

Anne Marie Carl Nielsen gjorde som kunstner et stort indtryk på den lærevillige elev. Hun havde foruden at være en dygtig kunstner og underviser været en af hovedkræfterne bag stiftelsen af ”Kvindelige Kunstneres Samfund”, der opfordrede kvindelige kunstnere fra hele landet til at organisere sig. Denne forening blev stiftet i 1916, og kan altså i år fejre 100 års jubilæum, der rundt om i landet markeres ved en række arrangementer. Helen Schou blev en af de kvindelige kunstnere, der var engageret medlem af denne forening.

Efter ti års intenst arbejde på statuen af den jyske hingst i tåger af gips, på otte-ni meter høje stiger i sit atelier, kunne billedhuggeren aflevere sit værk. Den jyske hingst er udført i dobbelt størrelse i bronze, det vil sige 6,5 m lang og 5,3 m høj hævet over gadenivå, midtakse på en 2,6 m høj sokkel. Om Hingsten skrev Hjalmar Friis:

”Hingsten er fremstillet i stærk travaktion med højt løftet højre diagonal. Derved udfyldes rummet under hestekroppen. Der er fremdrift og fart, men venstre bagkøde og hov og især den stramme linierette højre



Den jyske hingst i Randers

bagpibe binder og holder figuren til plinten og stopper bevægelsen. Der er staturarisk balance og ligevægt, problemerne er fint gennemtænkt og løst”.

På Østervold i Randers

Den Jyske Hingst står nu smukt og markant på Østervold i Randers, afsløret d. 22 november 1969 som et minde om de berømte hestemarkeder, det dygtige avlsarbejde som egnen var kendt for, lige fra hingsten ”Gl. Valdemar stambogsnummer 280”, men også Randers Dragonerne, der havde sat deres præg på byen med deres mange heste.

Selv om hesten som skulpturelt udtryksmiddel har haft Helen Schous største interesse, har hun også markeret sig gennem portrætter og statuer af andet.

Helen Schous stærke engagement i kunsten har givet os uerstattelige kunstværker. Den Jyske Hingst på Østervold i Randers er en af de betydeligste.

KILDER:

”Blæsborg” af gårdens og slægtens saga, P. Smed Rasmussen 1941
Jyllands Posten, 31 juli 1983
Aarhus Stiftstidende, 27 januar 1970
VisitRanders.com

Glansbilleder og erindringsbilleder

Af Kirsten Elgaard

Nogle gamle glansbilleder, som har ligget i et overskab i mange år, kom helt tilfældigt frem, da jeg skulle finde nogle ting her i foråret.

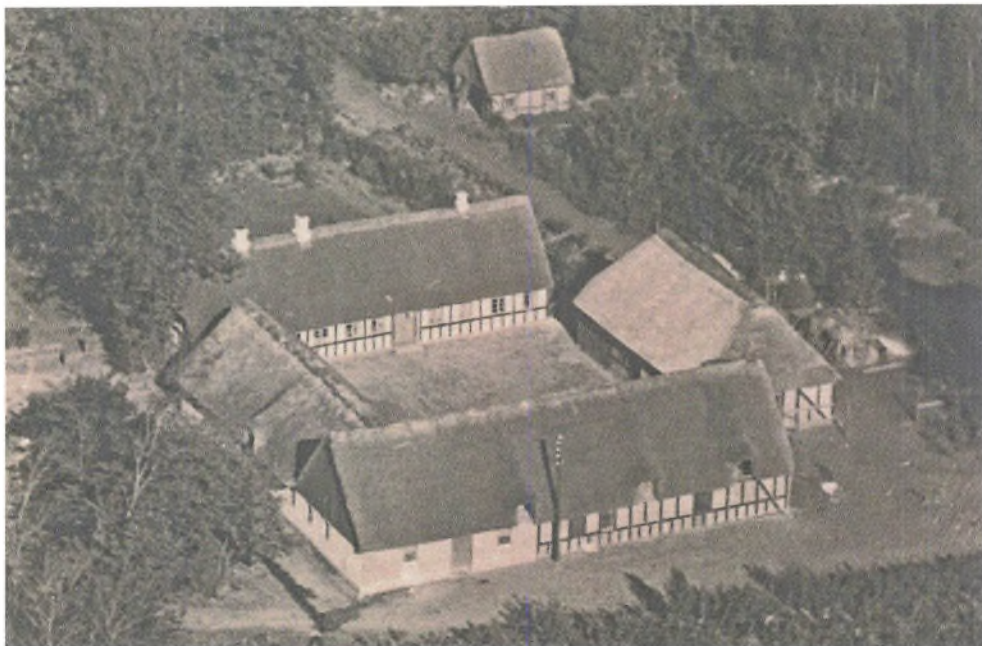
Og nu skal der tænkes meget, meget langt tilbage, hvis jeg skal erindre, hvor glansbilledalbummet med daværende prinsesse Margrethe udenpå er købt, og glansbillederne, som er klistret deri med melklister.

Det samme gælder glansbilledalbummet med pigen og drengen udenpå og glansbillederne deri, som også er klistret ind med melklister - og så de løse glansbilleder, som ligger i albummene.

I 1947 købte mine forældre en lille gård i Skjød ved Hammel. Det var "Mariehøj". I Skjød var købmand Hebsgaard og brugsuddeler Vestergaard, og det er muligt, at albummet med daværende prinsesse Margrethe udenpå, er købt et af stederne, men der er nok størst sandsynlighed for, at albummet er en gave fra mine morforældre, som boede i Kolind.

Og jeg erindrer svagt, at mine morforældre tilbragte en jul hos os i Skjød. Min





Mariehøj i Skjød

mormor havde altid, helt op i 1950'erne, undertrøjer og især underbukser med lodden vrang med til os. Hun havde mange forbindelser, og havde den ene butik ikke noget, ja, så havde den anden et eller andet, men vi fik også altid legetøj og slik, når mine morforældre kom.

Min farmor var enke og boede i Kolding. Dengang var det en meget lang rejse, så hun kom kun en tur om sommeren hvert år.

Jeg har været 3-4 år. Min søster 7-8 år. Det passer med årstallene, som er skrevet med blyant bag på nogle af glansbillederne, og et par julemærker fra 1950 sat i albummet med prinsesse Margrethe udenpå.

Det har sikkert været en julegave sammen med nogle ark glansbilleder til min søster og en malebog og nogle farveblyanter til mig. Dem sad vi og legede med i julen, mens de voksne snakkede, og drak kaffe.

Jeg har ikke nogen klar erindring om julen i Skjød, eller hvad mine forældre havde købt til os.

Der var fyret i kakkelovnen i de to små stuer, og alene det gav en helt særlig fornemmelse.

Til daglig var der kun fyret i stuen, hvor vi sad. Stuen til hverdag gik gennem huset, sådan at vinduet i højre side vendte ud mod gårdspladsen.

Der stod min fars skrivebord og stol og bl.a. piber og tobaksdåse af træ på skrivebordet samt en brun telefon, der hang på væggen, og der stod en lænestol ved siden af, så man kunne sidde ned og snakke.

I venstre side vendte vinduet ud mod haven, og der stod bl.a. et bord med stole omkring.

Jeg erindrer klart, at mine forældre sad på hver side af bordet om aftenen op mod jul og lavede julepynt, bl.a. roser til at sætte



på juletræet. Min mor havde købt nogle tynde ark silkepapir i forskellige farver, og så rullede de papiret stramt om en strikkepind og skubbede det så stramt sammen, som det kunne komme, og når de trak det af strikke-

kepinden igen, var det kreppet, og så foldede de papiret til roser og satte lysegrønt silkepapir, som de havde klippet ud som blade, omkring og bandt det sammen med noget tyndt ståltråd.

De var meget fine de roser og holdt i rigtig mange år, men de sidste par stykker er smuldret væk. De lavede også julekurve af

tændstikæsker. Jeg husker ikke hvordan, og de flettede kurve og lavede kræmmerhuse.

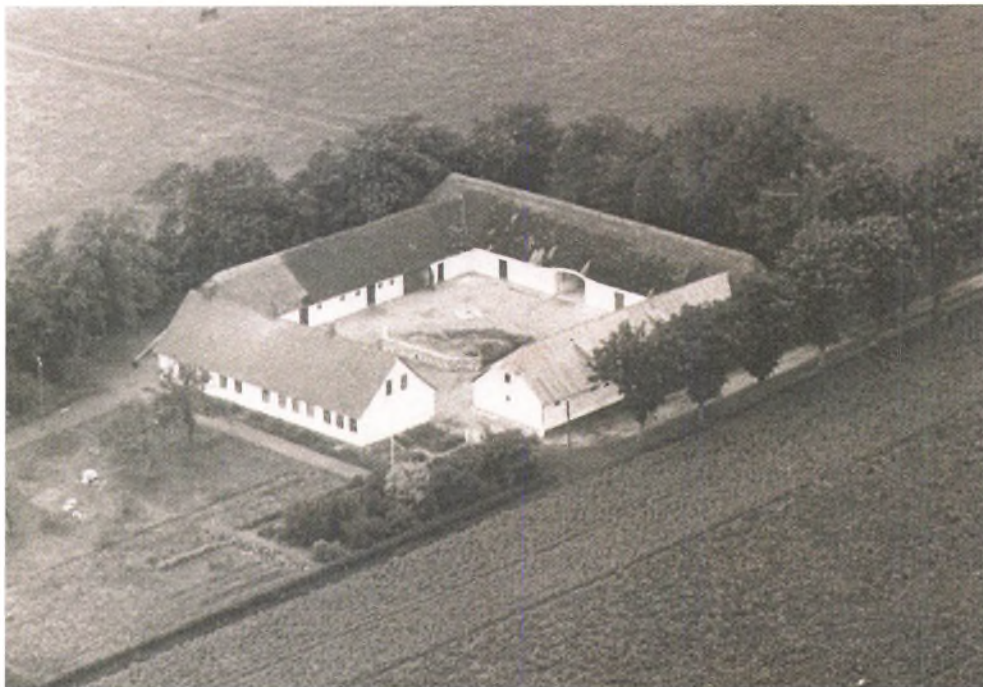
Der var ikke så megen julepynt dengang. Det meste var hjemmelavet. Vi havde altid stearinlys i nogle mærkelige ståltrådsholdere på juletræet, nogle få glasting, glimmer, det hjemmelavede pynt og så fire snore med dannebrogflag ned ad træet. Det var meget brugt efter krigen, ligesom fehår var det.

Til julepynten blev der også anvendt melklister. Melklister var hvedemel rørt op med vand, til det havde en jævn, lind konsistens - ikke dejagtig og ikke sjattet. Vi rørte det i en overkop med en teske, indtil det havde den rette konsistens, og så klistrede vi glansbillederne ind i albummene, og det gamle mel sidder der såmænd endnu.

Kun et par stykker af glansbillederne er gået løse, og det gamle mel sidder der i et tyndt, gråhvidt lag.



Hovedskolen



Tidligere fattiggård i Søften

Det må have været noget godt og stærkt mel, som blev solgt dengang hos de forskellige købmænd og brugsuddelere. Det har nu holdt i ca. 67 år, hvis der tages udgangspunkt i albummet med daværende prinsesse Margrethe udenpå.

Det var faktisk samme melblanding, som brugtes til at jævne sovs med i "gamle" dage. – Det var, når sovsen skulle jævnes til hverdag. Når der kom gæster, eller "fremmede", som vi sagde derude på landet, ja, så skulle sovsen være opbagt, sagde min mor. Hun lavede en slags "smør-bolle" (vistnok mel og smør), som så blev spædet op med sky fra stegen og måske kartoffelvand, for det gav lidt ekstra smag. Dengang kogte man ikke kartoflerne med skræl på, og så kunne vandet jo bruges – medmindre det var nyopgravede om sommeren, som blev skrubbet under pumpen på

gårdspladsen. Der skulle kulør i, så sovsen blev brun.

Brun sovs til steg. – Det var uskrevet lov. Der var også noget med kogevand fra et kraftben, som kunne fås hos slagteren, hvis man var heldig.

I 1952 flyttede mine forældre så til Søften, hvor de havde købt den tidligere "Fattiggård".

Min søster var begyndt i Skjød Skole hos lærer Tandrup og fortsatte hos lærer Ejnar Outze i Søften Forskole (i dag fredet). Skolen blev altid kaldt: Den store skole. Navnet var Hovedskolen.

Lære Tandrup cyklede rundt og talte med forældrene og børnene, inden de kom i skole og sagde, at nu "lakkede" det jo, og at han glædede sig til at se dem.

Dette tiltag ville være utænkeligt for lærer Outze i Søften Skole. Han var en

meget, meget streng lærer og brugte spanskør overfor de svagest stillede børn, især hvis han mærkede, at de var bange for ham. Kvikke og velfungerende børn kunne måske allerhøjest regne med en lussing eller blive kaldt op til katederet og få en irretesættelse. Men mine forældre og søster var meget begejstrede for lære Outze, og det var jo hovedsagen. Alle kan jo ikke have samme mening.

Jeg husker specielt en dreng, som blev slået meget. Han virkede usikker, dårligt klædt, snøftede altid, og hvis han ikke kunne lektierne, ja, så fik han at vide, at spanskøret ventede ved skoletidens ophør, og det blev så svinget over hans sølle rygstykker i hele klassens påsyn. Hvorefter lærer Outze altid sluttede med at sige. ”Ja, jeg kan jo ikke banke forstanden ind i dig ...

”Jeg skulle vente et år til jeg blev syv år, og kom så i skole hos fru Olga Kaalund



Fru Kaalund

sammen med to andre piger. Det var Ida Vestergaard og Anne-Lisbet Pedersen. Jeg kan huske, at vi stod der, mens de voksne snakkede om, at vi kun var tre piger og 10 drenge det år, altså 1953. – Det var på Lille skolen”.

Fru Kaalund havde en lysebrun nederdel på med en vest til og en gylden silkebluse med bomber på. Den, syntes jeg, var noget så flot. Der er her et billede af fru Kaalund i denne dragt fra 1950’erne.

Der er også et billede af hr. og fru lærer Outze, sammen med præsteparret i Søften ved en middag.

I Søften var der også købmand og brugsforening. Brugsuddelerne var hr. og fru Madsen. De havde voksne børn, og fru Madsen spillede på klaveret i forsamlingshuset, når der var danseskole ved danselærer Kurt Brøgger fra Aarhus, indtil hun blev syg. Parret havde da nået en passende alder til at afhænde Brugsen.

Herefter kom uddelersparret Poul Erik Kjær og hans kone Lis, som havde været damefrisør, før hun blev gift med Poul Erik. Hun var sådan en lidt en smart dame, som vi skolepiger gik og kiggede efter, når de unge koner gik på mejeriet efter mælk. Der var også Birte Jørgensen, som var gift med en mejerist.

De to fulgtes gerne ad og gik og talte dæmpet sammen. Saddelmagerens Edit og Arne Henriksens Tove og jeg tog gerne opstilling ved rækværket på legepladsen i Søften Forskole i frikvarteret om formiddagen og skulle se, hvad de havde på. Hvis det var sommer, havde de sko på uden hæle og tå, og så havde de lak på tærne. Vi kiggede og vi kiggede, selvom fru Kaalund sagde, at vi skulle lege, når vi var ude.

Dengang var der mange, som rejste til Grønland, og så vidt jeg husker, lavede Poul Erik Kjær en rigtig flot brugsforening i

Søften med selvbetjening, og det var jo nyt. Men han valgte at fortsætte sit virke på Grønland.

Så fulgte uddelerparret hr. og fru Schou. Jeg husker ikke fornavnene. I 1960 blev jeg konfirmeret og begyndte at arbejde i Aarhus. Jeg tror ikke, at hverken Søften Brugsforening eller købmand handlede med legetøj som glansbilleder, eller album for den sags skyld. Det var noget, vi skulle købe i Hinnerup, og det var hos boghandleren eller måske hos Tatol.

Huset, hvor købmanden havde sin butik, ligger der endnu. Derimod er Søften Brugsforening væk.

Jeg husker ikke købmandsfamilien særlig klart. Det var en ældre dame, som vistnok havde været gift med en skrædder. Hun blev kaldt "Marie Skrædder".

Jeg tror, at hendes datter, Hanne, overtog købmandsforretningen. Hun havde en datter, Agda, som havde haft børnelammelse, der var en meget frygtet sygdom i disse år, og alle børn blev vaccineret efterfølgende.

Agda var dog sluppet med et lille hink på det ene ben. Hun hjalp til i købmandsforretningen, og da fru Madsen ikke kunne spille i Søften Forsamlingshus mere, og parret var flyttet, overtog Agda posten med at spille i forsamlingshuset til danseskole.

Bedst var det dog at handle med "Marie Skrædder", hvis hun var i butikken, for så fik vi altid et lyserødt kræmmerhus med blandede bolcher stukket ned i kurven, som altid blev omhyggeligt pakket, så der kunne være så meget som muligt i den.

Nå, men først i 1950'erne kom der mange nye ting, bl.a. en jævningsryster, som var et plastickrus med låg på. Så kunne jævnningen rystes! Det var mere hensigtsmæssigt ... mente fabrikkerne ... og så rørte vi ikke mere jævnning til sovsen i en overkop med en teske, og mange land-

bokoner fik en jævningsryster til jul eller fødselsdag af børnene. Den kostede vistnok halvanden krone i Brugsen.

Der kom i det hele taget mange ting i disse efterkrigsår, blandt andet crepestrømper. Min moster ude fra Elsegårde ved Ebeltoft ringede og fortalte, at uldkræmmeren havde været der og havde vist hende nogle "bette" strømper, som han absolut ville have, at hun skulle købe. Han pint' (pinte) og plauede (plagede), men hun sagde, at de "bette" strømper kunne hun da int' (ikke) passe, men så rot' (rykkede) han i dem, og så blev de lange. Det var crepenylon, som havde holdt sit indtog, og min mor og moster lo og snakkede i telefonen, og nu måtte min mor også have sådan et par, og så måtte de se at få de "bette" strømper prøvet en daw (dag), når de havde tid - men de var nu temmelig sikre på, at de strømper fik uldkræmmerne ikke solgt.

Men crepenylon strømperne var kommet for at blive, og kvaliteten blev forbedret hele tiden og resulterede først i sømløse strømper omkring 1960. Jeg nåede lige at få et par til min konfirmation i 1960, og i 1967 kom strømpebukserne, og det var jo i hvert fald noget af en revolution.

Nu nærmede 1970'erne sig langsomt, og så brugtes strømpebukser sammen med hotpants, som gerne skulle være ternede og var et hit uden lige, og hvem skulle nu have troet det, når tankerne ind imellem går tilbage til strømper omkring 1950'erne.

De mørkebrune bomulds og merceriserede strømper, som blev brugt af mange på landet, og silkestrømperne til pænt brug blev til fortid, for crepestrømperne var nemme at have med at gøre, og der skulle ikke passes på hele tiden som med silkestrømperne, som let kunne løbe. Crepestrømper kunne købes i forskellige kvaliteter, så der var kraftige og lune

strømper til hverdagsbrug, når der var koldt, og min mor, og andre landmandskoner, skulle ud at hjælpe til i landbruget. Der var en tyndere kvalitet til pænt brug, og der var jo så også nylon og perlon, som dengang var noget stive og ligesom glasagtige, men her blev kvaliteten også hurtigt forbedret. De kunne købes hos manufakturforretninger og bl.a. hos Tatol, som min mor altid kaldte *"sæbehuset"*.

Uldkræmmere begyndte at blive til fortid. Det samme skete for postordrefirmaerne *"Daells Varehus"* og *"Sommers Magasin"*. Mange på landet handlede hos de to kendte firmaer, og mange gange var de bestilte varer en skuffelse, men de udsendte kataloger blev altid studeret med interesse – ikke mindst op mod jul.

Kort efter at vi var flyttet til Søften ved Hinnerup i 1952, var jeg med min mor i Hinnerup.

Jeg tror, vi havde været hos læge; i hvert fald var jeg blevet lovet et ark glansbilleder af en eller anden grund. Dengang kunne man også få halve ark. Et helt ark på en almindelig hverdag var fornemt.

Vi fortsatte til boghandelen. Fru Larsen og hendes mand var i forretningen.

Fru Larsen tog en æske frem fra en hylde under disken. Hun var altid meget venlig, og talte altid i en dæmpet tone. Hun gav sig god tid til at vise tingene frem. Der var altid en særlig atmosfære og tæt duft af bøger og papir, og når låget blev løftet af æsken med glansbillederne, og fru Larsen begyndte at vise de glansfulde ark frem, holdt det ligesom alt andet ude. De fine farver, og den voksagtige duft optog alting.

Ja, her er så dette ... og dette ... det er også fint. Ja, og dette her er heller ikke til at stå for. Fru Larsens hænder holdt forsigtigt om arkene med de mange fine motiver ...

Det ender med, at jeg får halvandet ark. Men jeg har ingen album, siger jeg håbe-fuldt, men nu går den ikke længere. Sådan et får man ikke på en ganske almindelig hverdag, siger min mor. Du kan spare sammen til et, foreslår fru Larsen, og begynder at pakke glansbillederne ind, mens hendes mand sætter æsken på plads. Arkene bliver forsigtigt rullet sammen, og papiret bukket ind i begge sider. Hvis der kommer elastik omkring, krøller arkene, siger fru Larsen.

Den lille rulle blev lagt øverst i min mors indkøbstaske. Vi forlader så boghandelen og duften af alle bøgerne om Puk, Sussi, Dot, og alle de mange, mange andre. Der stod altid en stige, som kunne skubbes frem og tilbage, hvis boghandlerparret skulle hente nogle af bøgerne øverst oppe.

Der var aldrig nogen Hinneruptur, sammen med min mor, uden et besøg hos *"Agnethes Hjemmebageri"*. Du kan selv holde rullen, sagde min mor, da hun løftede mig af cyklen, så arkene ikke bliver krøllede. Nu har de jo pakket det så fint ind i boghandelen.

Min mors *"fan"* i Hinnerup var Agnethes Hjemmebageri. Hun spurgte til, hvordan dette eller hint var bagt og syntes, at Agnethe (frøken Jensen) var en meget dygtig bager, og det var hun ikke alene om at synes. Min mor var altid glad for at handle der.

Bager Warnich lå omme ved stationen, og de kørte vistnok ud med brød en gang om ugen. Så kom Osvald fra Trige med to Nordbagger spændt for en grønmalet lukket brødvogn med to låger på bagsiden. Han kom fredag eftermiddag, og det var altid festligt, når Osvald holdt for døren. Han havde 10 øres og 12 øres kager og wienerbrød, sommetider fra dagen før, men det kunne varmes, det tog man ikke så højtideligt dengang.



Lilleskølem, nummer 2 til venstre

Da jeg blev lidt ældre og selv fik en cykel, kørte jeg nogle gange alene, eller sammen med legekammerater, til Hinnerup for at købe en trøffel hos bager Warnich for at se, om Warnichs datter, Jytte, måske ekspederede i forretningen. Nogle gange var jeg heldig. Hun var altid fint klædt og havde sølvsandaler på en sommer og fine lakerede tånegle med klar lak og engang en lyseblå nederdel med meget stive og meget fine stivskørter under. Hvordan hun fik dem sådan, ved jeg ikke, det var jo ikke en, jeg talte med, men beundrede på afstand. Der var noget feagtigt over hende.

Fru Birthins Hatteforretning havde jeg kigget på, siden jeg var helt lille, og var med min mor derinde.

Hun var på sin måde et bedårende menneske. – Hun havde den blanke kittel, som modister (modehandlere) havde dengang, og altid sko med høje hæle, læbestift og rouge, og var altid umådelig sød og rar. Det var mine ”fans” i Hinnerup i 1980’erne.

Hvad angår ”fan”, så var min far en svoren tilhænger af købmand Schiødte, som også solgte landbrugsredskaber og faktisk alt muligt. Jeg husker, at vi også har købt julepynt der. Nogle fine kugler af en slags og fugle med silkehaler kom min far hjem med.

Det var ikke fordi, vi lige manglede det, men når Schiødte anbefalede noget, syntes min far det samme. Schiødte fulgte ofte med min far helt ud på gaden, og hjalp med at få varerne anbragt på cyklen. Var det skovle, eller noget i den retning, blev det hentet i hestevogn, og de snakkede, og de snakkede, og selvom vi var steget på cyklerne, eller var kommet op i vognen, blev Schiødte sommetider stående udenfor, og min far blev ved med at snakke, selvom vi kørte. Han kan jo ikke høre dig mere, sagde vi gerne, når vi var med i Hinnerup og købe det, som skulle bruges, og når vi var kommet hjem, hørte vi om, hvad Schiødte nu mente om dette eller hint, og

stemningen var altid god, når min far havde været i Hinnerup og handle hos købmand Schiødt.

Det sidste ærinde er hos Tatol. Der er også dejligt derinde. Der dufter af kaffe, og parfumevarer. Kaffemøllen er som regel i gang, og der er en glasdisk med skuffer med kraver, toilettasker, og ”pudderpunge”, som min mor kaldte kosmetiktaskerne, og mange andre ting. Hvor ville jeg gerne trække sådan en skuffe ud og så vise tingene frem, som fru Larsen og Tatol-damen gør, som også har den dæmpede stemme, og gode ro over sig.

Jeg bliver løftet af min mors cykel igen, og der lige midt i vinduet ligger et glansbilledalbum med en pige og dreng udenpå.



Jeg kan næsten ikke løsrive mig. Du har jo snart fødselsdag, siger min mor, så kan du jo ønske dig det. Og da fødselsdagen kommer først i marts måned, får jeg bl.a. glansbilledalbummet med pigen og drengen udenpå.

Min mor køber håret hos Tatol den februar dag i 1953. Hun skal snart til damefrisør, og har så håret på om natten. Hun og min far skal til rund fødselsdag i Sølille ved Tåstrup hos onkel Niels og tante Karen.

Min søster og jeg kan ikke lide hårtetene, men min mor siger, at det er nødvendigt, for så kan håret friseres op næste dag, når de skal afsted.

Svend smed, som han altid blev kaldt, skal så passe hjemme. Det plejer min morbror, Svend Jensen i Søften at gøre, men han og hans kone, Inge, skal også med, for det er også deres familie.

Mine forældre og Svend og Inge mødes så i ”krydset” i Søften og tager så med Skjød-bilen til Aarhus og derfra videre med rutebil til formodentlig Tåstrup og kommer af udenfor Niels og Karens gård i Sølille.

Dengang var der ikke stoppesteder. De sagde til chaufføren om at standse der, hvor de skulle af.

Svend Smed boede i et hus, som lå først for i Søften, hvis man kommer fra Hinnerupsiden, næsten ved siden af min morbrors hus, hvor der var en høj, spids, grøn garage til hans scooter og motorcykel og værksted.

Han arbejdede i Aarhus om dagen, og havde så køreskole om aftenen. Det var han god til, og han havde en del at lave, indtil det blev almindeligt, at folk fik bil. Det har været først i 1960'erne.

Svend Smeds kone hed Tove. Hun var kun 16 år, da de blev gift, og Svend Smed var vist 28 år, en gammel mand.. Han var smed i Aarhus, når der var noget arbejde. I perioder var der ikke noget, så arbejdede han rundt omkring på gårdene.

Tove skulle så se efter min søster og mig, den dag mine forældre og morbror's var til fest. Tove havde helt mørkt hår. Hun havde en rød kjole og højhælede hvide sko uden hæl og tå. Hun var jo en helt ung pige og følte sig ofte forlegen, når de var budt til kaffe hos naboer, og de satte landmandskoner sad og snakkede madlavning, syltning, og blomsterskud (aflæggere), som

de fik hos hinanden, og som de diskuterede indgående, alt imens de strikkede. Mændene spillede kort i en stue ved siden af. Hun fumlede med et strikketøj og vidste såmænd dårligt, hvad hun skulle gøre af sig selv, sagde min mor. Holger Hougaards kone, Johanne, og min mor havde ofte ondt af hende, når der var kaffegilder rundt omkring på gårdene.

De gamle glansbilleder har givet helt uventet lejlighed til at komme langt omkring på egnen og har sat mange tanker i gang om tiden dengang. Da min søster var ca. 10-12 år gammel samlede hun ikke på glansbilleder mere og overlod mig albummet. Da jeg selv fik samme alder, samlede jeg heller ikke mere. De to album er blevet lagt til side og kom så tilfældigt frem, da jeg skulle finde noget i et overskab. Der har været flere album og flere ting. Noget er givet væk, noget er blevet væk, osv. osv.

Min morbror, Svend Jensen i Søften, lavede mange ting til mig, bl.a. en cykel, et dukkehus med små møbler til, en kælk, dukkesenge, og da jeg blev lidt ældre et bord til mit værelse, og han hjalp også med at flytte, da jeg havde fået en lejlighed i Aarhus. Det har været i 1972. Indtil da boede jeg på et værelse i Aabyhøj.

Jeg fik telefon, da jeg fik en lejlighed, og min morbror Svend og jeg har altid talt en del i telefonen om Søften, om tiden der var gået, mine forældre, osv. osv.

Min morbror fortalte bl.a., at lære Outze fyldte 90 år, og den store klasse var taget ud for at besøge ham og hans kone Harriet og ønske til lykke, og den klasse hørte min søster til i.

Min morbror syntes, at jeg skulle besøge fru Kaalund, som nu var flyttet ned i den store skole (hovedskolen). Do ka' ta' med den grønne rutebil, sagde han altid. Do skal køve en pæn buket i Aarhus, do kan' ikk'



Lærer Outze og hans kone Harriet, som var organist i Søften Kirke. Lærer Outze sang for i kirken, indtil parret forlod Søften og flyttede til Åbyhøj.

få no orn'lig i Søften, og så ka' do sidde og snakke lidt med nogen i bilen.

Jeg nok været omkring 30 år. Dengang gik jeg på arbejde og gik på et aftenkursus med 9 og 10 klasse, og besøget hos fru Kaalund blev udsat, og udsat, selvom min morbror ofte talte om det og fortalte også, at nu var fru Kaalund flyttet til Aarhus, og så var jeg fri for at tage til Søften.

Jeg kunne godt have tænkt mig en snak med fru Kaalund, som min mor var uvenner med al den stund, vi boede i Søften. Fortælle lidt om, hvordan jeg oplevede tingene, og høre lidt om, hvad hun havde tænkt på. Hun havde trods alt kendt mig fra jeg var 7 år gammel. Det blev aldrig til noget!

Tiden skal udnyttes, mens den er der, den løber så forfærdelig hurtigt ...



Travlhed på Odder station den 14. september 1961. I spor 2 ankommer toget fra Aarhus. I spor 1 ses til venstre toget til Horsens og til højre toget til Aarhus. Foto: J. Guldbæk Christensen/Arkiv JMJK.

Farvel til Odderbanen

Af Ole Edvard Mogensen

Fredag den 26. august 2016 kørte det sidste tog på Odderbanen. Det betød farvel til 132 års jernbanedrift. Denne artikel fortæller om Odderbanen. Selv om der i perioder skete store forandringer, forblev Odderbanen lige til det sidste helt sin egen.

Det hele startede i 1884

Odderbanen blev indviet den 18. juni 1884. Dengang havde Odderbanen ikke sit eget spor mellem Viby og Aarhus H, men kørte på Statsbanernes spor. Banen gik fra Viby over Tranbjerg, Beder og Malling til Odder samt videre til Hov.

Odderbanen, eller Hads-Ning Herreders Jernbane, der var det officielle navn, var en privatbane. I modsætning til Statsbanerne, der var anlagt og betalt af staten, var en privatbane ikke betalt af staten. Godt nok

dækkede staten halvdelen af ekspropriationsudgifterne, men resten måtte finansieres af kommunerne og af private investorer. Banen blev organiseret som et aktieselskab. Kommunerne tegnede sig for 65 % af aktiekapitalen, private for 35 %.

Fra starten kørte Odderbanen både med rejsende og gods. Der kørte tre tog dagligt i hver retning. Rejsende var der en del af. Om søndagen tog foreninger, virksomheder og andet godfolk på udflugt eller familiebesøg. Til hverdag var der også rejsende, men ikke pendlere i et omfang, som vi kender det i dag. Stationsbyerne voksede først frem efter banens anlæg og Odder by havde dengang knap 1.000 indbyggere. Folk boede dengang for det meste samme sted, som de arbejdede.

Gods var der også en del af. Ankommet gods var typisk industriprodukter og byggematerialer. Og så selvfølgelig kul. Kul var dengang den mest anvendte energikilde og blev brugt på fabrikker, mejerier, gasværker – og i banens damplokomotiver. Siden kom også transport af større mængde kunstgødning til. Afsendt gods var typisk produkter fra landbruget. Det kunne være levende dyr og æg, eller bearbejdede produkter fra slagterier eller mejerier.

Mange år med vækst

Odder Andels Svineslagteri blev taget i brug i 1889. Slagteriet fik eget sidespor og blev en god kunde hos banen. I stationsbyerne kom der mejerier, teglværker, tømmerhandlere og foderstof- og grovvarerforretninger.

I 1904 blev der åbnet en privatbane fra Horsens til Odder. Odder Station blev nu knudepunkt med baner i tre retninger. I den anledning blev Odder Station forsynet med et såkaldt "centraliseret sporskiftesikringsanlæg". Teknikken i dette anlæg gik kort fortalt ud på, at signal "Kør" for et kommende tog fra Aarhus, Hov eller Odder kun kunne vises, hvis sporskifterne stod rigtigt. Og så længe signal blev vist, kunne sporskifterne ikke omstilles. Sporskifter og signaler blev betjent ved hjælp af trådtræk fra et signalhus ved sydenden af perron 2. En sådan teknik var dengang meget moderne og ikke almindelig på privatbanerne.

I 1906 opførte FDB den første fabrik i Viby J. Det var en sæbefabrik. Senere blev der udvidet med rebslageri, margarinefabrik og flere lagre. FDB blev efterhånden Odderbanens største godskunde.

I 1929 var banegården i Aarhus blevet ombygget og udvidet, og Odderbanen fik nu sit eget spor helt ind til Aarhus H.



Viby J station i 1964. Dengang var der masser af stykgods. Foto: J. Guldbæk Christensen/Arkiv JMJK.

Krise og verdenskrig

Krisen i 1930'erne smittede også af på landets jernbaner. Der skulle spares, hvor der spares kunne. Damplokomotiverne blev erstattet af motortrækraft.

Anden Verdenskrig og den efterfølgende besættelse af Danmark kom til at betyde store omvæltninger for Odderbanen. Der var mangel på kul og olie til lokomotiverne, men på trods af det steg antallet af rejsende og mængden af transporteret gods voldsomt. De fleste biler blev sat ud af spillet på grund af mangel på benzin og dieselolie.

Nye skinnebusser

I 1948 købte Odderbanen fra togfabrikken Scandia i Randers en ny skinnebus med påhængsvogn. Det var et stort fremskridt. Skinnebustogene havde en lavere vægt og var derfor mere driftsøkonomiske end de gamle tunge lokomotiver og vogne. Den lave vægt gav også en bedre acceleration. Skinnebusserne spurtede afsted mellem Odder og Aarhus på ingen tid. Rejsetiden mellem Aarhus og Odder var dengang i køreplanen sat til 40 minutter for skinnebustogene. Det var bemærkelsesværdigt hurtigt, når det sammenlignes med den sidste køreplan fra 2016. Her tog den samme tur 41 minutter Odder-Aarhus og 44 minutter Aarhus-Odder. I 1951 købte Odderbanen et skinnebussæt mere. Odderbanens flåde

af skinnebuser blev siden suppleret ved køb af brugte skinnebuser fra nogle af de mange privatbaner, der blev nedlagt i 1960'erne. Skinnebuserne var meget stabile i drift.

Ny station i Viby J

Både mængden af stykgods og vognladningsgods til og fra FDB i Viby blev ved med at stige. I 1950'erne var der vækst og øget omsætning hos FDB. Det betød alt sammen, at den gamle station i Viby J blev for lille. En helt ny station med tilhørende pakhus blev ibrugtaget i 1956. I modsætning til de andre landstationer havde Viby

J station ingen postekspedition. Men der var nok at se til for stationens personale alligevel. Sikkerhedstjenesten i forbindelse med togenes kørsel skulle passes. Stykgods skulle ind- og udlæses ved togene og de stykgodsvogne, der kørte til og fra Viby J. Godstogene skulle rangere ved sidesporene til FDB. Alle godsforsendelser skulle fragtberegnes på det tilhørende fragtbrev og alle fragtbreve skulle bogføres. Endelig var der også billetsalget. Viby J blev efterhånden en forstadsstation til Aarhus. Det nye begreb pendlere opstod. Der blev solgt mange togkort på stationen.



Stationsbestyreren på Viby J station havde i 1965 et større udvalg af telefoner. Her taler han i telefonen under DSB's central i Aarhus. De to andre telefoner i forgrunden er bytelefonen (JTAS) samt en direkte telefon til den store godskunde FDB. I baggrunden ses til venstre linjetelefonen til Odderbanen og til højre telefonen til kommandoposten, Post 5 i Aarhus. Foto: Per Hauberg.



Odder station den 4. Maj 1968. Banens nye lynettetog ankommer for første gang til stationen. Den hvide skive på fronten signalerer, at der er tale om et særtog. Toget kom direkte fra leverandøren i Tyskland. Foto: Per Hauberg.

med datidens traditionelle tog var lynet-terne et meget moderne tog. Motorvognene

Nye tog til Odderbanen

I 1968 købte Odderbanen fra Waggonfabrik Uerdingen AG i Tyskland to nye motorvogne. De blev kaldt lynettetog. Det nye tog var en fiks lille sag. Moderne design og farvevalg, god komfort samt hurtig acceleration. Sammenlignet



Lynettetogene modtages i Odder den 4. maj 1968. Driftsbestyrer S. H. Nielsen (R), Odderbanen, Ingenieur Flügge, Waggonfabrik Uerdingen, og Værkmester O. Petersen. Foto: Per Hauberg.

havde førerrum i begge ender, så de kunne køre alene. Med i købet fulgte også tre styrevogne også med førerrum i begge ender. Motorvogne og styrevogne kunne dermed kobles sammen og toget kunne be-



Odderbanens samlede flåde af lynettetog ses her i Aarhus i maj 1968. Foto: Per Hauberg.



Lynettetog på Boulstrup station i 1976. Foto: Per Hauberg.

tjenes af lokomotivføreren fra det førerrum, der var forrest i køreretningen. Det var et meget alsidigt og fleksibelt tog. Da alle vogne var udstyret med normale koblinger, kunne der også, når der var behov for det, tages en gods- eller en postvogn på slæb. Toget var rigtig godt tænkt. Det helt rigtige til en lille privatbane. Efterhånden som der kom flere passagerer, viste det sig, at en enkeltkørende motorvogn var for lille til Odderbanens tog. Derfor blev togene ombygget til at køre fast sammenkoblet med en motorvogn og en styrevogn. Siden blev køretøjsparken udvidet med adskillige lynettetog. Der blev også anskaffet mellemvogne, således at der kunne køres med trevognstog. Det var der behov for i myldretiden.

Fjernstyring

I løbet af 1978-79 får stationerne nye

relæsikringsanlæg, og de bliver fjernstyret fra en ny fjernstyringscentral på Odder Station. Nu er det ikke længere nødvendigt med personale på stationerne for at kunne afvikle toggangen. Fra fjernstyringscentralen er det muligt at omstille sporskifter og stille signal for togene på de fjernstyrede stationer.



Odderbanens fjernstyringscentral. Foto: Odderbanen.



Hov Station i 1966. Foto: Per Hauberg.

Hov banen nedlægges

Delstrækningen Odder-Hov blev nedlagt den 21. maj 1977. Sporet var nedslidt, og skulle driften fortsætte, ville det kræve investering i en sporfornyelse. Endvidere havde planlæggerne udset sig den nedlagte banes tracé til et nyt vejanlæg. Forud var gået en beslutning på banens generalforsamling om, at banen skulle nedlægges. Hovbanen havde ikke voldsom stor trafik, og nyt spor og nye tog ville medføre betydelige omkostninger. Dertil kom så også det forhold, at kommunerne skulle være med til at dække banens underskud. Så ingen var forhippet på at betale for at holde Hovbanen i live. Beslutningen burde dog have været revurderet ikke mindst set i lyset af Energikrisen i 1973.

Postekspeditioner

Siden Odderbanens start var post blevet

transporteret med togene, og på stationerne varetog banens personale postekspeditionen. Det betød, at der var personale på stationerne fra omkring klokken seks morgen til klokken seks aften. Godt nok med et par pauser ind imellem. Om morgenen kom posten med toget. Posten skulle sorteres op til de forskellige postbude, og anbefalede breve samt værdiforsendelse skulle der holdes strikt regnskab med. Formiddag og eftermiddag var der åbent for postekspedition. På en tid, hvor der ikke fandtes e-mails og mobiltelefoner, blev der skrevet og sendt mange breve. Før netbankernes tid skete stort set al betalingsformidling ved hjælp af Giro. Næsten alt blev betalt på giro kort og stort set alle havde ærinde på posthuset. Om aftenen skulle posten afsendes med toget, inden personalet kunne holde fri. Mallings og Tranbjerg var store postekspeditioner. En meget stor virksomhed med store mængder



Toget fra Hov er i 1970 ankommet til Odder Station. Dengang befordrede mange tog post. Foto: Georg Schmidt

post var Jydsk Telefon i Tranbjerg. Telefonregninger til selskabets store dækningsområde blev dengang udsendt som brev. Et så



Lynettetog på Odder Station. Toget har en postvogn med på slæb. Foto: Georg Schmidt

stort selskab havde i øvrigt en omfattende korrespondance med abonnenter og leverandører. Det skete tidligere pr. post.

I 1990 overtager Postvæsenet selv ekspeditionen af post på stationerne, og transporten af post var blevet overtaget af biler. Postekspeditionerne kunne også sælge abonnements- og klippekort til togene. Så selv om jernbanestationen var blevet til et posthus, var det stadig muligt at få fornyet sit togbort.

Odderbanen som nærbane til Aarhus

Odderbanen har et ganske særligt aktiv. Nemlig den kendsgerning at banen har endestation i landets næststørste by. Mange andre privatbaner, der for længst er nedlagt, led under en kringlet linjeføring eller en overgangsstation til Statsbanerne – og dermed til det øvrige jernbanenet – der var placeret et sted, der ikke genererede nogen større trafik. Anderledes var det med Aarhus. En by af den størrelse har mange



Godstoget fra Odder til Aarhus gør ophold i Malling, hvor togføreren og en mand fra stationen indlæsser stykgods. Billedet er fra 1970, hvor der stadig var masser af gods med Odderbanen. Den bagerste vogn er en ældre sag fra 1929, en personvogn med postafdeling. Foto: Georg Schmidt.

arbejdspladser, der naturligt medfører en betydelig bolig-arbejdssted trafik. Det indså man tidligt hos Odderbanen og agerede derefter. Det kom til at betyde gode forbindelser. Det kom også til at betyde anlæg af nye standsningssteder.

I 1971 indførte Odderbanen faste minuttal i togenes køreplaner. Samtidig blev rejsetiden mellem Odder og Aarhus reduceret til 37 minutter. Senere blev der indført halvtimesdrift og endelig kom der supplerende tog i myldretiderne. De særlige myldretidstog, der ikke standsede ved alle stationer, fræsede afsted og gjorde turen mellem banens endestationer på en halv

time. Det siger sig selv, at et så godt udbud i den kollektive trafik trak folk til. I 1987 nåede Odderbanen op på 1 million rejsende om året.

Odderbanen fylder 100 år

I 1984 kunne Odderbanen fejre 100 års jubilæum. Det blev fejret med kørsel med damptog. Samme år lukker FDB sit central-lager i Viby. Det medfører et kraftigt fald i mængden af transporteret gods. I løbet af det næste årti forsvandt såvel stykgods-som vognladningstrafik helt fra banen. Og Viby Station, der havde været en meget stor godsstation, lukkede til sidst.



Godstog rangerer på sidesporet til FDB i 1973. Foto: Georg Schmidt.

Midt om natten

I december 1988 prøver Odderbanen noget helt nyt. Næmlig natkørsel i forbindelse med de traditionelle julefrokoster. Ideen er, at folk skal tage toget og lade bilen stå. Togene kører natten efter fredag og natten efter lørdag. Ideen slår an og rigtig mange tager toget hjem.

Togene bliver enmandsbetjent

I 1998 bliver togene enmandsbetjent. Det vil sige, at de kun er betjent af lokomotivføreren. Togpersonalet, der sælger og kontrollerer billet, bortfalder. I stedet kommer der stikprøvekontrol udført af såkaldte togrevisorer. Billetter skal nu købes i en automat, der er opstillet på stationen. Der er dog stadig billetsalg på Odder Station.

Privatbanerne overgår til amterne

I 2001 blev det ved lov besluttet, at de

statslige aktier i landets privatbaner skulle overdrages fra staten til amterne. Det betød umiddelbart ikke så meget for Odderbanen. Statens aktiepost var nemlig meget lille. Men da Aarhus Amt, der i forvejen havde 19 % af aktierne, købte de aktier som Aarhus Kommune havde, 26 % og også de aktier, som Odder Kommune havde, 22 %, blev Aarhus Amt nu hovedaktionær.

Nyt elektronisk fjernstyringssystem

I januar 2002 fik Odderbanen nyt fuldelektronisk fjernstyringssystem. Sammenlignet med Odderbanens tidligere anlæg og sædvanlig privatbanestandard var det nye anlæg meget avanceret. Det blev nu muligt, at to tog kunne ankomme til en krydsningsstation samtidig. En krydsningsstation er en station med vigespor på den enkeltsprede bane, hvor togene kan møde hinanden. Fjernstyringsanlægget har også automatisk

drift, således at det ”kan passe sig selv.” Det kender køreplanen, omstiller sporskifter og stiller signal for togene på det rette sted i rette tid. Skulle et tog blive forsinket, så tager systemet også hånd om det og sørger for, at en krydsning bliver forlagt til en anden station. Fjernstyringsanlægget kan betjenes fra en central på Odder Station eller fra en anden i Banedanmarks kommandopost i Aarhus. Fra april 2002 betjente Banedanmarks personale anlægget om aftenen og i weekenden. I 2005 blev det til, at Banedanmark helt overtog betjeningen.

Odderbanen i stormvejr

I efteråret 2007 havde Odderbanen besøg

af Trafikstyrelsen. Det var der ikke noget nyt i. Trafikstyrelsen havde i flere år været myndighed på området og havde tidligere godkendt sikkerheden på banen. Det var sket ved, at styrelsen tildelte Odderbanen et såkaldt sikkerhedscertifikat. Nu var Odderbanen knap så heldig. Trafikstyrelsen gik i bogstaveligste forstand ”i dybden” ved gennemgang af dokumentationen af såvel banens overbygning som banens underbygning. Det, der i fagsproget kaldes overbygningen er skinner, sveller og ballast. Underbygningen er ”det som bærer overbygningen.” Det er underballast og underliggende jordlag samt broer. Banen var ikke, som den skulle være. Det endte



Sporene på Odderbanen er blevet vedligeholdt gennem mange år. Her er Odderbanens personale assisteret af personale fra DSB i gang med sporarbejde på Viby J station i 1972. Foto: Georg Schmidt.



Sporombygning i 2008 ved Tranbjerg Station. Foto: Per Hauberg.

med, at Trafikstyrelsen i september 2007 forlangte driften indstillet. Odderbanen var nødt til at køre togene i remise. Herefter fik man travlt med at udbedre de kritiske fejl ved sporet. Efter godt en uges tid kunne togtrafikken genoptages i normalt omfang. Godt en uges stop i trafikken syner ikke af meget sammenlignet med de senere års lange spærringer af banestrækninger både her og der. Men historien om Odderbanen fyldte meget i mediernes. Måske også lidt for meget.

Sporombygning i 2008

Sporet fra Odder til Beder var nedslidt og trængte hårdt til fornyelse. En sporombygning havde da også været på dagsordenen, allerede mens Odderbanen hørte under Aarhus Amt. Men da det viste sig, at

strækningen Beder-Tranbjerg også trængte til fornyelse, blev det besluttet også at tage denne delstrækning med. Det betød en ændret projektering af arbejdet. Det tog tid; derfor kom arbejdet først i gang senere end oprindelig tænkt. Opgaven blev sendt i udbud i foråret 2008 og blev vundet af Balfour Beatty Rail AB.

Sporombygningen startede i juni 2008, og al toggang blev indstillet mellem Odder og Tranbjerg. Da Tranbjerg Station også skulle ombygges, måtte togene fra Aarhus vende ved trinbrættet Gunnar Clausens Vej. Sporombygningen var delt i tre etaper: Tranbjerg Station, Tranbjerg-Malling og Malling-Odder. Den første etape, der kun omfattede Tranbjerg Station holdt tidsplanen. Jordarbejderne viste sig imidlertid at være mere omfattende end først antaget.

Derfor trak det ud med at blive færdige med de to sidste etaper. Det lykkedes dog til sidst og endelig den 15. november kunne togene køre hele vejen til Odder igen.

Odderbanen bliver til Midtjyske Jernbaner

Da Odderbanen ikke levede op til Trafikstyrelsens krav til en infrastrukturforvalter, manglede Region Midtjylland og Midttrafik en infrastrukturforvalter. Privatbanerne var i forbindelse med kommunalreformen i 2007 overgået fra amterne til regionerne. Hel digvis havde Region Midtjylland en anden infrastrukturforvalter, nemlig Lemvigbanen, der havde hovedkontor i Lemvig. Enden på visen blev, at Lemvigbanen også blev infrastrukturforvalter for Odderbanen. Midtjyske Jernbaner opstod i 2008 efter en fusion mellem Lemvigbanen og Odderbanen. Grundlaget for fusionen var, blandt andet,

et ønske om en større jernbanevirksomhed, så virksomheden bedre kunne håndtere de stigende jernbanesikkerhedsmæssige krav. Midtjyske Jernbaner er infrastrukturforvalteren og Midtjyske Jernbaner Drift er jernbanevirksomheden. Så med gyldighed fra maj 2008 hedder virksomheden ikke længere Hads-Ning Herreders Jernbane eller Odderbanen, som den hedder i daglig tale. I daglig praksis har navneskiftet dog ikke den store betydning. Banen bliver stadig kaldt det, den er, nemlig Odderbanen. På den køreplan, som Midttrafik udgiver, står der da også på forsiden med store bogstaver: ODDERBANEN.

Al den snak om samdrift

Gennem mange år havde der været talt om samdrift. Tanken var, at der skulle etableres en århusiansk nærbane med samdrift mellem Odder og Grenaa. Der blev talt og



Alt imens samdriften lod vente på sig kørte Odderbanens lynnettetoget ufortrødent videre. Foto: Per Hauberg.



Odderbanens tog er ankommet til Aarhus H en vinterdag. Foto: Georg Schmidt.

skrevet i næsten en uendelighed. Dog uden synlige resultater.

I 1996 var DSB ude med et i sandhed "godt tilbud" om at overtage trafikken på Odderbanen. DSB argumenterede med, at DSB ikke behøvede at afskrive sine tog, "man har dem jo alligevel." Videre hed det, "DSB behøver ikke at medregne ekstra omkostninger til administration." I sandhed nye toner i forbindelse med udarbejdelse af rentabilitetsberegninger. DSB's tilbud lød næsten for godt til at være sandt. Det var det nok også. I alt fald blev det ikke til noget på det grundlag.

I 1998 fik Aarhus H nyt fuldelektronisk sikringsanlæg. Forud var gået en større sporombygning, hvor stationens sporanlæg blev forenklet. Der havde godt nok gennem adskillige år været talt om samdrift af Grenaabanen og Odderbanen, men på det tidspunkt, hvor sporombygningen blev

gennemført, var der ikke noget konkret i støbeskeen. Derfor endte det med, at Odderbanen kun fik forbindelse til spor 7 på Aarhus H. Skulle det en skønne dag ende med, at der kom samdrift, ville Grenaabanens og Odderbanens tog ikke kunne komme forbi hinanden på Aarhus H. En mildt sagt kortsigtet løsning. Det uheldige i den konstruktion blev senere indset. Odderbanens sporforløb blev ændret, så der blev forbindelse til både spor 6 og spor 7. Det skete i 2004 og medførte ombygning af spor- og sikringsanlæg.

Men ak, der kom ikke ved samme lejlighed samdrift. Til gengæld betød en ny køreplan på Grenaabanen, at to af Grenaabanens tog mødtes på Aarhus H. Det ene i spor 6 og det andet i spor 7. Det medførte trængsel. Følgen var, at Odderbanens tog nogle gange skulle køre meget langsomt ind til perronen, fordi der i det spor, som Odder-

banens tog skulle ankomme i, allerede holdt et af Grenaabanens tog. Den langsomme indkørsel medførte til tider, at Odderbanens tog ankom så sent, at det samtidig var afgangstid for Grenaatoget. Passagerne, der skulle skifte tog, kunne således opleve, at når de steg ud på perronen fra Oddertoget, ja, så var det lige præcis samtidig med, at toget længere fremme ved perronen satte i gang! Det var alt andet end "samdrift", og de rejsende tog sig til hovedet.

Først i det nye årtusinde (2004) blev der igen talt om samdrift. Når der kom nye tog til Svendborgbanen, kunne der på denne bane frigøres Desiro-tog, der kunne indsættes på Grenaabanen. Ved samme lejlighed skulle Grenaabanen opgraderes til højere hastighed, have nye sikrings- fjernstyrings- og togkontrolanlæg samt ny køreplan. Det kunne kombineres med samdrift med Odderbanen. Troede man. Der var bare lige den hage ved hele historien, at de nye tog til Svendborgbanen, de såkaldte IC 2 tog kom samme sted fra som IC 4 togene. Så det trak ud.

Lidt "samdrift" kom der dog i 2004. Det år blev Viby Station nemlig udbygget, da der også blev anlagt perroner for banestrækningen Aarhus-Skanderborg. Nu kunne man udover at tage med Odderbanens tog også stige på toget hos DSB og ARRIVA.

På et tidspunkt blev der også talt om en ny letbane til Aarhus. Det gjorde ikke en løsning mindre kompliceret. Nu var det nemlig tanken, at Odderbanen skulle være en del af den letbane.

I januar 2011 så det endelig ud til, at der skulle ske noget. DSB og Region Midtjylland indgik en aftale om samdrift på Grenaabanen og Odderbanen. DSB skulle køre togene, altså være jernbanevirksomhed og Midtjyske Jernbaner skulle fortsat være

infrastrukturforvalter. DSB skulle indsætte nye tog af Desiro typen. Begejstringen var stor, i alt fald hos DSB og Region Midtjylland, men noget gik galt. Transportministeren var knap så begejstret. Han reducerede i et svar til Folketingets Transportudvalg aftalen til en "hensigtserklæring".

Så var man lige vidt. Efterfølgende blev der så indgået nye aftaler. Med til historien hører også, at som en del af Trafikforliget af 12. juni 2012 skulle Staten købe fire togsæt og stille dem vederlagsfrit til rådighed for Region Midtjylland. Togsættene blev bare aldrig købt, som nye altså. I stedet brugte Transportministeriet pengene til at købe fire togsæt af DSB. Men det svarede lidt til at fodre hunden med dens egen hale. Materielsituationen hos DSB, der i forvejen var vanskelig på grund af vanskelighederne med IC 4 og IC 2-togene, blev samlet set ikke forbedret.

I de mange år, hvor der blev snakket frem og tilbage om samdrift, uden at der i øvrigt skete noget, levede Odderbanen og dens personale i uvished. Hvad bød fremtiden på for personalet? Kunne man blive? Eller skulle man have ny arbejdsgiver? Og hvordan blev det så?

På værkstedet var det på samme vis. Hvor længe skulle de gamle lynettetog holdes i drift? Ville de blive erstattet af nye tog snart? Eller skulle de holde mange år endnu? Det sidste blev tilfældet. Y-togene blev passet og plejet med kærlig hånd til den sidste dag. De var velholdte og "still going strong". Det kom til udtryk ved en ganske høj driftsstabilitet. Nedbrud, altså tilfælde hvor et tog undervejs på en tur i køreplanen fik motorstop i utide, forekom praktisk taget aldrig.

Men bedre sent end aldrig. Lørdag den 8. december 2012 lykkedes det. Samdrift på strækningen Grena-Aarhus-Odder blev

etableret. På denne dag blev samdriften markeret med gratis pandekager og sandwich til de mange fremmødte, og der var gratiskørsel, hvor det var muligt at prøve de nye Desiro tog.

DSB overtog kørslen på Odderbanen, personale i tog på Odder Station samt værkstedet i Odder. Opstarten blev ikke uden problemer. I den første tid var der forsinkelser, aflysninger og mangelfuld information. Al begyndelse er svær!

Den sidste billet

I 1992 fik billetkontoret på Odder Station en såkaldt ROSA-terminal. Den gav adgang til billet- og reservationssystem hos DSB. Nu blev det muligt online at reservere plads f.eks. til en rejse til København samt udskrive billet med det samme. Terminalen er

siden fornyet, og lige til det sidste var der billetsalg på Odder Station. Her kunne man få oplysninger om togtider og købe billet. Sidste dag med billetsalg på Odder Station var fredag den 26. august 2016. Samme aften kørte det uigenkaldeligt sidste tog.

En fragmenteret jernbanesektor

Da Odderbanen startede, var det hele så nemt. Der var Odderbanen og kun det foretagende. Odderbanen havde en bestyrelse, der var en årlig generalforsamling og direktøren havde ansvaret for banens anlæg og drift. Der var ikke langt fra ord til handling, og mange kokke fordærvede ikke maden.

I det herrens år 2016, hvor Odderbanen sang på sidste vers, så det unægtelig noget anderledes ud. Midtjyske Jernbaner var



*Fredag den 26. august 2016 kørte det sidste tog fra Aarhus til Odder. Her ses toget på Aarhus H.
Foto: Per Hauberg.*



Da vinduesfabrikken VIP-LET skulle have gæster på besøg, blev de befordret i særtog og der blev anlagt et midlertidigt trinbræt ca. 250 meter nord for Boulstrup Station. En sådan anlægsopgave ordnede Odderbanen i en håndvending. Så enkelt er det ikke i dag. Foto: Per Hauberg.

infrastrukturforvalter og havde dermed ansvaret for banestrækningen og dens vedligehold. Dog var Banedanmark infrastrukturforvalter for strækningens overkørselsanlæg. Det var også Banedanmark, der fra deres fjernstyringscentral i Aarhus betjente strækningens fjernstyringsanlæg.

DSB var operatør eller jernbanevirksomhed, som det hedder i fagsproget. Det vil sige, at DSB udførte kørslen og leverede togsæt samt personale i togene. Midttrafik havde ansvaret for information, markedsføring og kvalitetsopfølgning.

Trafik- og Byggestyrelsen er national sikkerhedsmyndighed og skal sikkerhedsgodkende en infrastrukturforvalter samt sikkerhedscertificere en jernbanevirksomhed. Men det stopper ikke her. Skal der ske ændringer af betydning for sikkerheden, og vurderes en sådan ændring at være signifikant, skal der tilknyttes en uvildig tredjepart, en såkaldt assessor. Han skal fore-

tage en uvildig vurdering af risikostyringen og resultatet heraf. Vurderer assessor, at sikkerheden er i orden, kan jernbanevirksomheden eller infrastrukturforvalteren ansøge Trafik- og Byggestyrelsen om en ibrugtagningstilladelse til et nyt spor eller et nyt togsæt.

Noget bureaukratisk vil nogle sikkert mene. Men uanset hvad, så har Odderbanen bevist at også det, kunne den klare. Og det er egentlig ganske godt gået. Når toget nu i bogstaveligste forstand er kørt, er det ikke fordi Odderbanen forsvinder. Den bliver bare ombygget til letbane med elektrisk drift. Når ombygningen er færdig, kommer der til at køre nye elektriske tog på banen. En bane som mange sikkert stadig vil kalde Odderbanen.

Arnsborg Arne Schmiegelow Viggo Hansen

Af Herman Rasmussen

Et hus - 2 skæbner

Om morgenen den 5. februar 1961 banker Viggo Hansen, tjener hos forhenværende skibsreder Arne Schmiegelow, på døren til soveværelset. Da gentagne banken ikke giver resultat, åbner Viggo døren. Arne Schmiegelow ligger nøgen på sengen, ud over kanten. Han er død. Dermed er 66 års livsrejse endt.

Han blev født d. 24. juli 1894 i København som ældste barn af dampskibskaptajn Christian Schmiegelow og hustru Thyra Ingeborg Viola, født Meyer. Faderens specielle slægtsnavn fortæller, at der er tale om en slægt af tysk – slavisk (vendisk) oprindelse. Den danske stamfar til slægten var en indvandret læge fra Gnoien i Mecklenburg et halvhundredede kilometer syd for Rostock. Denne Joachim Frederich David Schmiegelow blev godslæge på Holsteinborg. Han var kommet til Danmark omkring 1810 og afsluttede sin uddannelse i

København. Han oprettede den første sygekasse i landet sammen med grev F.A.Holstein.

Christian Schmiegelows forældre dør, da han er barn, og han bliver adopteret af en farbror, som er malermester.

Christian Schmiegelow var startet som helt ung med at gå til søs – imod sin plejefars ønske. Denne ville have, at han skulle være læge. Resten af livet havde han et meget anstrengt forhold til plejefaderen, der var en stor malermester i København.

Christian S. blev siden kaptajn i handelsflåden, uddannet på Københavns



Skibsreder Arne Schmiegelow (1894-1961). Foto: Slægtsbogen

navigations-skole. Hans ambition var at blive skibsreder. Hans selvopfattelse var, at det med at bestemme kunne han lige så godt selv gøre, som de skibsredere han sejlede under. I 1889 stiftede han sammen med kaptajn Ditlev Torm Dampskibsselskabet Torm A/S. I starten med ét skib, "Alice", sejlede Schmiegelow som kaptajn, og Torm tog sig af rederivirksomheden. De fik nogle flere skibe, men kørte hele tiden en meget forsigtig og økonomisk linie. - Det gik godt.

Den nystartede erhvervsmand, H.N. Andersen, stifteren af ØK, Østasiatisk Kompagni, ville også have et rederi til at besejle sine besiddelser i Østen. H.N. Andersen havde fået øje på Christian Schmiegelow og ansatte ham som leder af den nystartede søfartsafdeling. Senere blev han direktør – og nærmest H.N. Andersens højre hånd.

Han beholdt sin store ejerandel af "Torm" og blev formand for bestyrelsen. Navneskikken for rederiet Torms skibe var pigenavne. Her satte Christian Schmiegelow sit præg. Hans hustrus fornavne nød opkald - efterfulgt af et S for Schmiegelow: Thyra S, Ingeborg S og Viola. Hans 2. kone blev også opkaldt : Olga S. Plejemoderen, som han holdt meget af, opkaldtes ligeledes: Tekla.

Arne og hans søskende

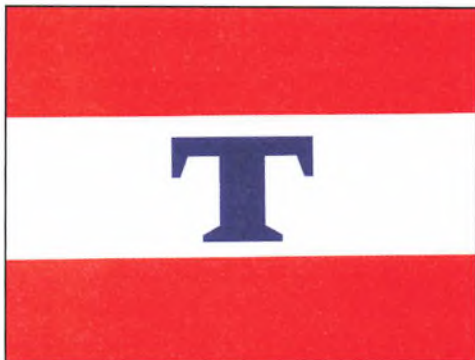
Arne Schmiegelow, der var ældste barn i søskendeflokken (1894), fik 4 søskende: Finn (1896), Vagn (1899), Eigil (1903) og Thyra Ingeborg (1905). Den sidste var opkaldt efter sin mor, der døde kort efter hendes fødsel. Moderen blev 34 år gammel.

I 1912 giftede Christian S. sig med sin første kones storesøster Olga. Hun var skuespillerinde og havde boet hos dem som

ugift. Ifølge Schmiegelow-slægtsbogen havde børnene vænnet sig af med at have en mor, så Olga, der kendte børnene, havde noget af en opgave, som der står: "... hun havde svært ved at nægte dem noget" - altså de blev møgforkælet. Noget som slægtsbogen er inde på i anden sammenhæng, Christians forkælelse af sine børn. Her skriver en slægtning, Arthur Schmiegelow: "I familiens skød var Christian S. både betænksom og venlig, ja næsten for blød overfor børnene efter min mening."

Han havde også mulighed for det økonomisk. På det område gik det ham godt. Udover herskabslejligheden i Stavangergade 6, 3.sal på Østerbro, havde han en arkitekttegnet sommerbolig i Vedbæk, "Skrænten". Altså forkælelsen: Arne fik en god uddannelse og god ansættelse (herom senere). Både Finn og Vagn rejste til Argentina og startede virksomhed der. Til Eigil blev der købt en herregård, Rodstenseje ved Odder, noget der omtales senere. Thyra fik også en god medgift med.

Arne skulle gå rederivejen. Han tog studentereksamen i 1913. Herefter uddannet i rederivirksomhed i Tyskland, England og Frankrig. Et træk fra denne tid har han senere fortalt om til sine havefolk i Svejlbæk - og det har nu ikke meget med forkælelse at gøre. Da han var i England under sin uddannelse, fik han ikke meget i løn. Et typisk træk ved uddannelser, der senere giver høj indkomst som fx advokater. Han skrev hjem og bad om penge til rejsen hjem til jul. Det har været lige omkring 1. verdenskrig. Faderen svarede ham, at hvis han ikke kunne skaffe pengene derovre, kunne han blive der i julen. I øvrigt fortalte han en del om sin uddannelse, da han kom til Svejlbæk, specielt til sine ansatte på Arnsborg.



Rederiet Torms bomærke og rederiflag

Foto : Tormbådene

Skibsreder

Da Arne kommer hjem fra sit ophold i udlandet, bliver han ansat i rederiet Torm i 1917. Faderen kan meget let have haft en finger med i spillet her med sin store ejerandel af rederiet. Der går 4 år, hvorefter han bliver prokurist, en fin titel som fortæller, at han har prokura, d.v.s. ret til at tegne firmaet udadtil og indgå bindende kontrakter.

Allerede i 1922 bliver han reder i selskabet. Det kan oversættes til

forretningsfører, at han leder selskabet på ejernes vegne. Der hører så traditionelt en ejerandel med til stillingen i form af aktier. Det kendes også i dag, fx i rederiet A.P.Møller. For øvrigt bliver han reder i selskabet sammen med Axel Kampen, der er lidt ældre end Arne S. Kampen har været med i rederiet Torm siden Ditlev Torms død i 1907, han forbliver som skibsreder indtil 1964. Sammen med Arne S. stod han for Torms særkende som pioner med skibstyper, skibsudrustning og personalepolitik. Senere indgår skibsreder Carl Mazanti Andersen, som stammer fra Svendborg.

De 3 omtalte skibsredere: Axel Kampen, Arne Schmiegelow og Carl Manzanti Andersen blev ofte senere i livet af bestyrelsesformand Poul Frigast omtalt som ”..store ledere”. Disse 3 deltog med held i flådens opbygning efter 1. og 2.verdenskrig. Under 1. verdenskrig mistede Torm 4 skibe ved krigsforlis og solgte nogle skibe. Under 2. verdenskrig mistede rederiet 12 skibe. Da krigen brød ud i Danmark d. 9. april 1940, befandt 14 af rederiets skibe sig ude



”Aslaug”, rederiet Torm, dampskib, bygget 1927.

Skibet var hovedperson i filmen ”Martha” som Erik Balling lavede for Nordisk Film i 1967. Gamle søfolk var begejstrede for filmen. Foto: Tormbådene

i verden, hvor de hele krigen sejlede for de allierede. Heraf krigsforliste 6 skibe. Inden april 1940 var 3 skibe krigsforlist. De 7 skibe, som var i nærheden af Danmark, sejlede hele krigen i nærområdet, bl.a. beskæftiget med den såkaldte pligtsejlad, som bragte forsyninger, især kul, til landet. Dette blev styret af den danske stat.

Efter d. 5. maj 1945 var der 11 skibe tilbage. 7 dampskibe og 4 motorskibe. De 3 skibsredere genopbyggede igen flåden og havde held med det. De tidligere ruter blev igen besejlet. Frugtruten fra Middelhavet til Nordeuropa og Nordamerika, fra Spanien, Italien og senere Israel - især appelsiner, dadler fra Den persiske Golf og æbler fra Canada. Der var også linjetrafik, som er fast rutefart, mellem Nord- og Sydamerika. I 30'erne var der kommet en ny rute mellem USA og Afrika. Rederiet klarede sig godt.

Rederiet

Om rederiet generelt skriver Erhvervshistorisk Årbog 1961, at "...Torm var blandt landets 10 største rederier uden dog at præge branchens udvikling. Derimod var rederiet præget af ledelsesmæssig og strategisk stabilitet".

I 1930'erne var Torm Danmarks 6. største rederi. I rækkefølge før Torm: ØK - DFDS - A. P. Møller - J. Lauritzen - Norden. I 1950'erne var Torm ligeledes nummer 6 i rækkefølge af de foranliggende: A.P.Møller - ØK - DFDS - J. Lauritzen - Dansk-Fransk.

Rederiet har altid udbetalt høje udbytter. I en bog ved rederiets 115 år fødselsdag skriver redaktør Erik Eriksen: "Torm har altid haft ord for at være et ærligt og redeligt firma".

For øvrigt fik alle rederiet skibe tilføjet navnet "Torm" fra 1951, fx. "Ragnhild" blev til "Ragnhild Torm".

Velhavende mand

Det gode arbejde hos Torm - og den gode succes her giver gode penge. Som skibsreder har han helt sikkert haft aktier i foretagendet, og disse øgede Arne Schmiegelows velstand.

Han vil gerne vise sin status og nyde godt af sine penge. I 1928 overtager han efter sin far et pragteksemplar af en bil. En Rolls Royce "Silver Ghost" med kaleche, som Christian Schmiegelow har købt i 1915.



En Rolls Royce Silver Ghost som Arne Schmiegelow overtog efter sin far i 1927. Foto: Slægtsbogen

Arne S. bygger sig en stor villa på Bernstorffsvej 30 i Hellerup. Den opføres af arkitekterne Curt von Lüttichau og Alfred Skjøt-Pedersen i 1927. Villaen er nævnt blandt arkitektparrets værker. I dag er haven frasolgt og huset er Vietnams ambassade. Hvornår han frasælger villaen ved jeg ikke, men det sker i hvert fald, da han fast flytter til Svejlbæk ca. 1950.

I villaen holder han hushovmester, Georg Karlo Hansen, jævnaldrende med Arne S., og født i København og husjomfru, Olga



"Arnsborg" sommerboligen i Svejlbæk fra 1938.

Foto: Salgsopstillingen

Bolette Hansen, født Pedersen, gift med hushovmesteren. Hun er lidt yngre og født i Veng ved Skanderborg, hvor hendes far var skovfoged. Parret blev gift 1926.

Hushovmesterparret følger med, når Arne Schmiegelow (AS) forlægger residensen til Svejlbæk om sommeren - og de køber hus i Svejlbæk i 1950'erne med hjælp af AS, dengang på Edvard Egebergvej 67. Her bor de i mange år og arbejder for AS. Folk, jeg har talt med, beskriver Georg Karlo som en grov, rødmosset og noget fordrunken person, mens Olga var nydelig, fin med megen pynt i vinduerne og skrap over for mandens drikkeri, dette var nok nødvendigt.

Arnsborg

Husejeren Arne Schmiegelow er ved Folketællingen i 1930 nævnt som ugift. I 1938 køber han et stykke jord ud mod Julsø af Linå Vesterskov og lader opføre en

sommerbolig, som han kalder "Arnsborg", det ligger lige til højrebenet, at det betyder "Arnes borg". Han får telefonnummer: Svejlbæk 23.

AS tager afsked som skibsreder i 1950, han er da 56 år gammel. Hans far, Christian Schmiegelow, er død i 1949. Herefter efterfølger AS sin far som bestyrelsesformand i Torm fra 1950 og til 1955. I Kraks Blå Bog har han fra 1949 privatadresse i Svejlbæk, og han betaler skat første gang til Linå Kommune 1952-53. Så altså omkring 1950 er han flyttet hertil - til Svejlbæk.

Men hvorfor bygge sommerhus, eller sommerbolig, i Svejlbæk?

For os som bor her, er det vel ligetil. Og hvis man ser "Arnsborg"s beliggenhed er det klart. Men der var mange andre steder, hvor sommerhuset kunne ligge.

Arnes yngste bror, Eigil Schmiegelow, var "blevet sat i stand til" at købe Rodstenseje ved Odder. Han var blevet godsejer. Rodstenseje blev købt for 700.000 kr. i 1927. Han er meget fortagsom og en energisk natur, der udvikler godssets mejeri til et sandt herregårdsmejeri og senere isfabrik: "Herregårdsis". Ud over egen mælk får han mælken fra Åkjær, den nærliggende herregård. Det bliver en succes.

Han sælger gården til direktør A. W. Nielsen i 1954. Denne har været direktør for Den kongelige grønlandske Handel og bliver fra 1956 administrerende direktør for Carlsberg Bryggerierne.

I de 27 år hvor Eigil S. ejer Rodstenseje sammen med sin kone Stella, har Arne S. helt sikkert besøgt ham. Jeg har et billede, hvor faderen, Christian Schmiegelow,

besøger Eigil. Arne kan under besøg her have stiftet bekendtskab med egnen. Også den ved Julsø.

Et andet moment er, at han måske gerne vil noget væk fra København ind i mellem. Som omtalt under hans villa var han ugift. Mange siger, at han var homoseksuel, antagelig har han selv sagt det til en del. Da han er flyttet fra København til Svejbæk omkring 1950, fortæller han, at hans søskende vil have ham "eksporteret" til Jylland.

En kilde nævner, at familien forsøgte at helbrede ham for "sygdommen" homoseksualitet, ja sådan blev det af videnskaben betragtet helt op mod slutningen af 1900-tallet. Det var opfattelsen blandt nogle amerikanske psykiatere, at man ved elektrisk påvirkningen af hjernen kunne helbrede for



Udsigt fra "Arnsborg". Foto: Salgsopstillingen



Kirkeskibet som Schmiegelow forærede Linå Kirke i 1939. Foto: Forfatteren

”lidelsen”. Om det er dette, der har været på tale i familien, ved jeg selvfølgelig ikke.

Der er folk, som påstår, at hans hushovmester G. K. Hansen også var homoseksuel, og at dennes ægteskab med Olga Bolette var proforma for at skjule det. Yderligere er der nogle, der mener at vide at Arne Schmiegelow havde en aftale med dem om ikke at få børn. Om Georg Karlo Hansen

sagde man, at AS have mødt ham i Hamburg.

Hvorom alting er, synes det klart, at Arne Schmiegelow var homoseksuel, hvilket på hans tid var særdeles problematisk, især når hans samfundsmæssige placering medtænkes. I dag er det noget andet : Det er offentligt accepteret, kendt, erkendt og udbredt.

Arne

Af de mange mennesker, som jeg har talt med om Arne Schmiegelow, er det påfaldende få, der har set ham. Han har selvfølgelig været i lokalmiljøet, men har ikke blandet sig meget.

Dem, som har set ham, nævner, at han var høj, statelig – og noget rødmosset. Jeg har hørt om en ung mand, der i slutningen af 1930'erne ville ud at sejle på langfart. Han opsøgte så flere rederier i København, bl.a. Torm. Han skal have talt med Arne Schmiegelow, da AS så, at han havde beskidte negle, skal han have sagt til den unge mand Erik: ”De kan komme igen, når deres negle er rene.” Erik ville gerne ud at sejle som dæksdreng.

I 1939 henvender Arne Schmiegelow sig til den lokale kirke i Linå. Han spørger pastor Blenker om kirken er interesseret i at modtage et kirkeskib som gave. Menighedsråd og præst siger tak til. Alfred Blenker har bag i kirkebogen gjort følgende notat: ”Aar 1939 har skibsrheder A. Schmiegelow, ansat i Dampskibsselskabet ”Torm”, i København, med sommerbolig i ”Arnsborg”, Svejlbæk, Linaa Sogn, skænket og bekostet ophængt i Linaa Kirke en stor Skibsmodel (Caravel).”

Indtil jeg begyndte at forske i Arne Schmiegelow, var dette det eneste, jeg kendte til ham. Siden hen har kyndige folk fundet ud af, at det ikke er en caravel, men en fregat med 40 kanoner fra slutningen af 1600-talet. Havde modellen været et skib, ville det ikke have kunnet sejle. Dertil er masterne alt for store og dybgangen for lille med for voldsom en stævn. Modellen skulle have stået på hans rederkontor i København, Holmens Kanal nr. 42.

Alt i alt en fornem gestus af sognets nye beboer.

Schmiegelow og sognet

Han bliver et velkendt ansigt i Svejlbæk om sommeren. Der er i bogen om Svejlbæk–Sejs et erindringsglimt, hvor han med sin hushovmester ved rattet kører rundt i sognet og på egnen i sin sorte Humber. Bilkyndige fortæller, at en Humber vil kunne sammenlignes i dag med en Rover eller Bentley eller Rolls Royce.



*Schmiegelows bil i Svejlbæk - en Humber Hawk.
Foto: Forfatteren*

Der knytter sig en lille historie til denne bil. Efter Arne Schmiegelows død realiserede hans søskende dødsboet, bl.a. bilen, den omtalte Humber, Humber Hawk. En husmand i Nyløkke ved Haarup med 10 tdr. land bød på den og fik den for 5.000 kr.. Det var Viggo Nielsen. En svigersøn hjalp ham med at ændre den ved at gøre bagsædet flytbart, så kunne den bruges til at køre med nogle sække korn, som han hentede til sine grise hos en bror i Lemming. Svigersønnen husker, at det ikke var en særlig stærk bil, men den havde en fantastisk affjedring. Bilen var meget fornem indvendig med læderbetræk og sølvindsatser. Den kørte nogle få år for Viggo Nielsen, så blev den totalskadet ved et sammenstød i Lemming på vej efter svinefoder. Men ingen personskade. Svigersønnen Thorkild siger, at hvis det havde været Schmiegelows tidligere bil,



Humberen som varebil hos husmand Viggo Nielsen. Foto: Paula Langkjær

Rolls Royce "Silver Ghost", som var blevet skadet, ville han have gjort alt for, at den stadig kørte i dag.

Der er mange små episoder, som knytter sig til den forhenværende skibsreder. Her følger en, som nok er karakteristisk og har positive momenter. Kai Laursen fra Sejs kan berette om en oplevelse, hans far havde med AS.

Omring 1958 var hans mor, far og søster sejlet i åben motorbåd fra Silkeborg. Motoren gik i stå og båden drev ind ved "Arnsborg"s grund. Aftenen nærmede sig. De tilkaldte en taxa fra villaen og blev kørt hjem. Næste dag ville faderen og en kammerat hente båden med den defekte motor v.h.a. kammeratens båd. Kajs far syntes lige, at de skulle sige tak for husly og hjælp. De måtte hjem i taxa igen. De var

blevet "hønefulde" af Arne Schmiegelows servering. Derfor måtte båden vente endnu en dag. Der blev vist ikke sagt "tak for sidst" denne gang.

I bogen om Svejbæk-Sejs før i Tiden fortælles en episode, der nok kan være beskrivende for AS. Hotel "Ludvigslyst" havde under besættelsen først været rekreationshjem for tyske marinere og dernæst flyngingelejr. Det havde taget hårdt på bygningerne, og der forestod store renoveringer. Hotellet skiftede ejer flere gange, og til slut gik det på tvangsauktion. Det blev købt af den største kreditor, skibsreder Schmiegelow, der bød 55.000 kr. Med fulgte en gældsforpligtigelse på 82.000 kr. I alt 137.000 kr. Dette skete i slutningen af 1952 - og marts 1953 solgte han "Ludvigslyst" igen.

Ovenstående viser, at AS havde penge. Hvor meget han tabte, evt. vandt, på denne



Viggo Hansen (1904 - 1981), gartner og tjener hos Arne Schmiegelow. Familiefoto



Restaurant "Ludvigsløst" i Svejbæk.

Foto: Forfatteren

handel, ved jeg ikke. Som forfatteren af den lokalhistoriske bog tørt bemærker: "Han var nok også den, der besøgte stedet, oftest sammen med hovmester Hansen". Og kan jeg tilføje, sammen med Viggo Hansen.

Det var sådan, at da Arne Schmiegelow flyttede fast til Svejbæk, ansatte han Viggo Hansen som gartner. Og senere som tjener.

Viggo Hansen

Viggo Hansen er født i 1904 i Tjæreborg ved Esbjerg. Han er den anden i en søskendeflok på fem. Hans far var dengang fodermester på en stor gård, Krogsgaard. Hans forældre blev gift i 1902 i Glæsborg Sogn. Dengang var hans mor 18 år og stammede fra Gassum nord for Randers,

hun hed Maren Pedersen. Faderen, der hed Søren Hansen, var fodermester på Labinggaard i Framlev Sogn, og han var født i Stautrup ved Aarhus.

Igennem Viggos barndom var forældrene fodermesterpar en række forskellige steder: Tjæreborg, Mundelstrup, Laasby (Østerskovgaard), Skørring ved Galten og Farre.

I et af årene, hvor de er i Rode, Skørring Sogn, omtales faderen som handelsmand. Og i Farre er han benævnt husmand.

Da Viggo er 20 år er han tjenestekarl i Aptrup ved Thorsø i 1924. I 1925 er han karl i Skørring ved Galten.

Da Viggo Hansen dukker op i min optik i Sejs-Svejbæk i slutningen af 1920'erne er



Stensætning af Viggo Hansen hos restauratør Peter Hansen, Juelsøvænget 7. Foto: Forfatteren

han skovarbejder, gartner og stenhugger. Mange af de personer, jeg har talt med, husker ham, og husker ham som dygtig til sit arbejde endog særdeles dygtig som stenhugger og anlægsgartner. Mange har bud efter ham. Da restauratør Peder Hansen fra "Ålekroen" (Onkel Peders Hus) bygger en privatbolig tæt på restauranten, får han Viggo til at lave stensætningen. Den er flot og beliggende på Juelsøvænget 7. Peter og Viggo kendte hinanden godt, da Viggo fangede fisk i "Ålekroen". Fra Ålekroen kendte de også begge skibsrederen.

Han var gift med Magda, og hun var i forholdet noget underkuet. De havde fået de 2 børn Søren Peder i 1933 og Ruth i 1936. Jeg har et notat fra Ruths døb, da bor de i "Stenhuset" i Svejlbæk.

Viggo får kontakt med Arne Schmiegelow, da denne flytter til Svejlbæk for at tage fast ophold her - så vidt jeg kan se. Det sker omkring 1950. I en retssag, der er efter Schmiegelows død, nævner Viggo, at han var gartner og tjener der, han er således ansat godt 10 år hos ham.

Viggo Hansen er en slank og meget adræt mand, der med godt humør klarer sine opgaver. Han kunne flække en sten i et hug ved at studere dens struktur - og klatrede i træer "som en abe". Ved sin ligefremme facon og ærlighed er han behagelig at omgås. Han kan godt li' en øl eller to eller flere, og det kan skibsrederen også, så de to bliver drikkebrødre. Mange er de beretninger, jeg har hørt om deres meritter.

Viggo og Magda flytter ind i portnerboligen på "Armsborg". Direkte telefonforbindelse fra hovedhuset til portnerboligen gør, at Viggo kan tilkaldes til diverse opgaver, hvornår det skal være. Ofte angår de drikkeri, som tit går ud af huset. Til Ålekroen, Ludvigslust, Ny Hattenæs, Linå Kro, Svejebak Færgetro – Høver Kro er også nævnt.

Så vidt jeg kan finde ud af, var også hans gamle hushovmester, Georg Karlo Hansen, fra villaen i Hellerup i hans tjeneste. Her var hovmester Hansens kone, Olga Bolette Hansen husjomfru. De havde som omtalt bygget et hus på Edvard Egebergsvej, i dag Svejebak Søvej nr. 16. Hushovmesteren gik hver dag fra boligen til arbejde på "Armsborg". Han var også Schmiegelows chauffør.

Mange nævner turen/turene til Paris. De vedholdende rygter vil vide, at når

skibsrederen rigtig skulle lufte sig, tog han sammen med Viggo til Paris i taxa. Jeg har stillet mig meget tvivlende overfor rygten. Men Viggos barnebarn siger, at den er god nok. Han har historien fra sin farmor, Magda, Viggos kone. Ture, som kunne tage op til en uge og som for øvrigt også kunne gå til Hamburg. Også München har været nævnt. En ekstravagance de fleste af os ikke kan sætte os ind i, og som i hvert fald kræver en særdeles vespækket tegnebog.

Den lokale vognmand deltog ikke i disse ture. Det var Niels Nielsen fra Linå, Niels Chauffør kaldet. Hans datter har fortalt, at han har kørt mange branderter hjem til "Armsborg". Men hans licens gik kun til grænsen.

Selvfølgerig drak Viggo også meget. Og en beretning viser, at når de var på kro, var det Viggo, der førte det store ord: "Skal vi ikke have en til, Schmiegelow". Viggo



Portnerboligen hvor Magda og Viggo Hansen boede i en årrække. Foto: Salgsopstillingen



Indkørslen til "Arnsborg". Årstallet 1938 ses på søjlen. Foto: salgsoptilligen.

bestilte, og AS betalte. Når Viggo var fuld, som det forstås skete det jævnligt, kunne han finde på at spørge sine børnebørn, om de ville med over på Arnsborg og se "guldtallerkenene". Han var tydeligvis også imponeret af skibsrederens rigdom.

Arne Schmiegelow blev fundet død i sin seng. Politiet kom, som de skal i den slags tilfælde. En af dem spurgte let spøgende Viggo: Er det dig der har slået ham ihjel?

Viggo svarede betjenten: "Er du tosset, mand. Tror du man dræber hønen, der lægger guldæg!"

Tiden der fulgte

Efter Arne Schmiegelows død kom det til en retssag om hans testamente. I dette stod, at Viggo Hansen skulle arve 50.000 kr. og nogle andre ting: en motorbåd, et køleskab, et havemøblement og skibsrederens personlige garderobe. Boet blev bestyret

af AS gamle kollega som skibsreder, Carl Mazanti Andersen, og landsretssagfører Svend E. Kuhn, København. De ville kun udbetale 29.000 kr. til Viggo Hansen eller gartner Hansen, som Silkeborg Avis kalder ham. Viggo fik fri proces. Hans sagfører var Jon Gudmundsen. Viggo ville erkende, at han havde fået 10.000 som forskud, men han krævede desuden 11.000 kr., som i 1961 var mange penge. En omregning siger, at det er det samme som 140.000 kr. i dag. Hvem-Hvad-Hvor fra 1962 viser, at en ufaglært arbejder fik 12.000 kr. om året.

Vestre Landsret gav Viggo ret. Han fik sine 11.000 kr. med mere. Viggo havde også stævnet boet for feriepengene fra sidste år - og fået medhold.

Viggo købte en landejendom i Resebro for pengene. Stedet havde også en besætning af dyr. Den tidligere gartner på "Arnsborg" ville tilsyneladende leve som

husmand. Men som en slægtning fortæller, blev pengene hovedsagelig lagt på Svostrup Kro. I sidste ende blev der dog til et lille hus i Svejbæk.

Han fortsatte med sine gamle færdigheder i Svejbæk. Et af hans tricks var, når han skulle grave en kabelgrøft for fx Jysk Telefon, at stille 2 bajere et stykke fremme og sige: "Nu skal jeg komme efter jer." Og det gjorde han. Ud af de mange færdigheder han havde, kunne han også slagte grise.

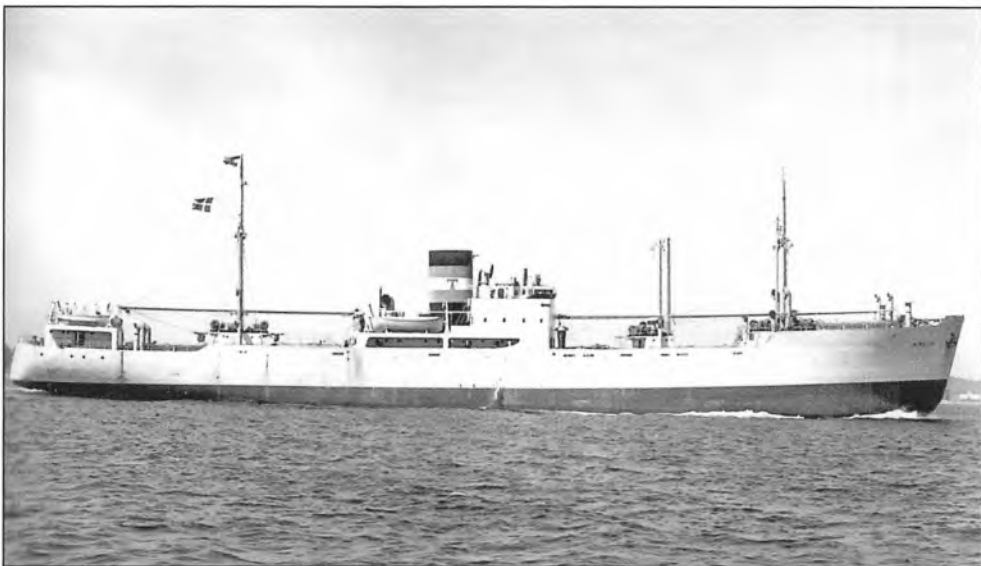
Engang skulle Balslevs på Edvard Egebergsvej have fjernet et stråhytte, som en af døtrene havde bygget i haven. Der gik bud efter Viggo, som sagde: "Sæt en bombe under den". Hvorpå han satte en tændstik til og brændte den af.

Viggo blev 76 år gammel, han døde 1981. Magda blev meget ældre, fik rolige år til sidst kan man sige. Hun døde i år 2000, 94 år gammel.

De boede da på Åstiftelsen på Åhavevej. En bemærkelsesværdig mand. Som en siger: Han var optimist - frisk - ordholden - og han kunne lide en bajer.

Afslutning

Viggo blev også en slags skibsreder. Arne Schmiegelow gjorde ham til skipper på sin speedbåd, chriskraft, som en sådan blev kaldt i min barndom. Det var en lækker sag bygget i mahogni og lakeret. "Arnsborg" havde egen bådebro, så der har båden haft hjemme et oplagt sted med husets placering ved Julsø. Der fortælles en episode om AS og Viggos brug af båden. Den blev også brugt til restaurationsbesøg. Efter besøg på Ny Hattenæs og rigelig indtagelse af de våde varer sejlede de derfra i højt humør. For fuld kraft ud midt i en flok optimistjoller fra Sejs. Det var ikke godt, våde blev de, og måske er nogle væltet. En historie verserer, at Arne Schmiegelow forsynede Sejs Sejlklub med en forsvarlig



En af rederiet Torms køleskibe, "Kirsten Torm", bygget 1947. Sejlede bl.a. med appelsiner.

Foto: Tormbådene

check for tort og svie. Mona Laursen fra Sejs har undersøgt sejlklubben's gamle regnskaber, men har ikke funder spor af omtalte check.

DØDSANNONCE:



Vor kære broder

Skibsreder

Arne Schmiegelow

Døde d. 5. febr. 1961

Søskende

Efter afdødes ønske har bisættelsen fundet sted i dybeste stilhed.

Efter skibsrederens død realiserede hans arvinger, det vil sige hans søskende, hans værdier. Det har ikke været mulig for mig at få adgang til skiftet efter Arne Schmiegelows død. Men efter omtalen i Silkeborg Avis af Viggo Hansens retssag mod boet kaldes AS for meget velsitueret, så der har været rigeligt til arvingerne. En kilde fortæller, at Kaj Neckelmann, fabrikant fra Silkeborg, købte "Arnsborg" for 300.000 kr. Et almindeligt hus i Svejlbæk i 1961 kostede 20 - 25.000 kr..

AS havde en betydelig samling af sølvtøj. Denne blev solgt fra broderen, Eigil Schmiegelows private bopæl på Rislundvej 16 i Risskov. Broderen havde som tidligere

nævnt ejet godset Rodstenseje ved Odder fra 1927 - 1954. Han var altså godsejer, men under omtalen af salget af sølvtøjet kalder avisen ham direktør. Salget foregik af flere omgange.

Her følger en oversigt over Arnborgs ejere gennem årene:

Arne Schmiegelow	1938 - 1961
Kaj Neckelmann	1961 - 1967
John Grosbøl	1968 - 1975
Jysk Kabel Aktieselskab	1975 - 1980
<i>Ved direktør Nygaard Andersen</i>	
Knud Verner Jensen	1980 - 2016

Huset er her i 2016 udbudt til salg for 28,5 mill. Kr.

Mine tanker

Det har været yderst interessant at forsøge at komme lidt tættere på Arne Schmiegelow. Det har ikke været nemt, da kilderne har været sparsomme, især dem, som bringer os nærmere på personen. Så der er hentet brudstykker mange steder fra til portrættet. Jeg har fx heller ikke noget godt foto af ham.

Det viste sig, at denne artikel også blev en historie om Viggo Hansen. Dels er hans liv i en periode vævet tæt sammen Schmiegelows, og dels er han en person, som mange i Sejs-Svejbæk husker. Her mangler også mange præcise detaljer, og der mangler fotos. Men der er mange brikker at sætte et puslespil sammen af.

Begge de herrer var fordrukne, sådan lidt forenklet sagt. Men Viggos overordnede anseelse er positiv. Det samme er ikke tilfældet med Arne Schmiegelow.

Da jeg har den grundanskuelse, at vi alle består af lys- og skyggesider, af plus og minus og af gode og dårlige egenskaber, har jeg prøvet at finde disse sider, også ved AS.

Der er et par små positive episoder, som det er værd at trække frem.

Da han var skibsreder, var et af rederiet ”Torm”s hovedområder sejlads med frugt i køleskibe. Frugt, som til en start blev hentet i Spanien og Italien, men senere også i Israel, Det var de omtalte steder navnlig appelsiner, det drejede sig om. Han er nok blevet ved med at få en kasse appelsiner sendt i ny og næ efter sin fratræden.

En dag, da han hentede en kasse appelsiner på Svejlbæk Station, stod der en flok børn. Han åbnede kassen og delte appelsinerne ud til børnene.

Viggos barnebarn fortæller, at en bror og han i slutningen af 50érne fik foræret en fjernstyret legetøjsbåd, så de også kunne blive skippere på eget skiv.

Arne Schmiegelow har været meget omgængelig med de personer, der er kommet i huset, har været ansat der eller har hjulpet til. Men jeg kender ikke svaret på det spørgsmål, som man kunne stille ham: Hvordan har du det egentlig?

Det allersjoveste ved det hele har været den personlige kontakt, jeg har haft til mange dejlige mennesker i denne sag.

Det har været en fornøjelse i den overståede vinter og indtil nu at forsøge at løfte en flig til forståelse af hovedpersonerne.

Læserne må bedømme, hvorvidt det er lykkedes.

KILDER
Kirkebøger og
Folketællinger
Dansk Biografisk
Leksikon
Wikipedia
Hvem Hvad Hvor
Silkeborg Arkiv
Slægtsbog for Schmiegelow-slægten
Dansk Søfartshistorie,
bind 6
Søfolk og Skibe 1939
– 1945
Torm i 115 år – Erik
Eriksen, 2004
Tormbådene – Ole Stig
Johannesen, 2009
Sorø Amts Årbog 1984
Svejlbæk-Sejs i tiden
1900 – 1953, Strunge
Jensen
Træk af Rodstensejes
historie, Thorvald Madsen, Østjysk Hjemstavn

Folk i Linå Sogn - mange - især i Sejs og Svejlbæk



Om muligt, tekst under billedet : Christian Schmiegelows familiegravsted på Assistens Kirkegård i København, hvor Arne Schmiegelow blev begravet i 1961.



Et liv i hotelbranchen

Om krokonen på Hørning Kro, Helga Andersens liv og levned

Af Tage Franck

Artiklen her er skrevet på baggrund af et interview med Helga Andersen i hendes hyggelige stue i villaen på Kildevej i Hørning. Det var en fornøjelse og en oplevelse at tale med denne nu 95-årige dame, der med liv i øjnene og klar stemme kunne fortælle sin livshistorie. Hun huskede datoer og årstal helt klart, ligesom hun kunne sætte navne på stort set alle indbyggere i hendes barndoms by, Solbjerg, og på alle ansatte og samarbejdspartnere i tiden

på Hørning Kro. Og igennem hele hendes fortælling mærkede man hendes kærlighed til sin mand, Bent, til forældrene og hele familien og hendes begejstring for arbejdet i hotelbranchen.

Desuden har jeg støttet mig til et lille hæfte med Helgas erindringer "En krokone fortæller" samt en bog "Mit livs erindringer", som Helga har fået udgivet, og endelig en årbog fra Egnsarkivet i Solbjerg "Fire sogne" bind 3.

Carl Schultz

Helga Andersen blev født i Solbjerg d. 7. marts 1921 som datter af den kendte bagermester, altnuligmand og sognekonge i Solbjerg, Carl August Schulz.

Carl Schulz var født i 1884 i Ottensee ved Hamburg. Moderen var pige i huset hos en familie i Horsens, hvor hun havde mødt en tysk montør. Hun fulgte efter ham til Tyskland og blev gift med ham der, og det unge par fik fire børn, hvoraf Carl var den ældste. Carls far døde som ganske ung, og moderen flyttede hjem til Horsens med sine fire børn. Der kom en hård tid for den lille familie. Carl blev allerede som otteårig sendt ud at tjene på en gård. Senere kom han i lære som bager og konditor i Aarhus, og som udlært svend fik han arbejde i Kolding, men eventyrlysten drev ham ud på valsen. Han arbejdede sig rundt især i det sydlige Europa, og oplevelserne her fik stor betydning for hans videre liv, og han fortalte ofte og gerne historier fra disse år.

Efter et kort forsøg som selvstændig bager i Aarhus købte han i 1916 på tvangsauktion et lille falleret bageri i Solbjerg. Her arbejdede han hårdt. Bagte brød om natten og kørte landtur med hestevogn om dagen. Snart måtte han søge en medhjælp til at passe butikken, og der ansatte han en pige fra Kolding, Kirstine. Hun viste sig at være ualmindelig dygtig og flittig, og snart blev de forelskede. I 1921 blev de gift, og Schulz fik her en hustru, der kunne styre bageriet, når manden for rundt til sine mange aktiviteter, og som klarede forretningens regnskab og arbejdsgang. De fik fire børn, to sønner og to døtre, hvoraf Helga var den ældste.

Gang i forretningen

Det unge par fik hurtigt gang i omsætning.

Hestevognen blev skiftet ud med en brødvogn med kusk og senere med varebil med chauffør. Der blev stadig ansat mere personale, både bagersvende, konditorer og tjenestepiger. Bygninger blev udvidet, og der blev bygget nyt, bl.a. et konditori ud til hovedvejen, og ved hans 25-års jubilæum i 1931 blev bageriet udnævnt til "landets største landbageri"!

Men Schulz havde energi til mere. Han sad i sognerådet i Solbjerg og var ivrig folketingskandidat for Retsstatspartiet i Skanderborg Amt, ligesom han var dommer ved bager- og conditorelevs afgangseksamen i Aarhus. En stor bedrift, som han stod i spidsen for, var, da det lykkedes at få sænket vandspejlet i Solbjerg Sø, så 300 tdl. land jord blev tørlagt til landbrugsjord. Også en park eller et udflugtssted "Solbjerghaven" fik han anlagt med talerstol og møder, og han opdrættede fjerkræ o.m.a.

I dette travle hjem voksede Helga op sammen med sine to brødre Carl Osvald og Thorvald og lillesøsteren Ellen. Selv om familien Schulz var ret velstående, havde børnene en ret streng barndom med mange faste pligter som rengøring, opvask og afløsning i konditoriet og med de mange aktiviteter, der efterhånden foregik i huset. Der var en fast ugeløn på 5 øre, som børnene måtte snolde for!

Der var også tid til at gå til klaverundervisning og om vinteren til gymnastik, og senere spillede Helga med i byens diletantskuespil. Helga var glad for at synge og havde en god stemme. Hun havde bl.a. en stor rolle som Elisabeth Munk i opførelsen af nationalspillet "Elverhøj", opført under besættelsen i 1944!

Vogtede over moralen

Pigerne var dygtige i skolen. Ved afslutningen af 7. klasse havde Helga ug i alle

fag. Hendes lærer kom ned til forældrene og spurgte, om ikke hun måtte komme til at gå i realklassen. Men nej: "Mine døtre skal lære at blive dygtige hustruer", sagde faderen, og dermed var det slut med at læse videre! Pigerne havde ellers en god barndom med en kærlig mor, der altid var der og havde styr på alting, og en varm og humoristisk far, der nok kunne være lidt temperamentsfuld og svingende til tider. Han vogtede strengt over pigernes moral. F.eks. da pigerne begyndte at gå til bal på omegnens kroer og forsamlingshuse. Her kunne han stå længe bag et gardin for at se, om pigerne kom alene hjem til den aftalte tid. Ligeledes sagde han til pigerne: "Hvis I, inden I fylder 18 år, kommer hjem med en kæreste, så er døren dér både for jer og for ungersvenden!"



Brudeparret Helga og Bent Andersen viet i Astrup Kirke 1949

Efter sin konfirmation kom Helga til at tjene hos en købmand på Odder-egnen, men konen der led af rengøringsvanvid, så Helga tudede hver dag i de 3 måneder, hun var der. Så fik hun plads hos en grosserer i Aarhus, og her havde hun det som en datter i huset. Her blev hun boende til leje, mens hun var ansat hos Katrine Andersens Chokoladeforretning på Søndergade i Aarhus, og senere fik hun plads hos Leonards Konditori og senere igen i Parkallé's Bageri, idet hendes far gerne så, at hun prøvede så meget som muligt indenfor faget.

Under krigen i 1943 var Helga et halvt år på Sorø Husholdningsskole, hvor hun havde en skøn tid uden ansvar for hjemmet i Solbjerg og de daglige pligter.

Så traf hun Bent

På en danserrestaurant traf hun tilfældigt en ung mand ved navn Bent. Han var egentlig fra Fyn og var udlært som kok ved Grand Hotel i Odense, men arbejdede nu på Hotel Royal og i Aarhus Hallens Restaurant. De to blev dybt forelskede og blev gift i 1949. Helga fik arbejde på Restaurant Klostergården i Aarhus, og det unge par fik en lille lejlighed på Trøjborg. Et år efter i april 1950 fødte Helga en datter, Birgit, samme dag som Helga havde den store sorg, at hendes fader, Carl Schulz, blev begravet!

Ægteparret søgte flere gange stilling som forpagtere af forskellige restauranter og blev også flere gange indstillet blandt de 3 første ansøgere. Det var bl.a. i Den gamle Bys restaurant og på den kendte Kongensbro Kro ved Gudenåen. Men stilling fik de ikke, før de hørte om, at man i den lille by Tofterup lidt syd for Grindsted havde etableret et afholdshotel. De søgte og fik stillingen og flyttede dertil i 1951. Her var ingenting klar til åbning, og de måtte stort

set af deres egen lomme anskaffe alt inventar og diverse redskaber. De købte bl.a. en røremaskine og en Ferm vaskemaskine. For at tjene lidt til afdragene på denne vaskemaskine fik de lavet et anhængertræk på cyklen, så Bent kunne cykle rundt og leje maskinen til folk i byen. Det kostede 8 kroner for at låne den en hel dag og 5 kroner for en halv.

Egnens folk var dog flinke, og det unge par fik snart gang i forretningen med store familiefester, udlejning af salen og flere amatørforestillinger, så de havde et par gode år der fra 1951 til 1953.

Festmenu

Festmenu til fester på Tofterup Hotel i 1952:

Klar suppe m/ boller

Oksekød m/sur-sød sauce

Fløderand m/frugtsauce

Pr. kuvert 10 kr.

Man drak vand af kaffekoppen fra store glaskander. Der var ingen musik eller dans til festen.

Ny kro i Hørning

Gennem moderen i Solbjerg fik de nys om, at man var i gang med at bygge en kro i Hørning. Der havde ligget en kro i byen, men den var gammel, og i forbindelse med noget vejoplægning blev den revet ned. Den nye kro skulle være et aktieselskab, så gennem store annoncer opfordrede man byens og egnens borgere og virksomheder til at købe aktier. Man lokkede ikke med udbytte foreløbig, men Hørning skulle have

en kro, og der blev tegnet aktier for omk. 400.000 kr.

Helga og Bent tog toget fra Tofterup til Hørning for at tale med aktieselskabets bestyrelse hos formanden, slagtermester Rasmus Nielsen. Bestyrelsen kunne desværre ikke love noget, da byggeriet var stærkt forsinket, og da der var problemer med økonomien, så Helga og Bent tog toget hjemad mod Grindsted igen. Nogen tid efter fik de pludselig besøg af en bil med XX-RR-bogstaver på nummerpladerne. Det var bestyrelsen fra Hørning Kro. Efter et måltid mad og en samtale i privaten blev Helga og hendes mand ansat som forpagtere af den nye kro i Hørning fra 1. september 1953!

De havde sagt forpagtningen i Tofterup op til den tid, men byggeriet i Hørning var slet ikke færdigt, så de måtte finde noget foreløbigt arbejde så længe. Bent fik job på Gregersens Hotel i Herning, og Helga fik plads på Hotel Regina i Aarhus. Hun var så heldig at komme til at arbejde i smørrebrødsstuen, hvor hun lærte meget om arbejdsgangen og de flotte anretninger, som var på mode på den tid. På grund af de skiftende vagter og transportproblemer var hun nødt til at bo og sove på personalegangen, så hendes moder i Solbjerg måtte passe deres lille datter Birgit. Den sidste tid inden overtagelsen af Hørning Kro arbejdede de begge på Varna i Aarhus. Her fik de et fælles værelse på personalegangen.

Indvielse

Endelig kom den dag, hvor kroen skulle indvies, nemlig d. 27. juni 1954. Aftenen før havde de inviteret en kreds af venner, familie og mulige kommende forretningsforbindelser til en reception og fremvisning af kroen. På selve åbningsdagen var der over 100 gæster, mest aktionærer. De fik wienschnitzel og is, og Jyllands Posten



Kroværten Bent Andersen og et par kokkeelever 1978

skrev: "En by tog sig sammen og byggede en kro!"

Så kom hverdagen!

Næsten intet var klar i den nybyggede kro. Den virkede meget tom. Der var et brugt kulkomfur og et gammelt køleskab fra den nedlagte kro. I salen var der 200 klapstole og nogle lange bordplader og bukke, og i restauranten 12 borde med ekstra plader og 60 polstrede stole samt en buffet med køl. I hallen var der en telefon og en garderobedisk og nogle jernstativer med bøjler til overtøj. I gæstefløj en pæn sofa, nogle lænestole og et sofabord. Der var 4 enkeltværelser og 6 dobbeltværelser, alle med eget bad, seng, lænestol, skrivebord, klædeskab og en stol. Salen var stort set tom med en enkelt radiator langs den ene væg. Det var alt, hvad de havde at starte op med.

De havde en del arbejdsredskaber til køkken og service med fra Tofterup. Også

en del møbler og den omtalte Ferm vaske-maskine, og de investerede ret hurtigt for deres egne penge i et klaver til brug i salen. Heldigvis var flere af deres leverandører flinke til at levere inventar og varer på gode afdragsbetingelser, bl.a. Salling i Aarhus, en isenkramgrosserer fra København og en vinhandler Permin, ligesom Helgas bror, Thorvald Schultz, satte varer ind fra sin nystartede engros-forretning for netop hotelbranchen.

Økonomi

Først var forpagtningsafgiften på 27.000 kr. om året betalt forud for hvert kvartal til A/S Hørning Kro. Der var en vis pessimisme i byen og blandt aktionærerne omkring kroens muligheder for at klare sig. Man sagde, at byggeriet var blevet for dyrt og for længe om at blive bygget færdigt, og mange håndværkere og leverandører havde ikke fået deres penge m.m. Snakken gik om, at kroen nok endte som kommunehus! Det må nok

betyde noget i retning af et hus, som kommunen kunne bruge til at huse boligløse og fattige familier.

Sådan gik det nu ikke. Helga og Bent fik snart gang i omsætningen. De fik ansat et solidt, dygtigt og fagligt organiseret personale, og rygtet spredte sig, at man fik god mad og venlig og fin betjening. Vi er jo her midt i 1950'erne, hvor samfundet er ved at rette sig efter verdenskrigen, og der er begyndt at komme flere penge mellem folk og dermed lyst og råd til at gå mere i byen og holde større fester.

Vores kro

For at dæmpe de utilfredse håndværkere, som Kroen skyldte 18.000 kr., optog Bent og Helga et privat lån i Odder Bank på 9.000 kr., så håndværkerne fik en del af deres krav indfriet. Efterhånden som omsætningen steg, begyndte forpagterparret at opkøbe aktier, og mange aktionærer - også blandt de store aktionærer - var villige til at sælge deres aktier, ofte til langt under pålydende - så med tiden ejede de en pæn del af hele aktiekapitalen, og det glædede dem næsten at kunne sige "vores kro" om Hørning Kro.

De gode tider for omsætningen gjorde, at de efterhånden kunne anskaffe et moderne elkøkken, en elektrisk frituremaskine, opvaskemaskine, kaffemaskine, kartoffelskrællemaskine og ikke at forglemme en vasketromle med centrifuge og en hottelstrygerulle til håndklæder og sengetøj - en stor arbejdsbesparelse. De fik bygget om og bygget til, bl.a. et personalehus med 12 værelser og tekøkken, et opvaskerum og et kølerum. En keglebane fik de lavet på aktieselskabets regning. De første år dog kun med manuel keglerejsning af f.eks. en dreng, men senere med mekanisk keglerejsning. Denne keglebane blev et stort

trækplaster. I 1975 købte de Hørnings velbevarede Rytterskole fra 1721 og indrettede her "Frederik IV's Øl og Vinstue".

Styr på sagerne

Helga har prøvet at give os andre et indtryk af, hvad det krævede at stå i spidsen for en travl og populær kro, hvilken planlægning der skal til. Der skal tænkes på personale i alle led fra kok til garderobedame, indkøb til de planlagte retter på menukortet, arrangement af møbler, blomster, service, borddækning, sengetøj, håndklæder, garderobe, alt afpasset efter årstiden og de aktuelle arrangementer, som kunne være: Konfirmationer, bryllupper, sølv- og guld-bryllupper, begravelseskaffe, juletræs- og fastelavnsfester, dilettantforestillinger, danseskole med afslutningsfest, opvisninger, gymnastikopvisninger, bestyrelsesmøder, generalforsamlinger, firmademonstrationer,



Krokonen Helga Andersen som 95-årig i 2016

idrætsforeningers og politiske foreningers baller, udstillinger, bankospil og runde fødselsdage. Og dertil kom så pensionærer og gæster i værelsesafdelingen samt de tilfældige gæster, der kom ind fra vejen med deres ønsker til menukortet.

Fik ikke megen søvn

Sådan en travl lørdag-søndag kunne være hård, begyndende med måske 4 - 5 turist-busser fyldt med sultne udflugtgæster til frokost eller eftermiddagskaffe. Så bal om aftenen med måske 5 - 600 mennesker til klokken 1 - 2 om natten. Derefter oprydning og regnskab, så man først kom i seng ved firetiden. Så op og klar til at servere morgenkaffe kl. 9 søndag morgen, og så måske et sølvbryllup eller en 75-års fødselsdag til klokken 12 og endelig en invasion af udflugtgæster til eftermiddagskaffe eller aftensmad. Så var man træt ! Især ballerne lørdag aften og nat kom til at volde problemer og dele vandene lidt i Hørning by. Især ved idrætsforeningens baller opstod der tit tumult omkring toiletterne med slagsmål og hærværk. Desuden skete det flere gange, at idrætsforeningens formand gav lov til overdans både en og to timer ud over det aftalte tidspunkt. Det betød jo, at personalet kom meget sent i seng, så efter et par advarsler til idrætsforeningen sagde Helga og Bent stop og nægtede at holde baller. Det gav anledning til stor kritik i byen, så alvorlig at det gav Helga en depression, så hun måtte søge psykologhjælp!

Bent blev syg

Midt i denne travle men også opslidende tid blev Helga hårdt ramt i sit privatliv. Først var hendes mand, Bent, blevet ramt af kræft i tarmsystemet. En operation reddede hans liv, men efter den tid måtte han ikke foretage sig belastende fysisk arbejde. Så blev



Det pensionerede kroværtspar Helga og Bent Andersen med et oldebarn i 2000

hendes moder alvorlig syg. Hun havde slidt sig op i arbejdet med at styre det store bageri i Solbjerg og måtte flere gange søge psykologhjælp. Dertil kom, at Helgas storebror Osvald var gået konkurs med bageriet i Solbjerg, hvilket knækkede moderen. Hun brød sammen, og da hun tilmed fik konstateret kræft i bugspytkirtelen, afgik hun ved døden kun 64 år gammel. Da en ulykke sjældent kommer alene, blev Helgas lillesøster Ellen syg og døde pludselig kun 33 år gammel. Det var en hård tid for Helga at komme igennem !

Men de puklede videre med driften af kroen, og det gik stadig fint med et stigende antal gæster, flere store fester og mange arrangementer. Hørning Kro var blevet, hvad vi i dag vil kalde et "in-sted".



I midten Helga Andersen (født Schultz) i rollen som Elisabeth Munk i "Elverhøj" 1944

Gik lidt i stå

Dog - midt i 1970'erne stilnede det efterhånden lidt af. Vi fik oliekrisen og dermed en økonomisk krise med arbejdsløshed og færre penge mellem folk. En stor vejomlægning, der betød, at hovedvej 10, som kroen jo lå lige op ad, og som havde givet mange gæster, blev lagt udenfor byen som motorvej E45, og derved gik Hørning by ligesom lidt i stå. Dertil kom, at mange større virksomheder - som f.eks. den store tæppefabrik "Weston" - fik egen kantine og kunne afholde deres egne firmafester. Der blev bygget store idrætshaller med kantine, og her kunne man afholde gymnastikopvisninger, danseskole og baller m.m. Jo, det begyndte at gå nedad med omsætningen på kroen. En anden ting, der

også mærkedes på omsætningen, var, at en konkurrerende kro i lokalområdet brugte uorganiseret personale og derfor kunne tilbyde arrangementer til en lavere pris. Det kunne Hørning Kro ikke konkurrere med.

I 1979, da de havde drevet kroen i 25 år, blev de enige om at slutte på kroen. De fik kroen solgt og flyttede ned på Kildevej, hvor det forholdsvis unge pensionistpar havde rigtig mange gode og velfortjente år i det skønne hus med den dejlige have og med mange lange rejser sammen rundt i hele verden.

Kroen skiftede ejer flere gange, nogle gange efter tvangsauktioner, men kroen eksisterer stadig, og driften går vistnok rigtig godt igen.



I døren Petra Andersen – kaldet Fru Mut – og hendes elskede hund Mulde

Mjesing Musæum

Af Erna Bachman, Hårby og Svend Aage Sørensen, Mesing

Husets historie blev fortalt af Brian Wiborg i Østjysk Hjemstavns årsskrift 2005 – her fortsætter historien om Ansgar Andersen, der oprettede et lille museum i huset. Han har efterladt sig optegnelser over utallige iagttagelser igennem årene.

Det er ikke sættermissen, der har været på spil, for sådan stod der på skiltet på gavlen af museet i Mesing – Musæum.

Fru Mut – alias Petra Andersen – ses i døren til det lille gamle hus fra 1679. Huset er flyttet flere gange, det har været et lille husmandssted, det har været skole,

træskovværksted og museum og er nu endt på Hjerl Hede som et gammelt malerværksted.

Hvorfor flytte rundt med huse? Det ser vi flere steder. Også i Søballe er der et hus, der er flyttet til et nyt sted, det samme i Veng. Svaret er: GENBRUG. Noget så moderne som genbrug kendte man også tidligere.

Byggematerialer var dyre og kunne genbruges, enten ved at man nedbrød bygningsene og sten for sten, tavl for tavl og stolpe for stolpe byggede nyt, eller man, som i tilfældet med Mesinghuset, rullede hele huset på træroller til den nye placering.



Da huset blev flyttet på ruller. Skolebørnene trækker det det sidste stykke.



Ansgar Loterus Marius Hartvig Carl Andersen



Den mørke firkant i forgrunden er dammen, og den firlængede Damgård er for længst revet ned og erstattet af nyt hus.

Den 10. oktober 1936 skulle blive en ganske særlig dag i det gamle hus' historie. Gadekæret skulle fyldes op, og huset var dømt til nedrivning. Årsagen var en vejudvidelse, og både huset og gadekæret var i vejen for fremskridtet. Men byens folk ville det anderledes. Huset skulle i stedet flyttes. En rejse på 300 meter fra gadekæret til skomager Ansgar Andersens have. I flytningen deltog alle fra byen, huset blev på træroller trillet til dets nye sted. Man havde fået den ide at forære huset til byens skomager. Denne, Ansgar Andersen, havde nemlig ikke kun skomagerhvervet som sin læst. Han var tillige en ivrig indsamler af folkeminder og diverse kuriositeter, og med tiden var hans samling blevet så omfattende, at loftsrummet, hvor samlingen opbevaredes, ganske enkelt var blevet for trangt. Derfor ville man flytte byens gamle

skole hen til Ansgar Andersen, så hans samling kunne få lys og rum og dermed danne et lille museum.

Samlermanien havde fulgt ham hele tiden, og hjemmet i Mjesing måtte rumme den store samling. På loftet i huset var der to rum med de mange effekter. I det ene rum opbevaredes de zoologiske og geologiske fund, og det andet rummede de kulturhistoriske fund.

I en artikel i Skanderborg Amtsavis 10.10.1936 fortælles følgende om det første rum: "På hylder ligger der lange rækker af forsteneringer af krebsdyr og blæksprutter fra forhistorisk tid. Og Ansgar Andersen ved besked om tingene, han kan holde videnskabelige forelæsninger om de forskellige historiske perioder."

Der findes mange andre spændende ting. Stenredskaber fra forhistorisk tid, ravfund,



Efter tegning af Jens J. Andersen. Familien boede i Det gule hus, Ny Stillingvej 15. Huset har siden fået en gul facadesten og ser helt anderledes ud i dag. Museet var i det lille bindingsværkshus.

hjorte- og uroksegevirer fra mosefund, en botanisk samling, sten og mineraler fra hele verden og et venstresnoet sneglehus. Ifølge avisen en stor sjældenhed, som der kun skulle findes tre af i hele verden! I det andet rum findes hylder fyldt med husgeråd. Her findes tranlamper, lysesakse, støbeapparater til tællelys og tinknapper, tin- og hornskeer samt masser af andre genstande, der for hundreder af år siden blev anvendt i den daglige husholdning. Der findes også en samling af forskellige ting, der har været anvendt af datidens kloge koner. Også en smuk våbensamling findes her. Avisartiklen fortæller om mange flere interessante ting i den store samling, som efterhånden var blevet så righoldig, at der slet ikke var plads til det hele.

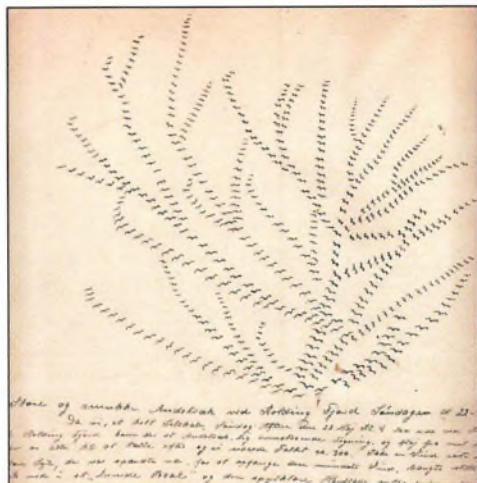
Hvem var han, denne mærkelige mand, der var en stor samler og naturelsker? Han

blev døbt *Ansgar Loterus Marius Hartvig Carl Andersen*, født 25. februar 1875 i Mjesing, død 1953, søn af Anders Christensen (Horn) i Mjesing. Vi dykker ned i historien og prøver at afdække lidt om mennesket Ansgar.

Hans families stamtræ går flere hundrede år tilbage, alle med hjemsted i Hjelmlev Herred, de fleste i Mjesing og Adslev. Han var udlært som skomager og gik på valsen i Europa som naver i sine unge år. Da han kom hjem, havde han adresse i Kolding i nogle år, hvor han bl.a. var medlem af Frelsens Hær. Efter sit giftermål nedsatte han sig som skomager i Mjesing (som det hed dengang).

Naturelskeren

Han har efterladt sig flere sirligt førte protokoller med naturoplevelser, tegninger



Afvigelser i naturen, æbler 1912 og et andetræk fra 22. maj 1910

af planter og dyr, hvornår kom den første stær, og hvor mange gange de forskellige fugle skulle flyve med mad til ungerne i reden. Et eksempel på dagbogsnotater er fra den 6. februar 1913. 'Da jeg i morges har kørt mælken op til vejen ude hos Niels Andersen, hørte jeg lærken synge. Bierner er ude at flyve'. Og den 14. marts skriver han: 'Hundestjelen går op i grøften ved den øverste dam. Rågerne parres på Hårby mark'. - Under overskriften: Hvor ofte mader fuglene deres unger? har han den 26. juni 1908 været ude og iagttaget fuglene, som så mange gange både før og efter: han skriver bl.a. at:

Musvitten mader ungerne 12 gange i løbet af 5 minutter – Stæren mader ungerne 7 gange i løbet af ½ time – Natuglen mader ungerne 1 gang i løbet af ½ time – Skovspurven mader ungerne 4 gange i løbet af 10 minutter.

Og sådan fortsætter han med svalen, bogfinken, bladstjerten, allikerne, gråspurven, fluesnapperen, guldspurven, den grå havesanger, blåmejsen, kragen, stillidsen, irirken, tornskaden og vipstjerten.

I 1909 skriver han: 'Natuglen har i år 2 unger. I noget gylp, som jeg fandt, var der en hovedskal af en gråspurv, do af en mus samt en mængde fjer og hår og mange små ben. Ligeledes vingen af en flagermus. Uglen havde bidt hovedet af en allike, dette lå ligeledes inde i kirkerummet'.

Sådan fortsætter han, side efter side og fortæller om naturens gang med små og store illustrationer tegnet med blyant.

Ansgar fortæller om naturfænomener, om måneformørkelser, hvor han tegner de forskellige stadier, som sol og måne er i for hinanden, han fortæller om mærkelige tågeformationer, der næsten både varmede og lyste. Han fortæller om en ildkugle følgende: 'Det var i vinteren 1889-90. Jeg gik sammen med en kammerat fra Bjedstrup til Hørning i aftenskole. Just som vi sådan en aften var på vej til skolen, bliver det lyst omkring os, og en stor ildkugle med lang hale kommer susende bagved os, den gik fra vest til øst og så således ud' – og så følger en lille blyantstegning af en rund kugle med en hale.

Lystfisker

At han har været en ivrig lystfisker fremgår også af bogen, hvor han fortæller om fangsten dag for dag og opsummerer: Året 1914 har givet 117 ørreder til en samlet vægt af ca. 31 pund, altså små ørreder, hvorimod de 18 laks har vejjet 29 pund, den største af disse vejede 4 pund og de 9 ål ca. 3 pund. Af fangsten har jeg solgt ørreder og en lille gjedde for 7 kr. 50 øre’.

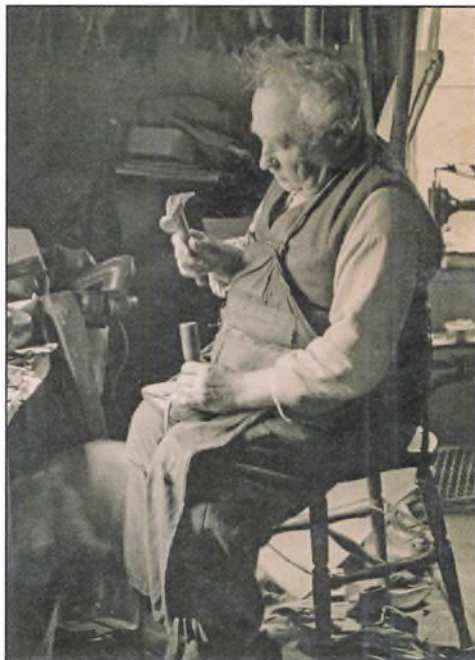
Fortælleren. Et vintereventyr

Februar 1919 var ualmindelig kold og med så store mængder sne, som Ansgar aldrig før havde oplevet. Om den 16. februar skriver han: 'I aften kørte tre mænd med en slæde til Skanderborg i det forfærdelige vejr efter læge til Peter Laursen, som bor helt oppe ved Ryvejen. Lægen kan jo ikke køre igennem'. Den omtalte patient bliver den 17. februar pr. slæde kørt til sygehuset i Skanderborg og opereret for blindtarmsbetændelse. Han skriver, at avisen fortæller om passagerer i storebæltsfærgerne, der bliver sat af på bæltet og må gå i land på isen, og drager parallel til de lokale forhold, hvor slæder er kørt fast, så passagerer og heste må indkvarteres lokalt.

November 1919 får meget plads, bl.a. dette: Natten mellem den 9. og 10. november var der kommet en del sne og den 10. stærkt snevejr. Den 11. (Mortens dag) var der alenhøje driver og meget stærkt snefog. Den 12. november var folk ude at kaste sne, og drengene løb på skøjter på dammen. Folk kørte i slæde og kaner, som om det var en almindelig midvinterdag’

'Journalisten' Ansgar

Ansgar var en flittig skribent til aviserne. Mange små og store begivenheder på både lokalt plan, på landsplan og på verdensplan har han kommenteret. Han har samlet alle



udklippene i en mappe, så det for os arkivfolk er let at gå til.

Ansgar har også nedskrevet gamle hjemmeråd i sygdomstilfælde, om kviksølv som middel, om 23. april 1849 og slaget ved Ferup mellem danske og tyske soldater, om thomasgilder (21. december), om jyndovne ved Balravnsknoed, om julemærker, og en lang historie om et legat i Mesing, Ole Mikkelsens legat til de fattige, som ikke var nedskrevet, men kun mundtligt aftalt med en ven og nabo, hvilket gav mange problemer.

Om 1. Verdenskrig skriver han i avisen den 30. november 1929 bl.a. 'Købmand A. Jakobsen, der har overtaget Mjesing Købmandsgård, er sønderjyde og har deltaget i verdenskrigen. I 1912 blev han indkaldt til ordinær tysk militærtjeneste og lå inde, da krigen i 1914 udbrød. Samme år blev han taget til fange af de franske tropper og ført til Sydfrankrig, hvor han tilligemed flere lå

I januar 1924 har Ansgar fået et efterkrav på 25 kr. for skyldig skat, som han i avisen kommenterer således:

□

En poetisk Skatteklager
har til Adsløv-Mjésing Sogneraad givet Udtryk for sin „Skattegraad“ i følgende Vers:

Kære, brave Sogneraad,
hør lidt paa min Skatte„graad“.
Stemningen er flov og mat
ved min kommunale Skat.

Femogtyve Kroner fler
er jeg paalagt, skønt jeg ser,
at min Indtægt den var sidst
lig den forrige forvist.

Skam skal staa i den Kredit,
ja, det gaar, jo snart forvidt.
Godt Sekshundred Kroner staaer
for mig ude, Dag og Aar.

Og en Smule bli'r jeg snydt —
ikke noget særligt nyt.
Dog det hænder af og til,
„Stød paa Snuden“ springe vil.

Kære, brave Sogneraad,
lind da lidt min Skatte„graad“.
Lyst det bli'r med Smil og Fred.
„Østerlid“ ved Stillingvej.

□

Jan. 1924

i forskellige fangelejre, indtil krigen i 1918 ophørte og fangerne hjemsendtes'. Også gamle sagn om f.eks. valborgsaften og Sct. Hans og hekse har han nedskrevet.

Familiemennesket Ansgar

Ansgar blev gift i 1917 med Petra Kirstine Maria Pedersen, født 19/9 1888 i Eskerød ved Hornslet, de fik 2 børn:

1. Lilje Andersen, født 20/1-1918 og
2. Victor Andersen (Horn), født 14/11-1919

Lilje blev gift med Tage Laursen, født 4/5-1916 i Stjær. De slog sig ned på den

lille ejendom i skoven i Mesing, der senere blev til Borgmestergården.

Lilje og Tage fik 3 børn:

1. Per Ansgar Laursen, født 2/6-1940, han døde i 1999 og er begravet ved siden af forældrene på Mesing Kirkegård.
2. Ingelise Smidt Laursen, født 6/7-1945, gift Andreassen og bor i Ørsted ved Randers
3. Jørn Schmidt Laursen, født 27/3-1955
Victor Horn, fik navneforandring i 1972, hvor 'Andersen' blev udskiftet til 'Horn', (som var hans bedstefars kaldenavn). Han kom ind til politiet, og han var en meget aktiv modstandsmand under 2. Verdenskrig. Victor Horn døde i 2008 i Aarhus og er begravet med siden af sine forældre på Mesing kirkegård

Vi har bedt barnebarnet Ingelise - gift Andreassen og bosiddende i Ørsted – fortælle om sine bedsteforældre. Hun starter med... Vores lillebror hedder Jørn Schmidt Laursen. Præsten skrev forkert i kirkebogen, derfor staves hans mellemnavn



Familien Andersen. Petra, Ansgar, Lilje og Per

anderledes end mit. Smidt er fra vores fars side.

Jeg elskede at frisere min bedstefar. Han havde lidt langt hår. Når vi var på ferie, sov vi hos dem, mig hos bedstemor, Per hos bedstefar. Så fortalte han historie om trold og spøgelse, så vi næsten ikke kunne sove.

Det var dejligt at få frokost der - fedt med sukker - det måtte vi ikke få hjemme. Bedstefar sad jo i sit værksted og lavede læderting. Jeg kan endnu huske duften af naversvæerte.

Om sin bedstemor Petra fortæller Ingelise, at Petra blev udlært som sygeplejerske på Skanderborg Sygehus, hvor hun traf Ansgar, da han engang var indlagt. Han gav hende øgenavnet Mut, som fulgte hende li vet igennem. Han syntes nemlig, hun så sur ud, hvad hun ikke var (men måske var han en lidt vanskelig eller drillende patient!!). Ingelise fortsætter: 'Jeg var med bedstemor på barselsbesøg, og når nogen skulle have skiftet forbindelse eller have sprøjter. Vi cyklede rundt. Men lave mad var hun ikke god til, sovsen var altid fuld af klumper. Så kom hun jordbærsyltetøj i sovsen'.

Om aftenen kunne vi gå ud til en vandmølle, der trak vand op til kørerne. Der var en skrænt med skovjordbær, som vi satte på et strå og spiste på vej hjem. Der kom også en masse folk, der skulle se museet. Det var spændene for os, når vi var på ferie. Lige en speciel ting bedstefar gjorde: når vi havde fået varm mad og grød, slikkede han altid tallerken helt ren. Mor sagde altid: 'Det gør I bare ikke, det er noget griseri'

KILDEHENVISNINGER

Hvem, der er hans kilder, skriver Ansgar desværre ikke. Men ingen tvivl om, at der i hans barndomshjem er blevet fortalt historier i de mørke efterårs- og vinteraftener, genfortalt fra generation til generation. Hans far, Anders Horn, var en meget farverig mand, der også har efterladt sig historier fra dagliglivet i Mesing.

Ansgars optegnelser er så mangfoldige, at vi ikke kan gengive dem alle, men de vil have interesse for bl.a. ormitologer, som er velkomne til at kontakte Hørning Lokalarkiv.

På gravstenen står: SKOMAGER, MUSÆUMSEJER, NATURELSKER
ANSGAR ANDERSEN 1875-1953- PETRA ANDERSEN 1888-1968

DU SOVER EVIGHEDEN LANG – IMELLEM TRÆER OG FUGLESANG

Kilder: Historiens spor i Veng og Mesing sogne. Svend Aage Sørensens forskning om familien i kirkebøgerne og folketællingerne.
Hørning Lokalarkiv: Ansgar Andersens efterladte optegnelser.
Ingelise Andreassens erindringer
Fotos venligst stillet til rådighed fra familien og Veng Lokalarkiv.

Hem – en lille landsby syd for Mossø

Hems udvikling fra 1784 til 1929

Jens Peter Randsløv Boes

Denne artikel er en fortsættelse af artiklen i årsskrift 2015 om udskiftningen i Hem og fortæller om landsbyens udvikling efter udskiftningen i 1784 frem til 1929. Landsbyens fire gamle ryttergårde bliver til fem store gårde, og seks mindre gårde bygges hen mod år 1800. To husmandssteder følger efter i 1830-31, et hus i 1857, et husmandssted i 1877 og en gård i 1886. Landsbyen vokser fra 9 til 19 familier eller fra 50 til 96 beboere på et århundrede.

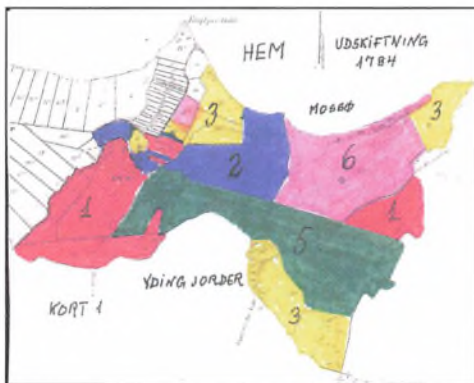
Hem efter udskiftningen

I den korte periode 1772-1784 med selveje linden udskiftningen forberedte Hems seks gårdejere sig ved grundige samtaler og aftaler på, hvordan den formelle udskiftning af de fire gårde: tvillinggårdene Skovgaard og Bækgaard samt helgårdene Enggaard og Nedergaard skulle foregå. Drøftelserne satte også gang i den enkelte ejers forestillinger

om, hvordan dyrkningen af den tildelte jord kunne forbedres og om, hvordan en del af jorden eventuelt kunne afsættes til et nyt hus eller boelsted. Landbruget var på den tid samfundets største erhverv, og det fik med selveje og udskiftning nye muligheder. I den voksende befolkning var der mange, der var på udkig efter en gård eller efter at erhverve sig et stykke jord, der kunne bygges på. Flere arealer i Hem blev inden år 1800 af gårdejerne udskilt til nye ejendomme relativt nær på en af de eksisterende veje. De nye huse blev som regel opført midt på jordlodden i ly af en bakke eller beplantning.

Ved folketællingen 1787 havde Hem ni beboelser: seks på gårde heraf to på tvillinggården Skovgaard, der blev helgård lige efter 1790; én på Enggaard; én på Østergaard, der blev udskilt og nybygget fra tvillinggården Bækgaard; én på Bækgaard,

og én på Nedergaard, der blev udflyttet og fik navnet Jensgaard efter daværende ejer. Dertil tre beboede huse, der synes at være de gamle rytterhuse: et ved Skovgaard, et bindingsværkshus over for Bækgaard og et hus, hvor Nedergaard havde ligget; alt i alt en beskeden landsby med i alt 50 beboere.



Ejerlauget udvidedes hen imod og omkring 1800, hvad både folketællingerne og kirkebøgerne kan dokumentere.

Især var udviklingen af den mindste gård *Enggaard* interessant, idet den i 1772 var blevet købt af møller Peder Jørgensen i Fuldbro Mølle (1732-). Han var blevet gift med en datter fra Nedergaard og fik vel derved en speciel interesse i landsbyens udskiftning. Ved at blive pennefører i forbindelse med udskiftningen og ved at have erhvervet sig Enggaard fik han stor indflydelse på jordfordelingen i Hem. Han skaffede sig råderet over de mindre eftertragtede, men gode lodder ved Taaning og Yding byskel tilsyneladende med henblik på at sælge dem i mindre parter. Han kan velbegrunder kaldes en "gårdslagter". Lige efter udskiftningen i 1784 begyndte han straks at udskille parceller til nye bebyggelser, så den oprindelige Enggaard stod tilbage med de dårlige sandlodder nærmest gården (matr.

nr. 3, 13 og 11) benævnt "Lunde Blokker, mellemste Skadedals Agre og Engkærs Agre", og den del af jorden var så sandet og svær at dyrke, at den næppe kunne give en stabil høst til dens daværende ejer Laurits Bang (1737-88) og familie. I udskiftningspapirerne stod skrevet, at han (Peder Jørgensen Møller) "tog jord to steder", og det var udkantsarealerne over mod Taaning og Yding byskel, som han derpå opdelte i tre parceller. Den ene parcel kaldet "Mørke Tang" ned mod Mossø blev til "Søballe" (matr. nr. 7a), der ifølge kirkebogen blev beboet kort efter udstykningen i 1784, selv om beboerne hverken kan ses af folketællingerne i 1787 eller 1801 i listerne over Hem eller i naboerne Taaning og Vrold. Mon den ansvarlige folketæller har overset dette nye sted? Den anden parcel kaldet "Polakker Blokker" omkring "Polakkerdammen" blev beboet i 1790'erne, og da den lå ved fireskellet mellem Taaning, Ejer, Yding og Hem i Hems sydøstre hjørne, fik den navnet "Statene" (matr. nr. 8a). Den tredje parcel, kaldet "Slaugsballe Agre" og "Kjellerings Blokker", grænsede til Statene mod øst og Yding mod syd, blev beboet lige efter 1800 og med sin forholdsvis høje beliggenhed fik den navnet "Stathøjt" (matr. nr. 9a); senere fik dette sted skiftende navne: Fuglsang, Søndergaard og Dalgaard.

Disse tre nye steder blev således opført på landsbyens udkantarealer som dele af Enggaard, der havde været landsbyens mindste ryttergård, men med disse beboelses oprettelse og omfang kunne det ikke ses. Det fortæller, at Peder Jørgensen Møller med beregnende forudseenhed havde stor indflydelse på landsbyens opdeling. Disse udstykninger blev i folketællingerne først benævnt "huse", siden "boelsteder", indtil de ved de bedre dyrkningsformer udviklede

sig til at blive endog veldrevne ”gårde” i løbet af 1800-tallet.

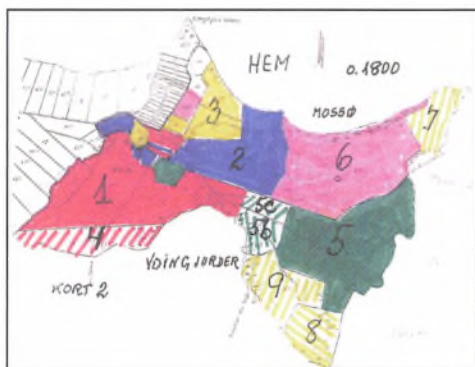
Ejeren af *Nedergaard* (matr. nr. 5a) Jens Terkelsen (1744-1806) vidste også, hvor den gode jord var beliggende. Derfor udflyttede og nybyggede han sin gård nær Tåning markskel snarest efter udskiftningen og kaldte den ”Jensgaard”. Den var fuldført inden 1795, hvilket kan ses af en detaljeret og velbeskrevet brandforsikring fra samme år. Ved jordhandler og mageskifter med Laurits Sørensen Boes (1757-1816) på Skovgaard (matr.nr. 1a) kom de to tidligere nabogårdes jorder til at ligge bedre for begge gårde. Således blev de 30 tdr. land god jord ved Taaning Markskel ”Mørke Tang, Nordre Tved, Skiden Tved, Ert Agre og Sønder Tved”, som Skovgaard fik ved udskiftningen, mageskiftet lige efter 1800 med 39 tdr. land mere sandede og bakkede jorder beliggende ved Smisbæk og Bjergskov bæk samt på Havreballe Bakke (ifølge arkiv på Skovgaard). Fra Jensgaard udstykkedes lige før år 1800 arealer til de to husmandsbrug ”Grøndamgaard” (matr. nr. 5b) og ”Bakkely” (matr. nr. 5c), der begge ifølge kirkebogen og folketællingen 1801 blev beboet før 1800.

”Østergaard” (matr. nr. 6a) blev udskilt fra ”Bækgaard” (matr. nr. 2a) og nybygget af ejeren Ole Madsen (1750-1815), der såvel som Jens Terkelsen på Jensgaard havde blik for den gode jord. Begge havde været meget aktive og foretagsomme ved jordfordelingen ved udstykningen, så disse gårde blev i over hundrede år derefter landsbyens største gårde. De fik som bevis både på størrelse og på veldrevethed med relativt store kreaturbesætninger i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet fodermestre, der havde til opgave at passe kreaturerne og malke mod en beskeden løn og egen bolig ved gårdene.

Ingen af de andre gårde havde fodermestre. Set på afstand kan det således tydeligt aflæses, at de mest målrettede personer har draget fordele af jordfordelingen, men ingen steder kan der af de eksisterende papirer læses om andet end gensidig enighed om den gennemførte udstykning.

Fra *Skovgaard* (matr. nr. 1a) udstykkedes ligeledes kort før 1800 ”Grønskovgaard” (matr. nr. 4a) langs Yding Skel med den såkaldte ”tyske jord” samt en sandlod ned mod ”Smisbæk” ved den fælles Stormose. Denne lille gård blev beboet i året 1800 af en ung familie, der ifølge kirkebogen kom fra Grønskov i Voerladegaard, deraf gårdens navn. På tvillinggården Skovgaard var ejerne i 1784 henholdsvis den ældre Rasmus Christensen (1722-1804) og den unge Morten Nielsen (1748-88). De havde i hele udstykningsprocessen været tilbageholdende og valgte i fællesskab at lade deres halvgårde blive på det sted, hvor gården ligger den dag i dag. Laurits Sørensen fra Boes (1757-1816) var i efteråret 1787 kommet til gården som tjenestekarl hos Morten Nielsen, og det er givet, at han har været på udikig efter en gård og har set muligheder hos den da syge og svagelige Morten. Med energi og flid fik han på et år orden på den ret forsømte halvgård. Morten Nielsen døde kun 40 år gammel sidst i november og blev begravet 1. december 1788. Derefter fulgte i rækkefølge: skifte efter Morten Nielsen 3. januar, trolovelse 24. januar og bryllup 20. februar 1789 mellem 31 årige Laurits og den 31 årige enke Maren (1757-1820). Dermed var Laurits pludselig blevet gårdejer. Allerede i 1790 købte han af Rasmus Christensens søn Jens Rasmussen den anden halvpart af gården. Gårdens nærmeste jord var ved udstykningen blevet

benævnt som hede og overdrev, men Laurits samlede som nævnt sin jord ved lige efter



1800 med Jens Terkildsen at mageskifte den gode jord ved Taaning Skel med et areal tættere på gården.

Ved hjælp af kirkebøger og folketællinger, samt ved at undersøge gamle kort over Hem (1817) kan det udledes, at de seks smågårde, der blev opført efter udskiftningen, var:

”Søballe” oprettet lige efter 1784, idet Ole Jensen (1734-1807) nævnes flere gange i kirkebogen som ejer i 1780-90’erne.

”Statene” bygget i slutningen af 1790’erne af Jens Nielsen (1763-1846) gift med Maren Nielsdatter (1769-1844).

”Stathøjt” opført af Laurs Laursen (1767-) kaldet ”Las Lassen”, der havde været karl på ”Jensgård” ved folketællingen 1801 og blev gift 1806 med Maren Jørgensdatter (1768-1838).

”Grøndamgaard” opført omkring 1790, hvor Michel Nielsen (1753-) nygift med en 18 årig Ane Catrine Nielsdatter (1773-) synes at være den første ejer med et barn, Kirsten, født i 1791.

”Bakkely” opført i 1790’erne og ejet af Jens Knudsen (1766-) gift med Karen Jensdatter (1759-), der fik tre børn i 1790’erne.

”Grønskovgaard” udskilt fra Skovgaard og opført lige før 1800, idet ejeren Søren Christensen Grønskov (1776-1852) fra Voerladegaard var bosat her og forberedte indflytningen af sin familie ved sit giftemål i 1800 med Ulrica Olufsdatter (1777-1809).

De nye smågårde blev placeret med forbindelse til en af landsbyens tre veje: Grøndamgaard og Bakkely o. 1800 og i 1886 Østerballe til Havreballevej. Søballe lige efter 1784 samt Statene og Stathøjt o. 1800 til Kongevejen. Grønskovgaard til Hem-Ydingvejen o. 1800.

Enggaard nedlagdes i 1846, da ejeren Jens Pedersen Juul (1793-) solgte til Peder Knudsen og rejste. Dele af bygningerne blev brugt ved udbygning af ”Stathøjt”, fortalte min bedstefar Jens Pedersen Boes (1856-1948). Den sidste ejer af den resterende del af jorden var altså Peder Knudsen, der stod som ejer fra 1846 til lige efter 1865, men han har aldrig boet på gården. Han nævnes i Tiendekommissionens forretning af 27. og 28. juni 1855 med 5 skp. og $\frac{3}{4}$ album hartkorn. Senere omtales han i 1865 på en ”Oversigt til beregning af vederlag til præsten” og anføres da som ejer af matr. nr. 3a med 3 skp. og $1\frac{1}{2}$ album hartkorn. Deraf ses det, at han har solgt matr. 3b på 13 tdr. land i 1857 til tømrer Erik Rasmussen (1826-1909), et areal af mager, sandet jord ved Mossø. Kort efter blev den sidste rest af Enggaard matr. nr. 3a afhændet til Skovgaard.

Hems ejere ifølge matrikelkort 1817
Ved at sammenholde kirkebøger og folketællinger kan gårdenes familier følges gennem hele 18-1900-tallet. Landsbyen blev efter udskiftningen 1784 på få år beboelsesmæssigt udvidet fra de fire ryttergårde og tre huse til elleve jordbrug og tre huse.

På det historiske kort over Hem fra 1817 vises følgende matr. nr. med ejere:

- 1 Jens Pedersen (1790-1860) (fra Boes),
*) Skovgaard, 77,40 ha (incl. 1b, 1c, 1d)
 - 2 Anders Jensen (1787-1845), Bækgaard, 49,13 ha
 - 3 Jens Pedersen Juul (1793-?), Enggaard, 18,19 ha
 - 4a Søren Grønskov (1776-1852), Grønskovgaard, udstykket før 1800 fra Skovgaard, 20,69 ha
 - 4b bindingsværkshus i Hem by angives opført 1777, 0,08 ha
 - 5a Søren Jensen (1791-1848), Jensgaard, 72,65 ha
 - 5b Peder Laursen (1794-1871), Grøndamgaard, udstykket ca. 1800 fra Jensgaard, 6,63 ha
 - 5c Niels Knudsen (1789-1875), Bakkely, udstykket ca. 1800 fra Jensgaard, 6,06 ha
 - 6 Jacob Olesen (1750-1815), Østergaard, udskiftet fra Bækgaard 1784, 70,14 ha
 - 7 Rasmus Nielsen/Jensen (1780-1823), Søballe, udstykket ca. 1784 fra Enggaard, 15,64 ha
 - 8 Jens Nielsen (1763-1846), Statene udstykket ca. 1790 fra Enggaard, 17,26 ha
 - 9 Laurs (Las) Laursen (1767-1839?), Stathøjt udstykket ca. 1800 fra Enggaard, 27,38 ha
 - 10 Peder Nielsen fra Voerladegaard, et engstykke, 3,89 ha
 - 11 Søren Jensen og Niels Hansen fra Dørup, et engstykke, 2,13 ha
 - 12 Jacob Olesen, Østergaard, og Peder Nørgaard, et engstykke, 2,25 ha
 - 13 Jens Pedersen (Boes) og Jens Rasmussen (1771-?) deltes om ”Bangstoft”, 1,60 ha
 - 14 gadejord ved Bækgaard, 0,30 ha
 - 15 bygaden, 0,55 ha
- Fælles tørvemose på matr. 4a.
På kortet angives arealet til 719 tdr. land

eller ca. 396 ha samt veje, lergrav og fælles tørvemose.

**) Bemærk fejl på kortet 1817:*

Navneforvirringen skyldes, at der var to med navnet ”Jens Pedersen”. Den på kortet fejlagtigt skrevne Jens Pedersen Holm (1764-1833) kom fra Lillerupholm ved Gedved og blev gift 31.10.1806 med Karen Terkelsdatter (1782-) fra Jensgaard (jf. Voerladegaard kirkebog), og de bosatte sig i 1824 efter auktion på en gård i Voerladegård. Han har aldrig været ejer på Hem Skovgaard, der da havde følgende ejere:

Fra februar 1789 til september 1816 var ejeren Laurits Sørensen fra Boes (1757-17.9.1816) gift 20.2.1789 med enken Maren Olufdatter (1757-24.2.1820). Deres ældste datter Gunder (1794-1850) blev 6.12.1816 gift med Jens Pedersen (1790-1860) fra ”Højlund” i Boes, og de ejede Skovgaard fra oktober 1816 til juni 1851. (jf. kirkebøger, Skovgaards arkiv og Østjysk Hjemstavn 2008).

I 1830-31 udstykkedes to husmandsbrug fra Skovgaard

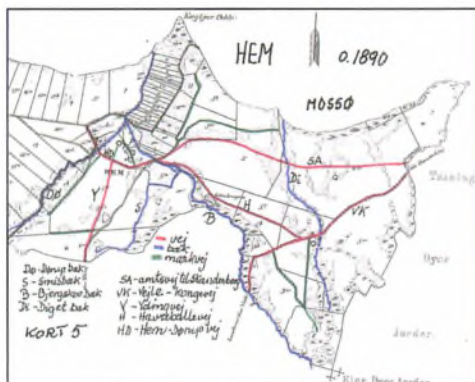
Ifølge skifte efter Laurits Sørensen på Skovgaard i oktober 1816 var der en stor arv til hver af de tre efterlevende døtre Gunder (1794-1850), Ane (1797-1868) og Johanne (1800-1860). Jens Pedersen fra ”Højlund” i Boes havde en tid været karl på gården og blev gift med Gunder i december 1816. Da de overtog gården, blev de forpligtede til at udrede Ane og Johannes arv, når disse piger indgik ægteskab. Det viste sig at værre en meget tyngende udgift, så der blev overvejet muligheder for indtægter ud over gårdens meget svingende drift på grund af de sandede jorder. Der måtte dels gøres et lån i gården og dels bortsælges jord, og det førte til oprettelse af

to mindre husmandsbrug langs Dørup Bæk: "Jebroalle" (matr. nr. 1b + senere 1f) købtes af skrædder Peder Andersen (1803-1872), Dørup, med forpligtelse til opførelse i løbet af 1830-31 af materialer fra rytterhuset ved Skovgaard, som han ved samme lejlighed havde købt til nedrivning og genopførelse midt på husmandsbrugets udstykkede areal på først ca. 12 tdr. land senere med matr. 1f til ca. 14 tdr. land. Samtidig købtes "Idasminde" (matr.nr. 1c) af lægdsmand Frederik Søren Jensen (1781-1839), der opførte et hus midt på det udstykkede areal på ca. 7 tdr. land. Disse to ejendomme havde markvej til Hem-Dørupvejen.

I 1877 erhvervede Søren Peder Jensen Grønskov (1849-1924), der kom fra Grønskovgaard, et stykke jord på ca. 7 tdr. land (matr. 9d) af Stathøjt og byggede et lille husmandssted ved Springbakken. Han byggede senere til sin og konens aftægt også et lille hus ved siden af. Fra besøg en sommerdag i 1935 med et af hendes børnebørn har jeg en erindring om den sengeliggende gamle kone Mette Kjerstine Frederiksen (1853-1936), og ligeledes erindres da hendes søn Frederik Grønskov en januar dag 1936 kørte ligvogn med hende til kapellet ved Voerladegaard Kirke. Mine bedsteforældre brugte ved denne lejlighed til ære for den afdøde den hævdvundne gamle skik med at strø grangrene på vejen ud for Skovgård som en sidste venlig gestus over for den døde. Var årstiden til det, blev der også strøet blomster, og bilerne viste på den tid respekt over for denne udsmykning ved så vidt muligt at køre udenom eller i det mindste at køre langsomt henover.

Et hus kaldet "Oddehuset" (matr.nr. 3b) nær Engkærs Odde blev bygget i 1856-57 af tømmereren Erik Rasmussen (1826-1909). For at overleve på den magre jord måtte

han som husmand også både være fisker og daglejer. Huset var endnu beboet omkring 1920 af en person kaldet "Oddemanden", men der er ikke fundet navn på



Landsbyen havde derefter denne opdeling til 1930

vedkommende. I min barndom i 1930'erne var huset borte, og der var kun rester af en frugthave tilbage.

Skovgaard blev i 1886-90 delt mellem brødrene Jens Pedersen Boes (1856-1948), der beholdt Skovgård med ca. 82 tdr. land mager, sandet jord, og Laurs Pedersen Boes (1859-1945), der fik Østerballe med ca. 40 tdr. land noget bedre jord.

Landbrugets udvikling

Både de gamle gårdes og de nye beboers jord blev i stor udstrækning opdyrket gennem en flittig, slidsom og udholdende arbejdsindsats, hvorved de nytilkomne familier kunne om end fattigt så dog leve af udkommet fra dyr og avling. Før udskiftningen var mindre end halvdelen af byens areal opdyrket, men derefter tog udviklingen fart. Flere fugtige områder blev grøftet og overdrev opdyrket, så de dyrkede arealer voksede betydeligt efter selvejet og udstykningen. Overraskende viste det sig, at dyreholdet af køer, ungkvæg, får,

svin og høns stille og roligt voksede, mens hesteholdet ved bedre pasning og pleje blev holdt så begrænset som muligt. På disse mindre gårde med 15-40 tdr. land blev det samlede dyrehold endda på kort tid større end på de tidligere mere jordrige ryttergårde i 1700-tallet. I begyndelsen af 1800-tallet var det korn, køer og får, der gav mest til de selvproducerende gårde, og med de faldende kornpriser på grund af indførsel af overskudskornlagre fra Amerika og Rusland voksede især kreaturholdet. Gårdenes daglige hjemmearbejde med at lave smør og ost ændredes, da man i slutningen af århundredet indså det rationelle i at samle mælken og forarbejde den på et mejeri. Det førte til, at der fra 1882 til 1894 opførtes over 900 andelsmejerier (i 1937 var der over 1400) ud over det ganske land. Samme vej gik det med den voksende svineavl, der blev slået på andelsslakterier i århundredets slutning.

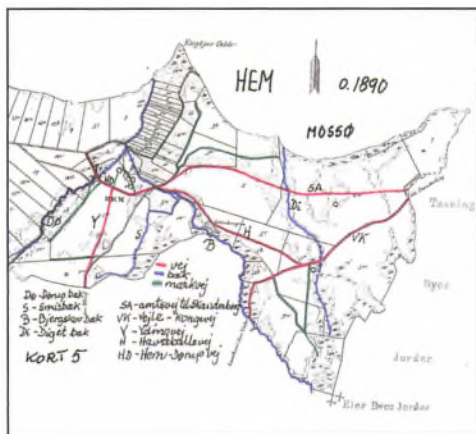
Samtidig medvirkede de forbedrede dyrkningsmetoder til at øge gårdenes produktion af korn- og græsafrøder, og dermed kunne dyreholdet også vokse. Bedre landbrugsredskaber gjorde, at jordbehandlingen blev mere effektiv. Størst betydning havde opfindelsen af svingploven, der udkonkurrerede hjulploven i løbet af et halvt århundrede og blev fast inventar på alle gårde omkring 1860. Hjulploven krævede 3-4 heste som trækraft, mens svingploven kunne klares med to. Nye typer harver som pigharve, sæddækker og ukrudtsharve forbedrede jordbehandlingen efter pløjningen, og omkring 1850 kom fjedertandsharven, der især var velegnet til bekæmpelse af senegræs. Mod århundredets slutning blev roeavl udviklet og indgik i afgrødeskiftet på markerne. Indtil da havde korn og græs været hovedafgrøderne ofte fulgt af flere

års brakning for ikke at udpine jorden. Planteavl blev effektiviseret, og jordens ydeevne blev stærkt udviklet i takt med, at man havde skiftende afgrøder over en årrække. På den gode jord udvikledes 8 års markskifte, den såkaldte vekseldrift, med: Byg/havre, roer, rug/hvede, havre/byg, roer, byg/havre, 2 års græs/kløver, mens der på den mere sandede jord var 6 års markskifte: havre, rug, roer, byg, 2 års græs/kløver. Det sidste var tilfældet på "Skovgaard", hvis sandede dyrkbare jorder hovedsageligt var de tidligere overdrev og heder, som de omtales i udstykningsbeskrivelsen. Afgrødeskifte med mergling og tilførsel af gødning fra dyreholdet samt brug af kunstgødning øgede udbyttet overraskende og gav nye overvejelser for bønderne. I 1830 avlede man ca. 1200 foderenheder pr. ha, men i 1910 ca. 2500. Køernes mælkeydelse var i 1880 ca. 1500 liter om året, omkring 1930 ca. 3000 liter. I de gamle stalde var der stenpikkede gulve, så ajlen sivede ned i jorden. På gårdene indså man ajlens gødende værdi og begyndte at støbe grebninger, så ajlen kunne ledes ud i en ajlebeholder, hvorfra den kunne pumpes op i ajletønder og spredes ud på markerne til gavn for afgrøderne.

På de mindre gårde var hesteholdet almindeligvis to af en lettere race som frederiksborgere og nordbagger, mens de større gårde havde 2-4 heste af de tungere jyske eller belgiske racer. På de to største gårde "Østergaard" og "Jensgaard" var der dog mindst 6 heste. Samtidig blev hestene plejet og passet bedre end før. Husdyrholdets omfang med køer, ungvæg, får, svin og høns, evt. suppleret med gæs og ænder var afhængig af gårdens størrelse og drift samt præget af den enkelte bondes interesser. Det efter tiden moderne landbrug var ved at finde sin form, som det holdt

jordbro over Dørup Bæk op over den senere benævnte ”Skolebakke” og dermed en mere direkte vej fra Hem til Dørup. Vejføringens mod Yding blev i 1886-87 forlagt til dens nuværende placering og kom i stand efter aftale med Skovgaard daværende ejer Jens Pedersen Boes (1856-1948), der i 1886 i samarbejde med Det Danske Hedeselskab plantede granplantager og læhegn på dele af gårdens mest sandede arealer.

Den gamle landsby Hem med de fire ryttergårde var placeret mellem Dørup bæk, der på en lang strækning gjorde skel mellem Hem og Dørup, og Bjergskov Bæk, der på en lang strækning gjorde skel til Yding. Disse vandløb blev meget anvendt til vanding af dyreholdet og havde hver sit udløb til Mossø. Dørup Bæks løb endte vest for Engkærs Odde. Bjergskov Bæk havde løb fra Vadeland i hovedgrøften mellem Dørup og Hem enge med udløb øst for Engkjærs Odde. Men i 1860'erne blev den omlagt af de to ejere på Skovgaard, Peder Jensen Boes (1819-72), og Bækgaard, Niels Lorentzen (1813-72). De aftalte og gravede i fællesskab fra Vadeland Bro et bækforløb hen over det højeste af deres engarealer til Dørup Bæk



ved den såkaldte Esp. De forenede bække fik derefter Dørup Bæk som fælles udløb til Mossø. Ved denne foranstaltning kunne de to gårdmænd overrisle dele af deres enge og fremme græsvæksten i tørre somre. Dengang var der ingen myndigheder, der blandede sig i et sådant arbejde, der efterfølgende kunne gavne deres erhverv. Denne overrisling fandt sted så sent som i den tørre sommer 1941, inden de nutidige restriktioner forandrede vandløbenes anvendelsesmuligheder. For os børn var det en udsøgt fornøjelse at lege i det lune, solvarme vand, der rislede hen over engene.

Der var i slutningen af 1700-tallet i mange år fremkommet kritik af den gældende matrikel fra 1688, så der blev påbegyndt planlægning af en ny matrikel lige efter udskiftningen for at få en mere retfærdig beskatning. Beregningerne begyndte for alvor i 1805 og blev afsluttet i 1822 med ikrafttrædelse 1844. Som det ses en langsommelig proces. Den efterfølgende beskatning blev fastsat i 1844 og tog udgangspunkt i de tilmålte tønder hartkorn på de matrikelnumre, der stadig er gældende.

Skove og plantager

Ved udskiftningen i 1784 var der meget få skovarealer på de stejle skråninger ned mod Mossø, på Søbanke, i Nødde-skoven ved Skovgaard og spredte træer ved gårdene samt lidt trævækst langs Dørup og Bjergskov Bæk. Ved selve landsbyen var der hyppige sandstorme om foråret efter komsåningen på de sandede marker. Det var især et træls tilbagevendende problem for Skovgaards marker. Samtalerne om, hvad der skulle gøres, varede ved i mange år. Men så kom den unge Jens Pedersen

Boes (1856-1948) på højskole hos Peter Boysen i Gjedved omkring 1880 og hørte der om Enrico Dalgas og Det Danske Hedeselskab. Efter opholdet blev han sin enkemors bestyrer på Skovgaard. Han og broderen Laurs Pedersen Boes (1859-1945) delte gården i 1886, men forinden havde Jens fået ideen om at forlægge vejen mod Yding i forhold til de arealer, han sammen med Det danske hedeselskab havde planlagt at tilplante med graner. 27½ tdr. land var blevet udlagt som en samlet fredskov, men Jens lod kun de 18 tdr. land tilplante med rødgran samt læhegn af hvidgran, for der skulle jo også være jord nok at dyrke til dyreholdet efter gårdelingen.

Beboerne på gårdene gennem 140 år

Det fælles træk ved samtlige beboelser har været, at hvert enkelt sted forblev i slægten, så længe det var muligt. Men ikke alle har haft lige gode anlæg for at drive en gård med udbytte og overskud. Det gamle ord om, at der efter en samler kommer en spredter, ses af flere auktioner. Nogle gårde fik nye ejere gennem regulær handel. Enkelte gårde er blevet videreført ved, at en ny ejer har ægtet enken.

Den eneste gård, der i hele perioden blev i den samme slægt, var Skovgaard med ejerne:

1776-1788 Morten Nielsen (1748-88) gift 1780 med Maren Olufsdatter (1757-1820), begge Voerl.

1789-1816 Laurits Sørensen Boes (1757-1816) g. 1789 m. enken Maren Olufsdatter (1757-1820)

1816-1851 Jens Pedersen Boes (1790-1860) g. 1816 m. Gunder Lauritsdatter (1794-1850)

1851-1886 Peder Jensen Boes (1819-

1872) g. 1851 m. Ane Sørensdatter (1823-1893), Jønsgård

1886-1927 Jens Pedersen Boes (1856-1948) g. 1891 m. Anne Andersen (1858-1954), Dørup

1927-1967 Anders Pedersen Boes (1900-86) g. 1929 m. Petra Randløv (1901-84), Riis

De efterlevende enker eller enkemænd fik aftægtsbolig på fra to til fire fag af de i alt 16 fag i det gamle bindingsværksstuehus fra o. 1620. Huset havde oprindeligt 23 fag, men det blev afkortet med tre fag i vest og fire fag i øst af Laurits Sørensen Boes få år efter, at gården blev helgård.

Bækgaard gik ved auktion i 1880 ud af en slægt, der havde været på gården i over 120 år. Næste slægt holdt i godt 60 år. Den ellers store og solide Østergaard handles flere gange og blev ramt af krise i 1917 og igen i 1920'erne, hvorefter den blev udstykket i 1930. Jønsgaard blev i slægten fra før 1700, men gled omkring 1870 ud af den oprindelige slægt og ind i en ny, der holdt i godt 70 år, men endte med en barnløs generation.

Alle de mindre gårde har skiftet ejer gang på gang, selv om der i korte perioder har været sammenhængende generationer.

Det sociale liv

Det var almindelig skik, at ældre folk i landsbyen ofte kom på besøg hos naboer på søndag eftermiddage til en uformel kop kaffe. På den tid - uden radio, fjernsyn og elektroniske medier - var der mere udbredt kirkegang med mulighed for at træffe andre bekendte end naboer. De almindelige fester i hjemmene var barnedåb, bryllup, begravelse, og det ses, at faddere ved dåb tiest var naboer, mens forlovere ved bryllup oftest kom fra de to bryllupsslægter.

For børn og unge var der fester ved fastelavn, høst og jul, samt Valborg aften og

midsommer med bål og dans. Ind imellem afholdtes dans på de gårde, der havde en storstue på mindst tre fag. Ved sommertid var det almindeligt at afholde legestue ("Liegstou") en eller to gange om måneden med udendørs fælles lege og afsluttet med dans i storstuen til en enkelt musikants violin. Nogle af de gamle hævdvundne lege ved Valborgfesten, hvor karlene i landsbyen fik udpeget en pige som sit "gadelam", gled efterhånden ud i slutningen af 1800-tallet, fortalte mine bedsteforældre Jens (1856-1948) og Anne (1858-1954) Boes, men de to årlige blåaftener varede ved med legestue ind i 1900-tallet, ind til ballerne lørdag aften i forsamlingshusene afløste storstuerne. Ungdommen har altid kunnet finde et sted at mødes.

Tekster til kort over Hem:

Kort 1. Jordfordelingen ifølge udskiftningen 1784: 1 Skovgaard, 2 Bækgaard, 3

Enggaard, 5 Jensgaard, 6 Østergaard.

Kort 2. Jordfordelingen o. 1800 med de nye gårde: 4 Grønskovgaard, 5b Grøndamgaard, 5c Bakkely, 7 Søeballe, 8 Statene, 9 Stathøjt.

Kort 3. Jordfordelingen o. 1890: 3 Enggaard blev ubeboet i 1846 og endeligt nedlagt og ryddet o. 1865. 1b Jebroalle og 1c Idasminde bygges i 1831. 3b Oddehuset eksisterede fra 1857 til o. 1920. 9d Springbakken bygges i 1877. 1e Østerballe udstykket fra Skovgaard 1886-1890.

Kort 4. Veje og vandløb kendte fra omkring 1600 til o. 1860.

Kort 5. Veje og vandløb fra o. 1890. Bjergskov bæk gravedes i 1860'erne hen over Bækgaards og Skovgaards enge til Dørup bæk, så de fik fælles udløb i Mossø. Vejen fra Fuldbro Mølle til Hem anlagdes i 1885-1887 som amtsvej. Ydingvejen flyttedes 1886-87 samtidig med, at en ny vej blev anlagt til Dørup.



Børn rejser med luftballon til oldtiden

Museum Østjyllands årbog 2015 er spækket med kulturhistorie fra Østjylland

Jørgen Smidt-Jensen, red.

En kølig formiddag i marts mødte en gruppe forventningsfulde 4-8 årige førskolebørn op i museets forhal sammen med pædagoger, en lærer og en kunstner for at skabe en ny fortælling med dem selv i hovedrollerne. Mens de sad på et tæppe indledtes en magisk fortælling, der hurtigt førte dem op i en luftballon, hvor virkelighed og fiktion smeltede sammen, mens de forestillede sig, at de var på rejse til oldtiden.

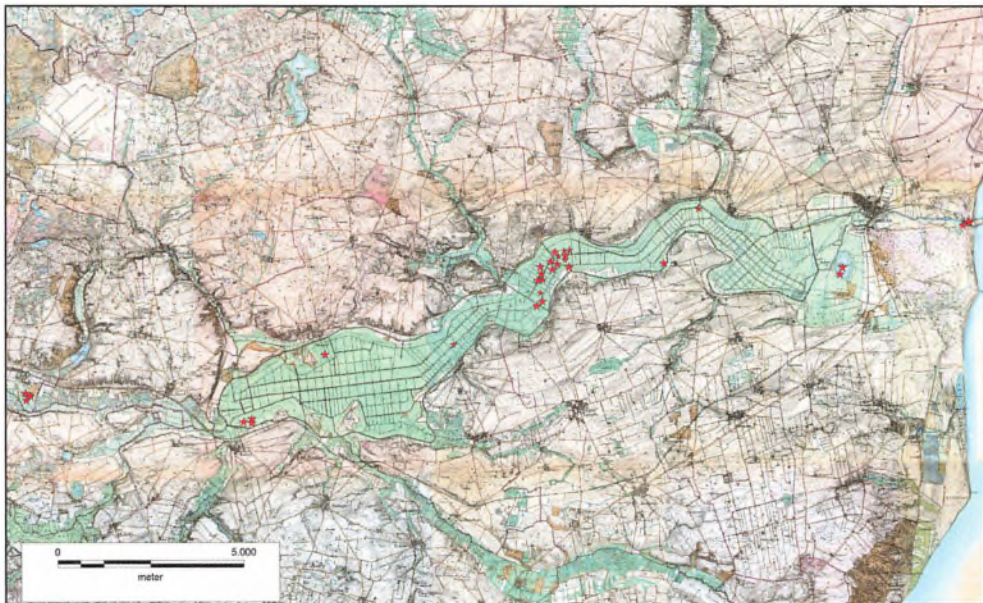
Ballonflyveriet skal skabe en særlig indgang for museets mindste gæster. De er medskabere i projektet, der er mundet ud i en digital billedfortælling, der kan opleves både på museet, i børnehaven, i skolen og derhjemme.

Oldtid og middelalder er beskrevet i 18 rigt illustrerede artikler, som sætter fokus på nye sider af vores fælles fortid på Djursland

og i Randers-området. Det er museumschef Jørgen Smidt-Jensen, der har redigeret bogen og udtaler, at det er Museum Østjyllands strategi at bringe et indhold, der har bud til alle.

En af artiklerne omhandler den restaurerede og genrejste runesten fra Langå, en anden bringer historien om Satankulturen på Anholt. Der er også en billedfortælling: "Den magiske tidsballon" og en fortælling om Siamesisk Samling i Ebeltoft. Måske kunne det være interessant at læse om middelalderlige søslag på Kolindsund. Lige siden arbejdet med at dræne Kolindsund gik i gang i 1870'erne, og sundet blev forvandlet til landbrugsjord på de drænedes arealer, er der dukket våben op fra hele sundet.

Søslagene fandt sted omkring 1060 og beskrives af Saxo, der fortæller, at da Har-



Kolindsund

ald Hårderåde vendte tilbage til Norge efter at have tjent som leder af Væringergarden (den østromerske kejsers livvagt af nordiske krigere) i Konstantinobel, vandt han hurtigt kongemagten i landet og vendte derefter sine våben mod Danmark. Saxo kommer ikke ind på de nærmere grunde til angrebet. Det var bare et grundvilkår, at høvdinger og konger sloges med hinanden. Den danske konge Sven Estridsen reagerede hurtigt og resolut.



Slagsværd fundet ved kanalgravning ud for Fannerup

”Sven samlede jyderne, og ved Djurså gik han med stor hastighed, men med mindre

fornuft til angreb på den samlede norske styrke – og blev den lille i kamp som var det i mandskab. – Størstedelen af jyderne var så bange for modstandernes våben, at de sprang i åen og kom fjenden i forkøbet, fordi de mente, at det var sikrere at bukke under ved egen kraft end for andres. – Ingen kan sige, om det var en mandig eller tværtimod kvindagtig død de valgte, og det står ikke klart, om det var slaphed eller styrke, der drev dem, da de valgte døden, eftersom deres sind var i så voldsomt oprør, at det ikke kunne afgøres, om de var tapre eller feje, da de tog deres liv”.



Stenrelief af kriger på koret af Enslev Kirke

Udgiver: Museum Østjylland,
Randers Djursland

Redaktion: Jørgen Smidt-Jensen

Pris: 168 kr.

Omfang 184 rigt illustrerede farve-
lagte sider i format 22 x 26
cm

Køb: Hos boghandlerne og mu-
seerne i Randers, Ebeltoft og
Grenå



Beretning for 2015-16

Af: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen

Det ene år efter det andet fortsætter i samme hurtige tempo. Så er der tid til at fortælle om året, der gik i Østjysk Hjemstavn. Østjysk Hjemstavn afholdt generalforsamling den 21. november 2015 på Frederiksberg Kulturcenter. Fremmødet var atter omkring 100 deltagere. Herluf Nydam Jensen blev valgt til dirigent og konstaterede, at generalforsamlingen var lovlig indkaldt efter foreningens vedtægter samt gennemgik dagsordenen.

Den mundtlige beretning blev fremlagt af formanden, der takkede for den store opbakning fra medlemmer, der møder op til foredrag og udflugter. Også en tak til tilskudsgivere, forfattere, samt en stor tak til bestyrelsen, hvis medlemmer hver især gør et stort arbejde for foreningen. Kassereren forelagde regnskabet. Der var et lille overskud, som bl.a. skyldes, at bestyrelsen selv pakker årbøgerne. Redaktøren har til gengæld æren for opsætning af årbogen,

Redaktionsudvalget og arrangement-udvalget fremlagde hver deres indlæg. Kontingentet blev fastsat til 130 kr., der nu er uændret i 21 år.

Valgt til bestyrelsen blev Jørn Kirkegaard, Stilling, Søren Chr. Sørensen, Alling, Ingelise Smed Rasmussen, Hadsten, Ulla Lauritsen, Lillering, Vagn Hammer, Hadsten, og Kurt Quist Nielsen, Hadsten. Alle genvalg. Nyvalgt blev Helle Reinholt, Skanderborg.

Valgt til suppleant blev Jens Bay, Mårslet og til revisor Troels Smidt, Sabro.

Efter generalforsamlingens godkendelse blev der serveret kaffe med boller og lagkage. Derefter foredrag ved professor Johannes Nørgaard Frandsen om landbrugets situation før og efter 1950.

Konstituering

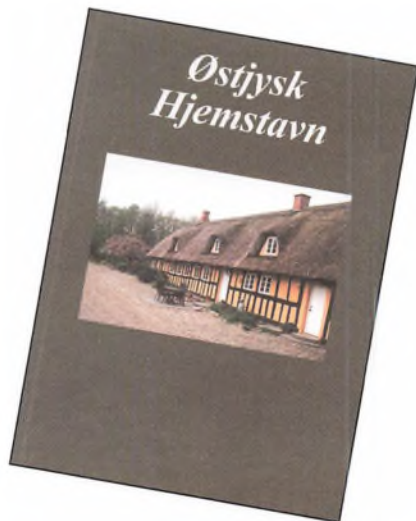
Der var genvalg til de forskellige poster i bestyrelsen med undtagelse af Helle Rein-

holdt, der blev valgt til redaktionsudvalget.

Jens Bay overtager Ove Kjærs arbejde med programmer og regnskab for arrangement-udvalget.

Årbogen

Igen i år fremlagde bestyrelsen en flot årbog på 184 sider. Mange skribenter har givet indlæg, så årbogen har fået et bredt artikelflade. Den indeholder f.eks. artikler fra barndoms minder fra Rathlousdal til Grundlovens indførelse af valgret for kvinder i 1915. Redaktionsudvalget lægger et stort arbejde i årbogens tilblivelse og ikke mindst redaktørens store arbejde med at få det hele samlet og gjort klar til trykning.



Arrangementer

23. februar

Det første foredrag var med Søren Bitsch Christensen, statsarkivar i Århus. Et spændende foredrag om de mange bevaringsværdige bygninger i Århus. Mødet blev holdt i samarbejde med Samfund for Århus Stift.

Den 17. marts

Næste foredrag var med Kristian Buhl Thomsen. Det handlede om, da Århus blev revet ned 1939-1983 og om gennemførte og ikke gennemførte projekter. Også et foredrag i samarbejde med Samfund for Århus Stift.

Navitas

Vi besøgte Maskinmesterskolen i Navitas-bygningen og blev modtaget af videncenterleder Trine Schmelling og lektor Poul Høgh.

Vi fik en kort introduktion om Navitas og skolen i et auditorium. Maskinmesterskolen

i Aarhus er landets største og er vokset fra 500 til 1000 elever. Uddannelsen tager 3-4 år. Derefter var der rundvisning. Der blev serveret kaffe til de 50 fremmødte.

Skanderborg gamle bydel

En kørsel selv tur til Skanderborg, hvor vi blev vist rundt i det gamle Skanderborg. Arkivar Leif Juul Pedersen fortalte om de mange gamle og spændende huse. Derefter kørte vi til Koldkrigsbunkeren i Vestergade, hvor Henrik Bredmose Simonsen var fortæller. Kaffen blev indtaget på Vester mølle.

En dejlig aften med lidt småregn.

Borre Landbrugsmuseum

En bustur igennem det naturskønne landskab. Museet ejes af Bodil Rasmussen og hendes mand Søren Ravn. Bondegården er med tiden omdannet til museum. Et meget spændende sted med rigtig mange ting samlet fra hverdagen i landbruget og



Fra Borgergade i Skanderborgs gamle bydel



Bodil Rasmussen i et køkken på Borregaard Landbrugsmuseum



Denne gamle rive kan man se på Borre Landbrugsmuseum

Herefter en guidet tur i Vildmosen af Lars Rigborg, der var en rigtig god fortæller. Han fortalte om Vildmosens opståen og dens dyreliv. Vi diskuterede, hvilke dyr og fugle der var velkomne i Danmark. Mosens folk ønskede ikke Mårhunden, der kunne svømme ud til de små øer, hvor fuglene yngede. En lækker middag blev serveret på Mulbjerg Kro. Efter spisningen tog vi videre til Tingbæk Kalkminer, hvor der i minerne var indrettet museum af Anders Bundgårds gipsfigurer - et meget spændende tiltag!



Lars Rigborg, guide.

især fra husholdningerne op igennem tiden fra 1930 og fremefter.

Vildmosen

Turen gik til Lille Vildmosecentret, hvor der var en fin udstilling af plancher, udstopede dyr og fugle, der findes i Vildmosen.

Gyllingnæs

Turen til Gyllingnæs blev i det fineste vejr en skøn naturoplevelse med arkitekt Erik Smidt som guide. Han fortalte historien om Gyllingnæs. Vi kørte rundt i skoven og omkring de mange bygninger her. Efter-



Fra Tingbæk Kalkmine



Fra Gyllingnæs



Elever på Gyllingnæs fortalte om skolen

middagskaffen fik vi på Gylling Efterskole, hvor to elever levende fortalte om skolen. Derefter i kirken, hvor Mogens Højmark fra arkivet fortalte om præsten Otto Møller og Karen Jeppe, "Ameniens Moder", som hun blev kaldt. Vi sluttede på godset Dybvad, hvor Anne og Henrik Kreuzfeldt fortalte og viste os rundt i hus og have. en meget vellykket tur med 66 medlemmer.



Fra Tingbæk Kalkmine



Godset Dybvad



Anne og Henrik Kreutzfeldt fortalte og viste rundt i hus og have på godset Dybvad

Omtale af nye historiske bøger

Årbogen rummer hvert år omtale af historiske bøger. Er der personer, der har skrevet bøger, kan de sendes til formanden og komme med i næste års årbog.

Bogforlag

Bogforlaget har ikke for tiden nye bogudgivelser, men Østjysk Hjemstavn ser gerne nye udgivelser, hvis der er plads og energi til det.

Østjysk Hjemstavns bogforlag er flyttet til Vester Mølle. hvor der er lavet reoler til de godt 3000 bøger. Man kan stadig henvende sig til formanden, hvis der er bøger, man ønsker.

Hjemmesiden

Hjemmesiden bliver flittigt brugt. Mange opslag siger det meget tydeligt.

Der har indtil 12. september været 7118 besøgende. Holder tendensen, vil det til udgangen af året svare til ca. 10.600 besøgende.

Tak

Sluttelig vil Østjysk Hjemstavn takke de mange medlemmer, der støtter vort arbejde på forskellig vis. Også en tak til tilskudsgivne. De betyder meget for os og vort omdømme. De mange skribenter, der leverer artikler til os, skal have stor tak.

Hver og en i bestyrelsen skal have stor tak for det arbejde, der er lagt i Østjysk Hjemstavn.



Fra Tingbæk Kalkmine



Gylling Kirke

Fra Tingbæk Kalkmne





Gyllingnes

Dybvad





Plante i haven på Dybvad

Ostjysk Hjemstavn medlemmer foran hovedbygningen på Dybvad







verdens nødlidte børn. Sammen med Dansk Røde Kors er det organisationens opgave at sørge for hjælp til de mange sultende og nødlidende børn i det dengang krishærgede Europa, oplyser journalist Aase Nørrung i et hefte, udgivet af Forlaget Ydun i 2015.

Heftet indeholder især oplysning om den danske hjælpsomhed, som franske børn nød godt af efter krigens afslutning. Det bærer titlen ”Reddet af dansk mad og omsorg”, og her kan man læse om danske familiers møde med de franske børn. Heftet er udfærdiget på dansk og fransk.

På forsiden er et billede af Mauricette Girardin, der kun var seks år, da hun i 1948 kom til Danmark første gang, mens bagsiden viser franske børn på vej hjem til Paris, da de tager afsked med deres danske familier.

Mange europæiske børn havde stort behov for hjælp og har det også i dag, hvor hjælpearbejdet ofte foregår langt borte fra Danmark og på en måde, der er langt mindre græsrodsagtig end dengang.

Initiativtagerne til Red Barnet var Danske Kvinders Nationalraad, Danske Kvinders Samfundstjeneste, Kvindeligt Arbejder Forbund og Danske Kvinders Beredskab af 1940. De vedtog at oprette en dansk afdeling af verdensorganisationen Save the Children, på dansk Red Barnet. Formålet var at sende mad til børnene i de krigshærgede lande og sørge for rekreative ophold i Danmark.

Da krigen var forbi blev Europa efterladt i ruiner og tiden var inde til handling. Der blev oprettet et koordinerende sekretariat i København og lokalforeninger landet over. Der blev afholdt utallige havefester, tombolaer og koncerter, børn og unge arrangerede papirindsamlinger og på landets arbejdspladser gik hatten rundt og husmødre blev opfordret til at donere rationeringsmærker

på brød, sukker, smør og sæbe. En ung tegnelærer, Jørgen Clevin organiserede en tegnekonkurrence blandt skoleelever, og radioprogrammet ”Lytternes ønskekoncert på grammofoon”, senere kendt som ”Giro 413”, startede op med Karl Bjarnhof som vært. Han samlede samtidig penge ind til hjælpearbejdet.

Geneve-Konventionen siger om børns rettigheder, at nødstedte børn skal hjælpes uanset nationalitet, race og tro, også tyske, hvoraf mange befandt sig i Danmark, hvor man dog tog sig af dem på landsplan. I første omgang ville man derfor koncentrere sig om andre landes børn.

Reddet af dansk mad og omsorg:

Udgivet af: Forlaget Ydun

Forfatter: Journalist Aase Nørrung

Omfang: 50 sider

Oversættelse: Inés Jørgensen, Paris

Udgivet med støtte fra Velux Fonden og Laser Tryk.dk

“Sådan! Århus Journalistforening gennem 100 år” på forlaget Ajour, Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Bogen er på 180 sider, den er redigeret af Jens Kaiser og Bjarne Lampe. I 29 artikler, hvoraf flere er meget lange, og andre ret kortfattede, omtales den trykte presses historie i Århus gennem 100 år, og der er beskrivelser af de store personligheder, som var med til at skabe de aviser, som er udkommet i perioden.

Det vil føre for vidt at gennemgå hvert eneste bidrag til bogen, men jeg vil gerne fremhæve nogle få:

I “Åh, hvilken herlig krig” gennemgår Erik Thomle situationen på avisfronten i Aarhus under den store avisrig i 1973-1974. Der var på det tidspunkt tre store aviser i Aarhus: Aarhus Stiftstidende, Jyllands-Posten og Demokraten. I skrivende stund er det kun de to førstnævnte, der stadigvæk udkommer. Familiefejden på Aarhus Stiftstidende kommenteres indgående, der blev brugt ufine metoder af navngivne personer på Aarhus Stiftstidende, uhyre spændende læsning.

Jens Kaiser og Bjarne Lampe har bidraget med en artikel om pressen i Aarhus gennem 100 år. I artiklen findes omtale af de aviser, der er opstået og igen lukket ned i løbet af de 100 år. Et eksempel på en avis, som udkom i et meget begrænset tidsrum, er Dagbladet D.S. Aarhus, der var på gaden fra 7. oktober til 8. november 1947.

Stig Olesen har skrevet et ret så morsomt bidrag med titlen “Storhed og mindreværd” om begrebet provinsjournalister. Stig Olesen har i 1987 erfaret, at takt og tone nu igen er moderne, og han retter telefonisk henvendelse til Inge Correll, som på det tidspunkt har stor succes med sine kurser i god opførelse, som hun afholder på Havreholm Slot nord for København. Han vil

gerne lave et interview med hende til Jyllands-Posten om disse kurser. Da han ringer op, bliver han affærdiget med disse ord: “Det er ikke for at være uvenlig, men jeg taler af princip ikke med provinsjournalister”. Det kommer der en ret morsom artikel ud af. Læs selv.

Jeg kan kun anbefale enhver, der holder af at læse godt lokalhistorisk stof at købe denne bog, som indeholder en perlerække af gode artikler af lokalhistorisk interesse. Bogen kan købes ved henvendelse til Bjarne Lampe, Højlundsparken 79, 8355 Solbjerg, tlf. 86 92 95 55 Bjarne.lampe@mail.dk. Bogen kan evt. også hentes direkte på ovenstående adresse! <mailto:Bjarne.lampe@mail.dk> Pr. 98 kr. plus porto, som er 60 kr. (Levering 5 dage via Post Danmark).



Privatfoto

Red Barnet

Af: Journalist Aase Nørrung

I 2015 var det 70 år siden, Anden Verdenskrig sluttede og også året, hvor Red Barnet begyndte sit hjælpearbejde til gavn for

Hadsten-gentleman fortalte mig, at det var hans firma, der lagde gulvet, da banken blev renoveret op til jubilæet i 1957:

-Det var et hårdt job, for det gamle underlag var meget skævt og ujævnt. Den daværende bankdirektør var efter mig hele tiden, for han insisterede på, at skrivebordene skulle stå helt lige...

Kildegaard havde ret. Banken fik en ny ansigtsløftning i 2007, og da var det var stadigvæk gulvet, som drillede håndværkerne mest...



Th. Østergade ind mod byen. Tv. det gamle posthus.

Fotografen Peder Olsen fra Østergade i Hadsten blev udsat for lidt af hvert på sine såkaldte "feltture" med folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. En af de mindre kendte tildragelser fik jeg fortalt af hans barnebarn, Grete Bønløkke, som er datter af Marie Olsen (kaldet Mie) der blev gift med skolebestyreren på Vinterslev Skole, Holger Hanghaij:

-Du kan tro, bedstefar oplevede noget på de ture, fortalte Grete mig for nogle år siden: -Det fortalte han mig meget om, da jeg som barn løb rundt i hans og mormors dejlige villa omme ved Højskolen. Den hed jo "Torbenhus", som du ved...

Grete fortalte derefter Gammelnissen om en kvinde, Peder Olsen traf, da han og

Evald Tang gik rundt i det nord-vestjyske. Her havde de siddet længe og snakket med en gammel, ensom enke. Hun boede under yderst fattige vilkår, og både hun og huset var møgbeskidt. På et tidspunkt tilbød hun mændene lidt at spise, men de undslog sig. -Jamen, a ka' da altid kog' jer en æg, sagde hun til sidst.

Evald Tang så på Peder Olsen. Jo tak – et æg kunne man vel godt klemme ned. Der blev tændt op i komfuret, og konen kogte æg til dem alle tre. Da hun lidt efter serverede de pillede æg på en tallerken, var de beskidte og sortstribede af møget fra hendes fingre. Måske kunne hun fornemme herrernes skepsis, for i et rask tag greb hun atter æggene, mens hun råbte:

-Nåe ja. A glem' og glå'b dem...

Derpå stoppede hun æggene ind i den tandløse mund og drejede dem rundt et par gange, hvorefter hun lagde dem tilbage på tallerkenen...

Sådan Århus Journalistforening Gennem 100 år

Af Hanne M. Kirkegaard
Korrespondent, BA

I mit barndomshjem i Langballe syd for Aarhus fik vi Aarhus Amtstidende til hverdag, og om søndagen fik vi Aarhus Stiftstidende. Det er derfor en stor fornøjelse at læse jubilæumsskriftet fra Aarhus Journalistforening, hvori disse to avisers historie omtales indgående. Det var en stor sorg i mit barndomshjem, da Aarhus Amtstidende ikke længere udkom, men heldigvis var der Horsens Folkeblad, som dog aldrig blev helt det samme, da alt lokalstoffet manglede.

I anledning af 100 års jubilæet i Aarhus Journalistforening den 26. juli 2015 har foreningen udgivet en bog med titlen



Postkortudsnit fra 1908. Margrethe og Peder Olsen på trappen til venstre

Peder Olsen fotograferede således Jens Gudesen fra Siem ved Rebild. Billedet af den gamle hærdebrede, tidligere garder, veteran fra krigen i 1864, er bevaret hos Dansk Folkemindesamling. Gudesen var nu på Fattigvæsenet og fristede en kummerlig tilværelse i byens udkant i et lille, simpelt hus, hvor luften var så harsk og sur, at Evald Tang konstant måtte tænde piben for at holde stanken ud.

Mens folkemindesamlere skrev ned, sad Jens Gudesen og spyttede, hvor det passede ham – endog ned af sit eget tøj. Gulvet var ét ælte, og en halvfylt, ildelugtende pis-

potte stod mellem forfatteren og fortælleren.

Hænderne var sorte af snavs og øjnene gule af materie. Med mellemrum strøg han betændelsen væk med håndfladen, som han tørrede af i bukserne.

Men han kunne fortælle. Ikke mindre end 16 gode historier fik Evald Tang Kristensen ud af ham.

Årets julebog 2015-16 indeholder blandt meget andet et afsnit om byens kendte skomager Konrad Pedersen i Østergade 21. Kapitlet illustreres med et godt billede fra gaden – et billede, som kun de færreste har set før. Hermed billedet "tæt på".

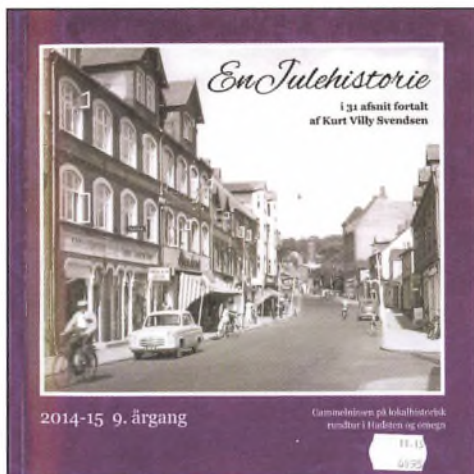
Østergade med brosten og hotellet i gadens midte, hvor der – så vidt jeg kan bedømme – er parkeret en nydelig Opel Olympia Rekord årgang 1954. Er der blandt læserne nogen, der kan sætte et navn på bilens ejer, og hvem er det, der kommer gående ud for bageren?

Bager Hundborgs forretning ses ved siden af Konrad Pedersens skomagerværksted, og for at fuldende idyllen får vi også Niels Kildegaards "Gulvservice" med i Østergade 21. Til højre i billedet Hadsten Møbelmagasin.

Desværre nu afdøde Niels Kildegaard mødte jeg til en reception i Nordeas afdeling på Østergade 21 i 2007, da banken fejrede sit 75-års jubilæum. Den gamle



Østergade



Lokal årbog

Af: Kurt Quist Nielsen

Hvert år op mod jul udkommer - En Julehistorie – fortalt af Gammelnissen.

Det er en lokalhistorisk rundtur i Hadsten og omegn med omtale af mennesker og begebenheder i de sidste 200 år.

Gammelnissen er Kurt Villy Svendsen, Hadstens bedste krønikerfortæller, der i samarbejde med den lokale hjemmeside – Hadsten Pingvinnyt – siden 2007 har beriget egnen med sin omfattende viden om lokale forhold.

Kurt Villy Svendsen inspireres med udgangspunkt i gamle postkort til at finde baggrunden for de motiver, der er afbilledet.

Der er tale om et stort hæfte eller en lille firkantet bog, som Hadstenborgerne (næsten) hvert år tilbydes via Bogcentret Hadsten og Skjold Burne Vinhandel i Søndergade. Kun 2014-udgaven udkom ikke, da Kurt Villys hustru Hanne desværre afgik ved døden. Derfor hedder sidste udgave 2014-15.

Kurt Villy Svendsen var oprindelig træskofabrikant og træskohandler. Man

kunne møde ham på markeder rundt i landet, hvor han på fornøjelig vis fik den bedste pris for træskoene. Det hed sig: ”Han går ind i folk med træsko på”, og han nåede da også sammen med Hanne at præsentere træskoene ved det lokale Lilleåmarked i 25 år.

Nu er træskoforretningen lagt på hylden, men selv om Kurt Villy flyttede til Sunds sammen med sin Hanne, fortsatte han med julehistorien og hyppige artikler på Hadsten Pingvinnyt. I 2010 rundede Kurt Villy 60 år. I den anledning skrev Anders Stig Berthelsen, (den ene af tre ejere af Hadsten Pingvinnyt) en artikel på hjemmesiden. Det hed sig blandt andet: ”Efter 28 år med en voksende kundekreds har den hyggelige træskomand valgt at lægge træskoene på hylden”!

Julehistorien lægges forhåbentlig ikke på hylden foreløbig. Det er ligesom en festdag, når man kan hente den hos en af de to lokale forhandlere.

Her er en af Kurt Villys historier:

Hadsten fotograf på feltarbejde

Det var i sensommeren 1895, at folkeminde-samleren Evald Tang Kristensen drog ud fra hjemmet på Østergade og udførte sit fotografiske feltarbejde med fotografen fra Hadsten - Peder Olsen - som følgesvend bag kameraet.

Det blev til mange, lange og udmattende fodrejser over store dele af Jylland, før de 72 fantastiske billeder af fortællere fra samfundets nederste lag var i kassen. Evald Tang fik sine fortrinlige anekdoter skrevet ned, og Peder Olsen fik styrket sin sociale indignation vedrørende fattige menneskers levevilkår i det Danmark, som kun ligger godt 100 år tilbage.

Jeg så den sidste sommer og bringer et foto deraf. I bogen er graven vist uden Jorns skulptur.

En *meget* interessant bog!

Udgiver: Moesgaard Museum
og Museum Jom, Silkeborg. 2015.
116 sider. 198 kr.



Kun et lille lys

Af Mogens Højmark

Karen Jeppe, Armeniernes Moder, var en pige fra Gylling, der som ung blev grebet af at høre om, hvordan det armenske folk blev forfulgt. Hun følte så stærkt et kald, at hun i 1903 rejste til Urfa i Tyrkiet for at hjælpe de forældreløse børn.

Da hun efter et par år havde lært det armenske sprog (og arabisk og tyrkisk) blev hun leder af børnehjemmet og skolen i Urfa.

Karen Jeppe blev i Urfa, også mens de værste forfølgelser af det armenske folk stod på. Her hjalp hun, hvor det var muligt.

Da 1. verdenskrig var forbi i 1918, rejste hun hjem til Danmark, men i 1921 tog hun til den armenske flygtningelejr i Aleppo i Syrien, hvor hun fortsatte sit hjælpearbejde med støtte fra Armeniervenner i Danmark og fra resten af verden.

Hun døde i 1935 og ligger begravet i Aleppo.

KAREN JEPPE

Født i Gyllingskov d. 1. juli 1876

Ankommer til Urfa 2. nov. 1903

1. nov. 1914. Tyrkiet går ind i verdenskrigen på Tysk side.

24. april 1915. Folkedrabet begynder.

Karen Rejser til Danmark 1918.

28. maj 1920. Den armenske stat dannes.

April 1921 ankommer hun til Aleppo

15. maj 1921. Medlem af Folkeforbundet.

1924. Kolonien Tel Armen startes.

1927. Folkeforbundet stopper støtten.

1927. Karen Jeppe rar fortjenstmedaljen.

1933. I Danmark for sidste gang.

7. juli 1935. Karen Jeppe dør i Aleppo.

Mogens Højmark

Aalstrupvej 19,8300 Odder

Tlf. 86551817

mhojmark@godmail.dk

Min bog: "Kun et lille Lys" (Lix 20) kan købes

direkte hos

forlaget, Wisby & Wilkens, www.bogshop.dk

eller hos boghandleren. kr. 148,-

Litteratur siden sidst



”Sammenlignende vandalisme”

Teresa Østergaard Pedersen

Asger Jorn, den nordiske folkekunst og arkæologien

Af Herman Rasmussen

Forfatteren og maleren Asger Jorn var levende optaget af nordisk folkekunst. Han så sig selv som eksponent for denne kunst med dybe rødder i fortiden.

”Sammenlignende vandalisme” er til dels en ironisk og humoristisk vending fra hans

side, med alvor bag. - Bogen handler om hans samarbejde med den senere rigsantikvar, professor P.V.Glob, hvis interesse gik i samme retning. Glob var leder af Århus Museum, senere Moesgaard Museum, indtil 1962.

Jorn havde store planer for emnet. Der skulle udgives et værk på 32 bind om nordisk folkekunst. Til det brug blev der optaget 25.000 fotografier!!! der skulle anvendes til dokumentation i værket.

Værket blev aldrig til noget!

Det handler bogen om. Samtidig er det en introduktion til Jorns og andres tanker om den gamle nordiske folkekunsts værdi og betydning. Bag disse tanker var et opgør med begrebene: primitiv - civiliseret og god og dårlig. Grundigt og kompetent beskrevet i bogen.

Ét af de steder, hvor Jorn blev stærkt inspireret, var på Gotland, øen med de mange kirker og kirkefigurer i kalksten, som han anså som en ubrudt, nordisk billedtradition. Som følge af dette ville Jorn begraves på Grötlingbo Kirkegård. Her blev hans urne nedsat i 1973.





